

Tartu Universitet
Germansk-romansk filologi

**Dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk og
svensk**

Magisterafhandling

af
Anu Laanemets

Vejledere: **prof. Stig Örjan Ohlsson**
Skandinavistika
Tartu Universitet

førstelektor Kirsti Mac Donald
Inst. for lingvistiske fag
Oslo Universitet

Tartu 2004

Forord

Efter at jeg nu har lagt den sidste hånd på dette studie, er det her en god anledning at rette en stor tak til alle dem, der har støttet og hjulpet mig under skrivningen.

Først og fremmest vil jeg takke mine to vejledere, Kirsti Mac Donald og prof. Stig Örjan Ohlsson, som har givet mig mange gode råd undervejs, samt været parat til at læse og kommentere mit manuskript, når det skulle være. Jeg skal heller ikke glemme at takke det lokale lærerkollegium på Skandinavistika, Katrine P. Frausig, Katrin Maandi og Kjell Fredrikson, som har været mig behjælpelig med at diskutere betydningen af et utal af sætninger.

Jeg vil ligeledes takke alle mine venner for deres tilstede- og fravær under skriveprocessen. Sidst men ikke mindst vil jeg takke min allerbedste ven Rune Holmgaard Andersen, uden hvis hjælp og opmuntring i de vanskelige øjeblikke dette studie nok ikke var blevet fuldendt den 11. juni 2004.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	5
2. Definition af passiv	12
3. Præsentation af grammatikkens standpunkter	26
3.1. Den danske grammatiks behandling af passiv.....	26
3.1.1. <i>S-passiv</i>	27
3.1.2. <i>Perifrastisk passiv</i>	29
3.1.3. <i>Anvendelse af morfologisk og perifrastisk passiv i dansk</i>	36
3.2. Den norske grammatiks behandling af passiv	38
3.2.1. <i>S-passiv</i>	39
3.2.2. <i>Perifrastisk passiv</i>	42
3.2.3. <i>Anvendelse af morfologisk og perifrastisk passiv i norsk</i>	46
3.3. Den svenske grammatiks behandling af passiv	48
3.3.1. <i>S-passiv</i>	50
3.3.2. <i>Perifrastisk passiv</i>	50
3.3.3. <i>Anvendelse af morfologisk og perifrastisk passiv i svensk</i>	55
3.4. Sammenligning af grammatikken.....	57
4. Operationalisering	69
4.1. Udvælgelse, optælling og kodning af sætninger og passiver	71
5. Empirisk undersøgelse	77
5.1. Den overordnede brug af passiv på dansk, norsk og svensk	78
5.2. Anvendelse af de forskellige passivformer	81
5.2.1. <i>Anvendelse af s-passiv</i>	84
5.2.2. <i>Anvendelse af blive-/bli-passiv</i>	84
5.2.3. <i>Anvendelse af være-/vara-passiv</i>	85
5.2.4. <i>Sammenfatning af brugen af passivformer på dansk, norsk og svensk</i>	86
5.3. Forholdet mellem tempus og passivformer	87
5.4. Delkonklusion.....	89
6. Konklusion	91
Litteratur	94
Resümee	98

Oversigt over figurer og tabeller

Figurer

Figur 1.1. Mulige udfald af henholdsvis den teoretiske og empiriske analyse.....	9
Figur 5.1. Forekomst af passiv i % i danske, norske og svenske kronikartikler.....	79
Figur 5.2. 99% konfidensinterval for generel anvendelse af passiv på dansk, norsk og svensk.....	80
Figur 5.3. Forekomst af de enkelte passivformer i % på henholdsvis dansk, norsk og svensk.....	82
Figur 5.4. 95% konfidensinterval for anvendelse af s-passiv på dansk, norsk og svensk.....	84
Figur 5.5. 95% konfidensinterval for anvendelse af blive-passiv på dansk, norsk og svensk.....	85
Figur 5.6. 95% konfidensinterval for anvendelse af være-passiv på dansk, norsk og svensk.....	86

Tabeller

Tabel 3.1. Bøjning af s-passiv i dansk.....	29
Tabel 3.2 Bøjning af blive-passiv og være-passiv i dansk.....	33
Tabel 3.3. Bøjning af få-passiv i dansk.....	35
Tabel 3.4. Bøjning af s-passiv i norsk.....	42
Tabel 3.5 Bøjning af være-passiv i norsk.....	44
Tabel 3.6 Bøjning af få-passiv i norsk.....	46
Tabel 3.7. Bøjning af s-passiv i svensk.....	50
Tabel 3.8. Bøjning af bli-passiv og vara-passiv i svensk.....	52
Tabel 3.8. Bøjning af få-passiv i svensk.....	55
Tabel 3.9. Bøjning af bli- og vara-passiv i perfektum og pluskvamperfektum i svensk.....	63
Tabel 3.10. De mulige former af blive-/bli- og være-/vara-passiv i dansk, norsk og svensk.....	63
Tabel 4.1. Oversigt over empirien.....	76
Tabel 5.1. Oversigt over forekomst af passiv i danske, norske og svenske kronikartikler.....	78
Tabel 5.2. Forekomst af de forskellige passivformer på dansk, norsk og svensk.....	82
Tabel 5.3. Brug af forskellige passivformer i % (95% konfidensinterval).....	83
Tabel 5.4. Krydstabulering af bøjnings- og passivformer i danske kronikartikler.....	87
Tabel 5.5. Krydstabulering af bøjnings- og passivformer i norske kronikartikler.....	87
Tabel 5.6. Krydstabulering af bøjnings- og passivformer i svenske kronikartikler.....	88
Tabel 5.7. Infinitiv sammen med modalverber.....	88

Herudover medfølger en CD-ROM, indeholdende empiriens eksempler på passiv. CD-ROMMEN findes på indersiden af bagerste omslag.

1. Indledning

Emnet for dette speciale er dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk¹ og svensk skriftsprog.

Passiv er et af sprogvidenskabens sorte får, og som andre af denne type er det generelt blevet misforstået og udskældt. Således er passiv især indenfor dansk og norsk blevet beskyldt for at være stilistisk set tung, upersonlig, vanskelig at forstå, og som et middel til at manipulere med læseren, da der ikke gives udtryk for hvem der er ansvarlig for handlingen i sætningen.²

Frands Mortensens betegner i sin undersøgelse af sprogbrugen i de danske radioaviser således passiv som et redskab til at ”maskere forhold” og som ”træk der hæmmer kommunikationen” og anbefaler, at man ikke anvender passiv (Mortensen 1972, se også Andresen m.fl. 1986). Lignende advarsler mod brug af passiv findes også i litteratur af nyere dato (f.eks. Galberg Jacobsen/Jørgensen 2000).

En del af årsagen til den negative holdning, som passiv bliver mødt med, kan sandsynligvis forklares ved, at passiv ofte bliver sat lig med den såkaldte kancellistil - en stiv, formel og vanskelig tilgængelig stil, som især bruges i offentlige skrivelser og lovttekster. Dette synes dog at være en ubegrundet anklage mod passiv. Et aktivt udtryk kan således være mindst ligeså tungt og manipulerende som et passivt.

I modsætning til de negative holdninger imod brug af passiv på dansk og norsk, argumenterer f.eks. Løj og Wille (1985) ud fra et mere pragmatisk synspunkt, at passiv har sin særegen funktion i sproget, og formen dermed ikke kan undværes. Det er således ofte netop ved at anvende et passivt udtryk, at sætningen gøres smidig og letforståelig. En af årsagerne til dette er f.eks. at passivkonstruktionen i både danske, norske og svenske sætninger kan gøre det muligt at følge det generelle princip for organisering af kendt og ny information (tema-remastruktur). Man kan ligeledes undgå gang på gang at skulle nævne den handlende person eller årsag i de tilfælde hvor denne, ud fra sammenhængen eller konteksten, allerede er kendt af læseren.

¹ Det må dog gøres opmærksom på, at den kommende redegørelse kun omfatter den ene af de to norske skriftnormer, nemlig bokmål. Grunden til at nynorsk ikke bliver behandlet i denne undersøgelse, er den generelt gældende regel om ikke at anvende passiv på nynorsk (se nærmere i Venås 1990:100). Når der i specialet refereres til norsk, er det således bokmål der hentydes til.

² Det er væsentligt her at påpege at svenske stilistik- og sprogbrugsbøger generelt ikke argumentere mod brugen af passiv. Der synes således at være forskel i den normative indstilling til brugen af passiv på de tre sprog.

Der er derfor grund til at stille sig undrende overfor de danske og norske anbefalinger mod brugen af passiv. Der synes således ikke at være nogen gyldig begrundelse for at hævde, at det aktive udtryk i alle tilfælde er bedre end det passive. Hermed er det selvfølgelig ikke sagt, at al brug af passiv er lige hensigtsmæssig. Passiv har sin funktion og faste plads i sproget, som der ikke synes nogen grund til at udrydde.

Behandlingen af passiv indenfor den grammatiske litteratur er generelt af varierende kvalitet. For at få et første indtryk af forholdet mellem dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk og svensk, gennemgik jeg en række af de nabosproglære bøger som findes mellem de respektive sprog. På baggrund af denne litteratur får man et ganske forvirrende billede af passiv indenfor de tre sprog. Mulighederne for at danne passiv varierer ifølge disse fra to til tre former. Således anføres det i *Norsk for dansker*, at der i norsk findes tre måder at danne passiv på, henholdsvis en ”passiv med s-form”, en ”omskrivning med være + perfektum partisipp av hovedverbet” og en ”omskrivning med bli + perfektum partisipp av hovedverbet” (Fjeldstad/Cramer 1995:74,76); mens det i *Dansk sproglære for nordmænd* hævdes, at ”både i dansk og norsk kan *passiv* udtrykkes på to måder: enten ved tilføjelse af -s eller ved omskrivning med *blive*” (Cramer/Kirkegaard 1996:82). Samme forvirring findes i nabosproglære bøger for svenskere, hvor der i nogle anføres to muligheder for dannelse af passiv i henholdsvis dansk og norsk (Lundeby 1973:95, Kristensen/Brink 1994:109) og i andre tre (Fjeldstad/Hervold 1989:52, Cramer/Larsen 1999:80). I den svenske lærebog for nordmænd, som jeg har konsulteret, anføres der tre muligheder for at danne passiv i svensk (Wessén 1966:91f).

En komparativ tilgang til udforskningen af dannelse og anvendelse af passiv i de skandinaviske sprog synes kun at have haft begrænset interesse blandt sprogforskere. En af de hidtil grundigste komparative undersøgelser af passiv mellem dansk, norsk og svensk, daterer sig fra 1944, og er en del af den svenske sprogforsker Lage Hulthéns afhandling *Studier i jämförande nunordisk syntax*. I forbindelse med behandlingen af passiv konstaterer han, at der ”[m]ellan de nordiska språken framträder vissa ganska utpräglade olikheter i sättet att uttrycka passiv betydelse” (Hulthén 1944:187). Samtidig gør Hulthén dog opmærksom på, at passiv er en kompliceret kategori, der alene indenfor et sprog er vanskeligt at analysere, for ikke at tale om en sammenligning mellem flere sprog. Han må derfor erkende, at hans komparative undersøgelse ikke er i stand til at give et fuldt dækkende billede af passiv i de tre sprog, og at ”de finare nyanserna går förlorade” (ibid.).

Empirisk set baserer Hulthén sin undersøgelse på oversættelser af skønlitterære værker mellem dansk, norsk og svensk. Som han påpeger i indledningen til afhandlingen, er hans påstande ikke statistisk underbygget, men baserer sig på ”egen och andras allmänna uppfattning om olika konstruktioners frekvens i det egna modersmålet” (Hulthén 1944:26).

Hulthéns bemærkninger om at der synes at være udprægede forskelle i forhold til passiv mellem de tre sprog, har imidlertid ikke medført en større interesse for emnet blandt sprogforskere. Det er således først i 1999 at der udkom en ny større komparativ undersøgelse af passiv i dansk, norsk og svensk. Denne undersøgelse, der er udarbejdet af den svenske sprogforsker Elisabet Engdahl, behandler de kriterier, der ligger bag valget af henholdsvis blive- og s-passiv i de tre sprog. Hun redegør således for hvilke faktorer der synes at påvirke valget mellem de to passivformer indenfor de respektive sprog, og viser, at danske, norske og svenske sprogbrugere benytter sig af forskellige passivformer til at udtrykke den samme mening. Hendes undersøgelse baserer sig på tekstkorpusser, indfødte sprogbrugers intuition og traditionelle grammatikker. En opfølgning af undersøgelsen, som imidlertid i højere grad er rettet mod svensk, blev publiceret i 2000 (se Engdahl 2000).

Overordnet set har en komparativ tilgang til passiv på tværs af de tre skandinaviske sprog indtil videre kun haft ringe interesse indenfor den danske, norske og svenske sprogforskning, og de få værker som har behandlet emnet, synes ikke at give et klart billede af passivens anvendelse på de tre sprog. Hvad den manglende konsensus og lille interesse for emnet skyldes, kan man kun spekulere over. En af grundene kan være den almene opfattelse af at dansk, norsk og svensk er såpas ens, at en nærmere undersøgelse af brugen af passiv betragtes som uinteressant eller unødvendig.

At der skulle være et stort sammenfald mellem dannelse og brug af passiv på de tre sprog, kan dog ikke betragtes som et gyldigt aksiom, der ikke berettiger empirisk eftervisning, hvilket bekræftes af både Hulthéns og Engdahls undersøgelser. Svagheden ved Hulthéns undersøgelse er imidlertid, at hans påstande ikke er statistisk underbyggede, men i stedet tager udgangspunkt i en sammenligning af en række skønlitterære værker, samt i hans egne og andre sprogbrugeres subjektive opfattelser.

Engdahl, som dels baserer sine påstande på store tekstkorpusser, fokuserer i sin undersøgelse på de faktorer, som påvirker valget af en passivform i et sprog, og er således mindre optaget af den kvantitative anvendelse af de forskellige former på tværs af sprogene. Herudover begrænser hun sin undersøgelse af emnet til de to passivformer, s-

passiv og blive/bli-passiv, hvilket, som det fremgår af diskussionen i afsnit 3, ikke er dækkende for det samlede antal muligheder for at danne passiv på de tre sprog.

Der synes således at være to forhold, som gør det relevant at foretage en komparativ, kvantitativ undersøgelse af brugen af passiv på dansk, norsk og svensk. For det første har der, til trods for forvirringen omkring emnet indenfor den grammatiske litteratur, kun været få forsøg på at nå frem til en større klarhed i forhold til anvendelse af passiv i de skandinaviske sprog. For det andet synes der at være en reel mangel på kvantitative empiriske undersøgelser af emnet, som enten vil kunne underbygge eller afvise de mere eller mindre subjektivt baserede antagelser om forholdet mellem anvendelse og dannelse af passiv i de tre sprog.

Det er på denne baggrund, at emnet for dette speciale er valgt. Formålet med dette studie er således at finde frem til om der er forskel i den måde hvorpå passiv dannes og anvendes i dansk, norsk og svensk. Spørgsmålet som ønskes besvaret, kan formuleres på følgende måde:

Findes der forskelle i dannelse og anvendelse af passiv på dansk, norsk og svensk?

Besvarelse af dette spørgsmål kræver dels en undersøgelse af passiv på det teoretiske plan og en empirisk undersøgelse af den praktiske sprogbrug. Det er derfor relevant at opdele den overordnede problemstilling i to underspørgsmål, som tilsammen vil lede os frem til svaret på den samlede problemstilling:

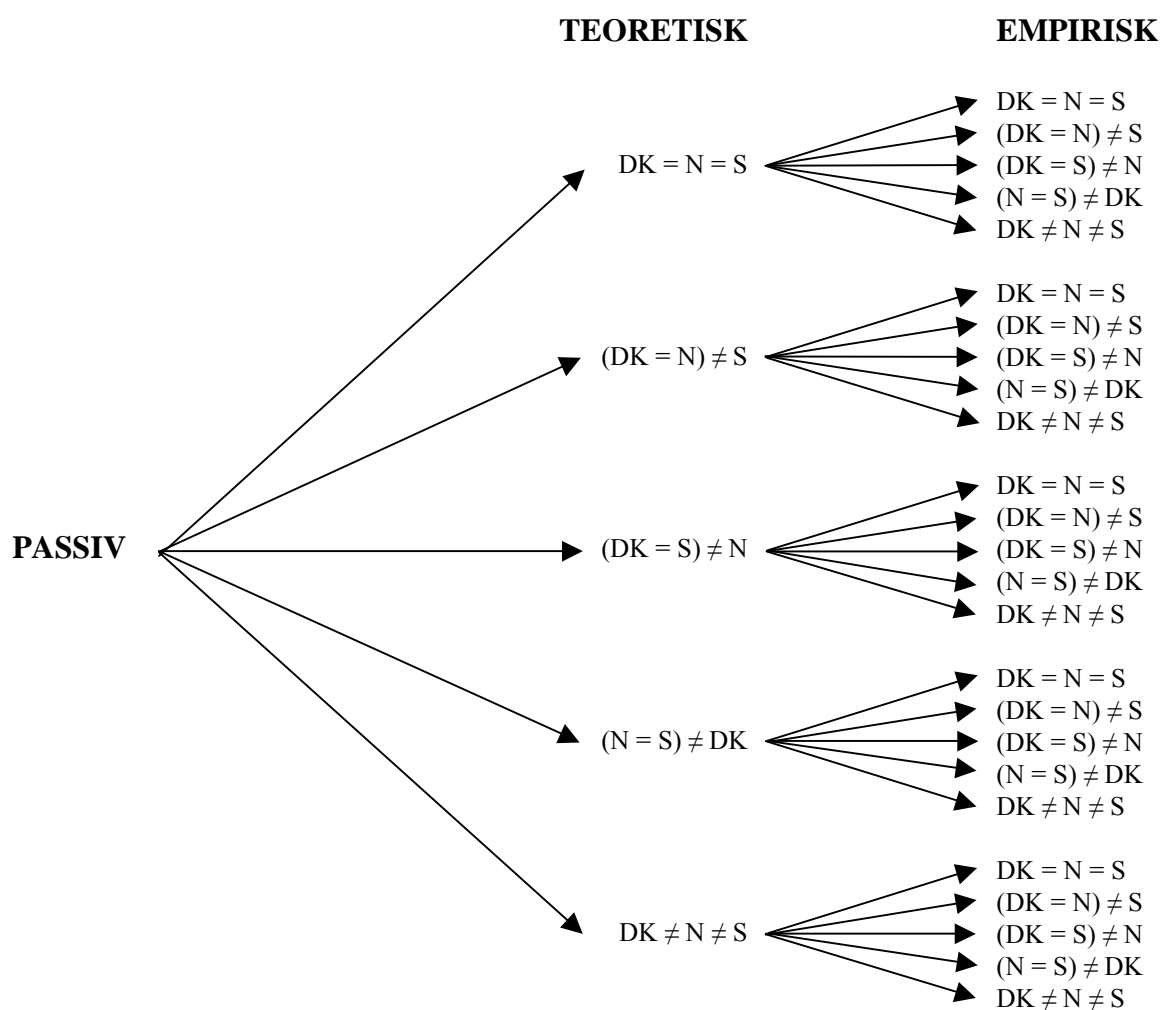
- a) Er der teoretiske forskelle med hensyn til mulighederne for at danne og anvende passiv i dansk, norsk og svensk?
- b) Er der forskelle i den reelle anvendelse af passiv i de tre sprogs skriftsprog?

Det første underspørgsmål er, som påpeget, af teoretisk karakter. For at nå frem til et svar på dette spørgsmål, er det nødvendigt at foretage en redegørelse for og en sammenligning af de standpunkter, som fremføres i de respektive sprogs grammatiske litteratur. En sådan undersøgelse kan *a priori* lede til fem forskellige udfald. Det er således muligt, at de teoretiske dannelses- og anvendelsesmuligheder indenfor passiv er (1) identiske for de tre sprog, (2) de er alle indbyrdes forskellige, eller at et af sprogene skiller sig ud i forhold til de øvrige to, således at (3) svensk er forskellig fra dansk og norsk, (4) norsk er forskellig

fra dansk og svensk eller (5) dansk er forskellig fra norsk og svensk. (se nærmere i Figur 1.1 nedenfor).

Det andet underspørgsmål er af natur et kvantitativt empirisk spørgsmål, som nødvendiggør en statistisk undersøgelse af om der i den faktiske passivbrug forekommer signifikante forskelle mellem dansk, norsk og svensk. Den empiriske undersøgelse vil basere sig på kronikartikler fra landsdækkende danske, norske og svenske dagblade, hvilket giver en god basis for, på en objektiv måde, at sammenligne brugen af passiv i skriftsproget på de tre sprog. Resultatet for den empiriske analyse kan, som det er tilfældet i den teoretiske del, ligeledes få fem forskellige udfald, hvilket betyder, at der *a priori* er femogtyve mulige svar på den overordnede problemformulering. De femogtyve mulige udfald er skitseret i Figur 1.1 nedenfor.

Figur 1.1. Mulige udfald af henholdsvis den teoretiske og empiriske analyse



Det vil være forventeligt, at udfaldet for de to underspørgsmål bliver ens, dvs. at eventuelle forskelle, som der findes ifølge teorien, ligeledes afspejler sig i den praktiske sprogbrug. Man kan dog ikke *a priori* udelukke de hypoteser, hvor der er forskel på svarene på de to underspørgsmål. Et sådant udfald vil dog indikere at der enten er blevet begået fejl i analysen eller at der ikke er overensstemmelse mellem den faktiske sprogbrug og den grammatiske litteratur. Den sidste påstand vil ikke kunne underbygges fuldstændigt af et enkelt studie, men vil nødvendiggøre yderligere behandling af emnet.

Specialets teoretiske del tager udgangspunkt i de respektive sprogs grammatiske litteratur. Behandlingen af passiv i de forskellige værker synes at være af varierende karakter og omfang. Dette kan i til dels forklares med, at grammatikkerne generelt har forskellige formål og målgrupper, som de må tage hensyn til. Det virker således logisk, at der er forskel i grundighed af en grammatik, som prætenderer at være det grammatiske referenceværk og en basisgrammatik for samme sprog. I den teoretiske behandling er det blevet søgt at inddrage et så stort antal grammatikker fra hvert sprog som muligt, for således, via sammenligning og analyse af de eventuelle forskelle i påstande, at finde frem til et fælles synspunkt indenfor hvert af sprogene. Redegørelsen for de enkelte sprogs grammatikker danner således udgangspunktet for en sammenligning af teorien på tværs af de tre sprog.

Den empiriske del af specialet, som skal udforske den reelle moderne sprogbrug, baserer sig på tekster, skrevet af indfødte danske, norske og svenske sprogbrugere. Den empiriske analyse forudsætter et ensartet materiale, der er sammenligneligt på tværs af de tre sprog. Hele det empiriske materiale er kodet i databehandlingsprogrammet SPSS, som anvendes i forbindelse med de statistiske analyser. Den statistiske analyse vil i hovedsagen bestå af χ^2 -test (khi-kvadrat test), for at undersøge om der er statistisk afhængighed mellem variablene, samt udregning af konfidensintervaller, for derved at kunne sige noget generelt om den kvantitative anvendelse af de enkelte former.

En komparativ undersøgelse af passiv på de tre sprog kræver at man har en fælles, afgrænset definition af begrebet, som den videre analyse kan tage udgangspunkt i. Kapitel 2 har således til formål at finde frem til en generel definition af passiv. For at sikre at definitionen kan anvendes i forhold til alle tre sprog, vil der blive opstillet en række krav, som den skal opfylde, herunder at den både er afgrænset og dækkende. I den grammatiske

litteratur findes der et antal forskellige passivdefinitioner, men som diskussionen vil vise, opfylder de generelt ikke alle kravene til en generel definition – de er enten for snævre eller for brede i forhold til de eksempelsætninger som den grammatiske litteratur angiver som passiv.

Kapitel 3 indeholder en præsentation af de respektive grammatikkers påstande vedrørende dannelse og anvendelse af passiv i henholdsvis dansk, norsk og svensk. I første omgang vil sprogene blive behandlet hvert for sig, for derefter, i afsnit 3.4., at blive sammenlignet. I slutningen af kapitel 3 vil vi således være i stand til at svare på det første af problemstillingens to underspørgsmål, dvs. om der ifølge grammatikkerne findes forskelle på mulighederne for at danne og anvende passiv sprogene imellem.

I kapitel 4 vil der på baggrund af den teoretiske del blive fremsat en række hypoteser for at svare på delspørgsmål 2, dvs. om der er forskel i den praktiske anvendelse af passiv på de tre sprog. Herudover skal det empiriske materiale der ligger til grund for undersøgelsen præsenteres, sammen med en diskussion af det udvalgte materialets fordele og begrænsninger. Til sidst vil der blive fremdraget nogle problemer ved kodningen af det empiriske materiale, samt redegjort for hvordan risikoen for kodningsfejl er søgt reduceret.

Det efterfølgende kapitel 5 indeholder den empiriske undersøgelse af om der er forskel i den reelle anvendelse af passiv på dansk, norsk og svensk. Der vil blive foretaget en række statistiske analyser, således at vi til sidst vil kunne svare på det andet underspørgsmål af problemstillingen, dvs. om der findes reelle forskelle imellem sprogene.

Kapitel 6 rummer den endelige konklusion og et sammenfattende svar på den overordnede problemstilling.

2. Definition af passiv

For at gennemføre en undersøgelse af brug af passiv i dansk, norsk og svensk er det naturligt først at foretage en kort diskussion af selve begrebet samt at opstille en definition af passiv.

En gennemgang af de tre sprogs grammatiske litteratur viser, at der langt fra hersker enighed om, hvad der menes, når der tales om passiv. Der er således ikke bare uenighed sprogene imellem, men også indenfor et og samme sprogs grammatik (Holm 1952, Sundman 1987, Andersen 1990, Laanemets 2001). For at undgå forvirring, og for at sikre, at det er det samme fænomen, vi taler om, når vi behandler de tre sprog komparativt, er det nødvendig at finde en definition, som er i overensstemmelse med alle tre sprog.

Til bedømmelse af en definitions brugbarhed er det relevant at opstille nogle generelle krav, som definitionen som minimum skal opfylde. En definition skal således være:

- generel,
- ikke-tautologisk
- dækkende,
- afgrænset og
- parsimonisk.

At en definition er generel vil sige, at den ikke tager udgangspunkt i et bestemt sprogs specifikke forhold, men derimod definerer begrebet på et alment plan. Dette krav er således opstillet for at sikre, at de forskelle og ligheder man får frem i forbindelse med analysen af de tre sprog, afspejler reelle forskelle og ikke forskelle i det teoretiske udgangspunkt. Under dette punkt kan vi således udelukke alle definitioner, som ene og alene baserer sig på et bestemt sprogs dannelsesmæssige muligheder. En definition der udelukkende baserer sig på konstruktionsmæssige karakteristika kan næppe sige noget essentielt om et sprogligt fænomen. Dette argument styrkes desuden af det forhold, at et og samme morfologisk element kan indgå i flere forskellige konstruktioner i et og samme sprog.

Krav nummer tre og fire, at en definition skal være dækkende og afgrænset, går ud på at afgrænse det sproglige fænomen i forhold til andre. På den ene side skal definitionen

kunne dække alle de eksempler på passiv, som litteraturen angiver som passive, og på den anden side skal den kunne udelukke alle de sætninger, som ikke betragtes som passive. Definitionen skal således være i stand til at sætte en grænse mellem hvad der er passiv og hvad der er ikke-passiv.³

Sidst men ikke mindst skal man tage hensyn til parsimoniprincippet. Dette krav vedrører to forhold. Dels skal en definition være så simpel, at den er operationel. En definition som indeholder specifikationer vedrørende en hver tænkelig kombination, både grammatisk, semantisk og pragmatisk set, vil selvsagt være dækkende og afgrænset, men hjælper ikke til at generalisere virkeligheden – et landkort på størrelse med Jorden vil være det mest præcise landkort vi kan få, men dets anvendelighed vil være minimal, da det i både størrelse og form vil være identisk med det, som det skulle beskrive. Des simple vores definition er, des bedre. Dette leder så naturligt over til den anden del af dette krav, nemlig hvorledes man skal vælge mellem flere definitioner, der alle opfylder kravene til at være generelle, dækkende og afgrænsede. Hvis det viser sig, at der findes mere end én definition, der opfylder de opstillede krav, så skal den simpleste foretrækkes.

Efter at have fastlagt, hvilke krav en definition skal opfylde, kan vi gå videre til at se på de konkrete definitioner, der bliver anvendt i de tre sprogs grammatiske litteratur.

En gennemgang af litteraturen viser, at der findes mange måder at definere passiv på. På det overordnede plan kan man sige, at de fleste definitioner tager udgangspunkt i relationen mellem en aktiv og en passiv sætning. Dette indebærer, at man betragter passiv i forhold til aktiv eller som en omdannelse af denne. En sådan fremgangsmåde kan dog i det yderste tilfælde få et ganske tautologisk præg. Et eksempel på en sådan definition kan findes i Erik Hansens *Sprogiagttagelse*, hvor han anfører at '[d]e former af et verbum, som ikke er passive, kaldes aktive' (Hansen 1970:37). En definition, som siger, at det, som ikke er passiv, er aktiv og omvendt, postulerer kun et dikotomisk forhold, og fremmer ikke vores forståelse af hverken passiv eller aktiv.

Efter at have udelukket de rent konstruktionsmæssige og de mere eller mindre tautologiske definitioner, kan vi gå videre til de mere generelle definitioner af passiv.

³ Da dette studie er specifikt rettet mod en sammenligning af de tre sprog dansk, norsk og svensk, vil en definition blive accepteret som dækkende og afgrænset, hvis den formår at vælge de i den danske, norske og svenske grammatiske litteratur angivne eksempelsætninger som passive, samt at fravælge alle andre typer. Det vil således ikke blive taget i betragtning om definitionerne har gyldighed udover de tre sprog. Ligeledes gælder det, at hvis en definition er for snæver eller for bred i forhold til et sprog, behøver den ikke testes i forhold til de to andre, men kan umiddelbart afvises som uegnet til vores formål.

Sådanne definitioner tager generelt udgangspunkt i syntaktiske og semantiske egenskaber ved passiv, eller i en kombination af disse. Der findes således definitioner, som fokuserer på sætningsleddene subjekt og objekt og deres indbyrdes forhold i en passiv versus en aktiv sætning. Andre definitioner inddrager teorien om semantiske roller og ser på rollernes relation til sætningsleddene i en passiv versus en aktiv sætning.

Når man vurderer de angivne definitioner ud fra de fem krav, som blev opstillet i begyndelsen af dette afsnit, skal man gøre det på definitionens og den konkrete grammatiks egne præmisser. Det vil sige, at man i bedømmelsen af de enkelte passivdefinitioner skal tage hensyn til, hvordan grammatikken har defineret de syntaktiske og semantiske enheder, som definitionen bygger på. Dette er nødvendigt da man, ligesom med mange andre begreber, støder på en vis variation i begrebernes indhold fra den ene grammatik til den næste. I forhold til definitionen af passiv er det for eksempel relevant at vide, hvilke semantiske roller man opererer med, og hvad som er karakteristisk for hver af disse roller. Et andet udgangspunkt end grammatikkens eget, kan påvirke anvendeligheden af definitionerne, samt lede til konklusioner der adskiller sig fra det der oprindeligt var tanken.

Siden de definitioner, som bliver præsenteret i den grammatiske litteratur, er forholdsvis forskellige, har det været nødvendigt - for at teste deres holdbarhed - at foretage en nærmere analyse og diskussion af disse. Forskellige definitioner vil således blive testet i forhold til forskellige typer af eksempelsætninger, der i de tre sprogs grammatikker påstås at være passive.

Mange grammatikere har selv bemærket, at en generel definition af passiv er svær at finde. Således kan man finde grammatikker, hvor forfatteren selv gør opmærksom på definitionens begrænsninger og derfor opererer med en definition af en prototypisk passiv konstruktion. Et sådant eksempel findes f.eks. i Paul Diderichsens *Elementær Dansk Grammatik*. Han definerer ”en karakteristisk Type” på følgende måde:

Passiv kaldes den Verbalform, der ved transitive Handlingsverber betegner
Subjektet som Genstand for Handlingen. (Diderichsen 1962:115)

Ifølge Diderichsens definition er det afgørende ved en passivsætning, at den dannes af et transitivt verbum som udtrykker handling, og at subjektet skal være genstand for handlingen. På den baggrund synes det typiske ved passiv at være den specielle relation

mellem verbal og subjekt. Med kravet om transitivitet sigter Diderichsen til disse verbers evne til at tilknytte et objekt, som så ved en passiv verbalform bliver til subjekt og genstand for handlingen. Typiske passivsætninger, jf. Diderichsens definition, kan illustreres ved hjælp af følgende eksempler:

- 'Filmerna blev inte hämtade i går.' (Lindberg 1992:51)
'Hjemmearbeid leveres hver uke.' (Ryen 1998:105)
'Jylland blev hærget af svenske tropper.' (Heltoft/Falster Jakobsen 1995:4)

En analyse af ovenstående eksempler viser, at alle verbaler (hämta, levere, hærge) udtrykker en handling, som er rettet mod subjektet (henholdsvis filmerna, hjemmearbeid og Jylland) i sætningen.

På anden side findes der andre typer af sætninger, som i litteraturen, af bl.a. Diderichsen selv, betegnes som passiv, men som ikke falder ind under hans definition. Følgende eksempler kan gives:

- 'Det ble arbeidet lite den dagen.' (Hovdhaugen 1977:23)
'Der bør handles og ikke snakkes.' (Diderichsen 1962:115)

Verbalerne i de ovenstående sætninger (*arbeide, handle*) er intransitive, og sætningerne burde jf. Diderichsens definition således ikke regnes som passive. Han er imidlertid selv opmærksom på denne begrænsning, hvilket han dog ikke gør andet ved end konstaterer, at "[d]a det ikke er lykkedes at opstille en entydig semantisk Definition, som omfatter alle Tilfælde af de to Formers Anvendelse, har man som sædvanlig defineret Formerne ud fra en karakteristisk Type" (Diderichsen 1962:115). Med denne bemærkning er vi dog nødt til at afvise Diderichsens definition, som ikke anvendelig til vores formål.

En passivdefinition, som tenderer mod at kunne opfylde de i starten af afsnittet opstillede krav til en generel definition, bliver foreslået af Aage Hansen. I bogen *Moderne Dansk* definerer han passiv på følgende måde:

I den passive [sætning] er patiens blevet til subjekt, medens agens, hvis det angives, udtrykkes ved et adverbial (præpositionsled). (Hansen 1967:48)

Som det fremgår af definitionen, er der to betingelser, som skal være opfyldt, for at en sætning kan betragtes som passiv. Subjektet i sætningen skal have den semantiske rolle

patiens, mens rollen agens skal angives ved hjælp af et præpositionsudtryk, hvis den overhovedet angives. Disse to betingelser er således nødvendige og samlet set tilstrækkelige til at afgrænse passiv. Sammenlignet med Diderichsens definition har Hansen inddraget rollen agens som noget karakteristisk ved passiv, hvorimod verbets art umiddelbart ikke er af afgørende betydning i forhold til definitionen af passiv. Før vi går videre til en nærmere analyse af Hansens definition i forhold til litteraturens eksempler på passiv, er vi nødt til at afklare, hvorledes han bruger begreberne agens og patiens. I samme bog, *Moderne Dansk*, angiver han, at agens skal betragtes som ”den eller det der er ophav til eller medlever i den foreteelse verbet beskriver (handling, virksomhed, tilstand, væren osv.)” og patiens som ”den eller det som verbalforbindelsen er rettet mod som mål, resultat o.l.” (Hansen 1967:47f). Ifølge hans definition kan agens således være både animat og inanimat ophav til eller deltager i en handling eller tilstand, medens patiens, ligeledes både animat og inanimat, er mål eller resultat for verbaludtrykket. Dette er således de betingelser vi må gå ud fra ved vurderingen af definitionen.

For at finde ud af, om Hansens definition kan bruges til at afgrænse alle de konstruktioner, som i litteraturen er angivet som passiv, skal vi i det følgende gennemføre samme test, som vi gjorde i forbindelse med Diderichsens definition. Følgende sætninger er i den danske, norske og svenske grammatiske litteratur angivet som passive og kan ligeledes betragtes som passiv ifølge Hansens definition:

- | | |
|---|-----------------------------------|
| ’Maria beundres for sitt mot.’ | (Ryen 1998:105) |
| ’Jylland blev hærget af svenske tropper.’ | (Heltoft/Falster Jakobsen 1995:4) |
| ’Det byggdes ett hus här redan 1903.’ | (Teleman 1999:380, bd. 4) |
| ’Maskinen förstördes av branden.’ | (Kirri 1975:5) |
| ’Maskinen förstördes vid branden.’ | (Kirri 1975:5) |

En analyse af ovenstående sætninger viser, at subjektet i alle tilfælde har rollen patiens. I sætningen ’Det byggdes ett hus här redan 1903’ har man indsat et foreløbigt subjekt ’det’ i forfeltet, mens det egentlige subjekt ’ett hus’, som må betragtes som patiens, står på slutfeltets nominalplads. Ligeledes har nogle sætninger en eksplicit agens udtrykt ved et præpositionsled (af svenske tropper, av branden, vid branden). Siden Hansen ikke præciserer, hvilken præposition man skal anvende for at udtrykke agens, kan også den sidste sætning, ’Maskinen förstördes vid branden’, opfattes som passiv.

På den anden side findes der i litteraturen også eksempler på passivsætninger, som Hansens definition ikke er i stand til at dække, som f.eks. følgende eksempler:

- | | |
|------------------------------|---------------------------------|
| 'Hun ble overlatt ansvaret.' | (Vinje 2002:192) |
| 'Jag fick lånet beviljat.' | (Teleman m.fl. 1999:382, bd. 4) |

I ovenstående sætninger, 'Hun ble overlatt ansvaret' og 'Jeg fick lånet beviljat', kan subjekterne (hun, jag) ikke betragtes som patiens, dvs. det mål eller resultat, som verbaludtrykket er rettet mod. Patiens i de to ovenstående sætninger udgøres derimod af henholdsvis 'ansvaret' og 'lånet', mens subjekterne 'hun' og 'jeg' må opfattes som oplever og modtager.

Et lignende problem opstår for Hansens definition i forhold til de sætninger, som heller ikke Diderichsens definition formåede at udvælge. Det drejer sig om følgende type sætninger:

- | | |
|---|---------------------------------|
| 'Det ble arbeidet lite av oss den dagen.' | (Hovdhaugen 1977:24) |
| 'Der bør handles og ikke snakkes.' | (Diderichsen 1962:115) |
| 'Det talades mycket om ett nyval.' | (Teleman m.fl. 1999:363, bd. 4) |

Ovenstående sætninger har alle sammen et formelt subjekt 'det'/'der' på subjektsplassen, som er indholdstomt og derfor ikke kan betragtes som patiens for verbaludtrykket.

Problemet vedrører sætninger med intransitive verber. Selv om Hansen, i modsætning til Diderichsen, ikke eksplicit udtrykte noget krav om verbets art, er hans betingelse i forhold til patiens dog relateret til verbets transitivitet. Det er karakteristisk for de transitive verber, at de knytter til sig sætningsleddet objekt, som har den semantiske rolle patiens og som kan blive subjekt i en passiv sætning. Intransitive verber derimod tager ikke objekt, og kan derfor heller ikke udtrykke patiens som subjekt i forbindelse med passive sætninger. Dette er dog, ifølge litteraturens eksempelsætninger, ingen nødvendig betingelse for at en sætning kan være passiv.

Som det fremgik af ovenstående analyse, findes der mindst to typer passiv, som Hansens definition ikke kan omfatte. Derfor kan hans definition heller ikke bruges til vores formål.

Næste definition, som der er gode grunde til at teste som en generel definition, er foreslået af August Western i *Norsk riksmåls-grammatikk* fra 1921. I forhold til de

ovennævnte definitioner af Diderichsen og Hansen, synes Westerns definition at være endnu mere generel. Han skriver i *Norsk riksmåls-grammatikk*:

en setning i hvilken den handlende person er uttrykt, eller kan uttrykkes, ved et komplement med preposisjonen a v, sies å stå i passiv. (Western 1921:154)

Som det fremgår af definitionen, tager Western udgangspunkt i den handlende person. Ifølge ham er den nødvendige og tilstrækkelige betingelse for at en sætning kan betragtes som passiv, at den handlende person er eller kan udtrykkes ved en præpositionsforbindelse med *av* (dansk *af*). Sådan som han har formuleret definitionen, må man formode, at han mener, at præpositionsleddet med *av* skal kunne tilføjes enhver sætning, der udtrykker passiv. Sammenlignet med Diderichsens og Hansens definition, siger Westerns definition hverken noget om subjektet eller verballeddet i sætningen. På den anden side er hans definition mere afgrænset i forhold til hvilke præpositioner, der kan udtrykke den handlende person i en passiv sætning. Medens Hansens definition ikke præciserer, hvilken præposition der kan anvendes, siger Western klart, at det er præpositionen *av* der skal benyttes til at angive den handlende person i sætningen. Om den handlende person skriver Western, at den ”må tas i sin grammatiske, ikke i sin leksikalske betydning” (Western 1921:153). Han angiver blandt andet følgende sætninger som typiske eksempler på passiv med tilføjte handlende person (Western 1921:154f):

’Han fulgtes av en høi indianer.’

’Mod syd begrænses Sojot-steppen af Tannu-Ola-fjeldene.’

’Det blonde haar og de mørkeblaa øine, som sløredes av lange øienvipper.’

I ovenstående sætninger består præpositionsforbindelserne af henholdsvis ’av en høi indianer’, ’af Tannu-Ola-fjeldene’ og ’av lange øienvipper’. Siden Western betragter alle ovenstående sætninger som passiv, må det betyde, at en handlende person efter hans mening både kan være animat og inanimat.

Ligesom de to tidligere behandlede definitioner, skal Westerns definition også testes i forhold til passivsætninger fra den danske, norske og svenske grammatiske litteratur. Det er berettiget at begynde med de sætninger, som Hansens (og ligeledes Diderichsens) definition var for begrænset til. Det angår følgende type sætninger:

'Hun ble overlatt ansvaret.'	(Vinje 2002:192)
'Jag fick lånet beviljat.'	(Teleman 1999:382, bd. 4)
'Det ble arbeidet lite av oss den dagen.'	(Hovdhaugen 1977:24)
'Der bør handles og ikke snakkes.'	(Diderichsen 1962:115)
'Det talades mycket om ett nyval.'	(Teleman m.fl. 1999:363, bd. 4)

Hansens problem i forhold til ovennævnte eksempler var, at subjektet i sætningerne ikke har rollen patiens. Denne problemstilling er imidlertid irrelevant i forhold til Westerns definition, da han udelukkende tager udgangspunkt i muligheden for at tilføje en handlende person ved hjælp af præpositionen 'av'/'af'. Sætningen 'Det ble arbeidet lite av oss den dagen', er således efter Westerns definition klart passiv, da sætningen har et eksplicit udtrykt komplement med 'av'/'af' (*av oss*). På samme måde kan man tilføje en handlende person ved hjælp af en præpositionsfrase til de to første sætninger. 'Hun ble overlatt ansvaret av direktøren' og 'Jag fick lånet beviljat av banken' er således både grammatisk og semantisk acceptable. Ved de to sidste sætninger kan man derimod næppe acceptere et komplement med 'av'/'af' tilføjet. Se for eksempel: *'Det bør handles og ikke snakkes af politikerne' eller *'Det talades mycket om ett nyval av politikerne'. Derimod vil en indfødt sprogbruger acceptere sætninger som 'Det bør handles og ikke snakkes i Folketinget' eller 'Det talades mycket om ett nyval i riksdagen'.

Et andet problem ved Westerns definition fremhæves af Gösta Holm i afhandlingen *Om s-passivum i svenskan*. Heri gør Holm opmærksom på sætninger af typen 'Han fick stryk av sin bror', hvor verbets handling er rettet mod subjektet i sætningen og hvor frasen 'av sin bror' klart udtrykker den handlende person. En sådan sætning, påpeger Holm, burde ud fra Westerns definition betragtes som passiv, hvilket den dog ikke er (Holm 1952:18).

Som det fremgår af ovenstående analyse, er Westerns definition både for snæver og for bred. Således har den, ligesom Hansens definition, problemer med passivkonstruktioner som indeholder et intransitivt verbum og formelt subjekt (det/der). Endvidere inkluderer den nogle sætninger, som af den grammatiske litteratur generelt ikke betragtes som passive.

På den baggrund er vi nødsaget til at konkludere, at Western heller ikke formår at opstille en generel og afgrænset definition af passiv.

Den sidste definition, som skal tages op til analyse her, er foreslået af Marketta Sundman i hendes afhandling *Subjektval og diates i svenskan* fra 1987. Sundman har en

grundig behandling af problemstillingen omkring en universal definition af passiv. Skønt hun til sidst konstaterer, at ”passiven inte utgör någon homogen kategori i de olika språken” og at ”[e]n möjlig lösning är att anta att passiva satser kan vara mer eller mindre prototypiska” (Sundman 1987:356), forsøger hun alligevel at opstille en generel passivdefinition. Således skriver hun:

Konstruktionen är passiv om den är försedd med en passiv markör som inverkar på verbets subjektval på ett sådant sätt att den participantroll som i aktiv diates realiseras som subjekt (främst rollen Agent) inte kan realiseras som subjekt och om denna participantroll kvarstår i satsens semantiska struktur. (Sundman 1987:362)

Sundmans definition tager således udgangspunkt i en degraderende proces, ”avsubjektivering” af subjektet, som hun mener, er det essentielle ved passiv. Den forfremmende proces – ”subjektivering” af objektet til subjekt – er ifølge hende sekundær og ikke konstituerende for passiv (Sundman 1987:355f, 362f).⁴ Sundman opstiller således tre krav til en passivkonstruktion:

- a) den skal have en passiv markør,
- b) den semantiske rolle, som ved aktiv diatese realiseres som subjekt, ikke kan realiseres som subjekt i passiv, og
- c) den semantiske rolle, som ved aktiv diatese realiseres som subjekt, forbliver i sætningens semantiske struktur.

Disse tre punkter udgør tilsammen de nødvendige og tilstrækkelige betingelser for at en sætning kan defineres som passiv. Som det fremgår af definitionen, er det ikke kun subjekt med rollen agens, som kan afsubjektiveres. Afsubjektiveringen gælder ligeledes subjekt med andre semantiske roller, f.eks. ejer og oplever, men også inanimat subjekt (’saks subjekt’ hos Sundman) og årsag (Sundman 1987:365). Sundman gennemfører selv en grundig analyse af de svenske passive og ikke-passive konstruktioner i forhold til den opstillede definition (Sundman 1987, især kap.8). Hendes konklusion er, at den opstillede definition er tilstrækkelig og afgrænset nok for at kunne opfange alle passive konstruktioner i svensk, samtidig med at den holder de ikke-passive konstruktioner ude.

⁴ Lignende definitioner, dvs. definitioner som tager udgangspunkt i en degraderende proces, findes i Heltoft/Falster Jakobsen (1995:3) og Hagen (2000:285). Problemet ved deres definitioner er dog, at de er for snævre. Således kan passiv jf. Hagens definition kun udtrykkes ved blive+perf.part eller s-form, mens Heltoft/Falster Jakobsen inddrager forfremmelsesprocessen af et objekt.

Der findes dog nogle grænsetilfælde mellem passiv og medial, hvor det er svært at afgøre en konkret klassifikation, og hvor klassifikationen ofte kommer an på den enkelte sprogbrugers subjektive opfattelse og/eller af konteksten. På denne baggrund betragter Sundman ikke kategorierne aktiv, medial og passiv som klart afgrænsede kasser, men i stedet som udtryk for et kontinuum, hvor overgangen mellem de enkelte klasser er diffus.

I det følgende vil jeg først teste, om Sundmans definition ligeledes kan bruges til at afgrænse passiv i norsk og dansk, for derefter at se nærmere på de af Sundman nævnte grænsetilfælde mellem medial og passiv. Testen vil ligesom før bestå af en analyse af de passivsætninger, som anføres i den danske og norske grammatiske litteratur, samt et forsøg på at finde ikke-passive konstruktioner i litteraturen, som definitionen evt. ikke kan fravælge.

I første omgang skal vi se på de eksempelsætninger, som volder problemer for Hansen og Western:

'Hun ble overlatt ansvaret.'	(Vinje 2002:192)
'Ali fikk innvilget et lån.'	(Ryen 1998:108)
'Det ble arbeidet lite av oss den dagen.'	(Hovdhaugen 1977:24)
'Der bør handles og ikke snakkes.'	(Diderichsen 1962:115)

Det problematiske i forhold til Hansen og Westerns definitioner er, at subjektet i disse sætninger enten ikke udtrykker patiens eller at det er umuligt at tilføje en handlende person ved hjælp af præpositionen 'av'/'af'. For Sundman er det derimod i første omgang afgørende, om der findes en passiv markør i sætningen (her: *blive + perfektum participium*, *få + perfektum participium*, suffiks -s på verbet). Dernæst må den passive sætnings subjekt ikke have den samme semantiske rolle som i en (tilsvarende) aktiv sætning. Rollen skal dog bibeholdes i sætningens semantiske struktur. Også denne betingelse kan siges at være opfyldt ved de ovennævnte sætninger. I de to første sætninger kan man således eksplicit angive den rolle, som verbet i aktiv ville tildele subjektet, f.eks. 'direktøren', 'banken':

' <u>Direktøren</u> overlot henne ansvaret.'	'Hun ble overlatt ansvaret <u>av direktøren</u> .'
' <u>Banken</u> innvilget Ali et lån.'	'Ali fikk innvilget et lån <u>av banken</u> .'

I den tredje sætning, 'Det ble arbeidet lite av oss den dagen', er agens eksplicit udtrykt ved et adverbial (av oss), og står ikke som subjekt, mens verberne (handle, snakke) i den sidste

sætning, 'Der bør handles og ikke snakkes', udtrykker en handling, som forudsætter en menneskelig agens. Selvom en sådan personagent ikke kan udtrykkes eksplicit ved et præpositionsudtryk, er agentrollen dog til stede i betydningen, dvs. i den semantiske struktur (Sundman 1987:376).

Sundmans definition udelukker ligeledes den ikke-passive sætning 'Han fick stryk av sin bror', som af Westerns definition vil blive opfattet som passiv (se ovenfor), da der i denne sætning ikke findes en passiv markør.

Til sidst skal vi se på sætninger, som ifølge Sundman ligger på grænsen mellem medial og passiv betydning. Det drejer sig om sætninger, hvor subjektet har rollen patiens, men hvor subjektets referent ikke er ophav til verbalhandlingen. Sådanne sætninger kan enten have medial eller passiv betydning. Sundman selv definerer medial på følgende måde:

Jag betraktar betydelsen som medial om subjektet representerar rollen Föremål och om skeendet el. tilståndet inte förorsakas av subjektets referent själv (och inte heller av en utomstående person). (Sundman 1987:325)

Ifølge denne definition synes det som om hun mener, at betydningen kan være medial, hvis hændelsen eller tilstanden forårsages af en udenforstående ikke-person, dvs. af en inanimat årsag, eller af et andet levende væsen. Sammenlignet med hendes passivdefinition ligger forskellen i, at en passivkonstruktion skal have en agens, oplever, eller anden ikke-levende årsag til verbalhandlingen repræsenteret i den semantiske struktur, og at denne ikke må være realiseret som subjekt. Heraf følger det, ifølge Sundman, at der kan opstå fortolkningsproblemer, hvis ophavet til handlingen/tilstanden er en ikke-person. Spørgsmålet er da, om denne er udtrykt eksplicit ved et adverbial (præpositionsudtryk), eller om den findes i den semantiske struktur eller er helt uidentificeret. Det afgørende for om en sætning skal betragtes som passiv eller medial er, ifølge Sundman, i hvor høj grad årsagen er specificeret, således at "[j]u klarare skeendet/tillståndet uppfattas som förorsakat av en specifik orsak, desto närmare ligger den passiva tolkningen" (Sundman 1987:344).

For at gøre dette forhold tydeligere, skal vi se på nogle eksempler af denne type fra den grammatiske litteratur:

- | | |
|--|------------------------|
| 'Skogbrannen ble slukket av regnet.' | (Hovdhaugen 1977:24) |
| 'Landet dækkes af store Skove.' | (Diderichsen 1962:115) |
| 'Patientens tillstånd förvärrades av medicinen.' | (Sundman 1987:387) |

Årsagen til verbalhandlingen/tilstanden er i alle ovenstående sætninger specificeret ved et adverbial (av regnet, af store Skove, av medicinen), som i alle tilfælde er inanimat.

Umiddelbart ville man ifølge Sundmans definition karakterisere de ovenstående sætninger som passiv, da definitionen ikke udelukker en afsubjektivisering af en inanimat subjekt. På anden side bliver sætningerne ligeledes omfattet af hendes definition af medial betydning, da hun i parentes tilføjer en præcisering om at tilstanden eller hændelsen ikke må være forårsaget af ”en utomstående person” (se ovenfor), hvilket kan fortolkes således, at det godt kan være en ikke-person, der er årsag til handlingen/tilstanden. Sundman giver selv følgende præcisering: ”s-former med utsatt sakagent (av formen av + NP) betraktas som passiva, medan andra s-former som inte anger mänskliga handlingar betraktas som intransitiva (”mediala”)” (Sundman 1987:387).⁵ Da den inanimate agens i ovenstående sætninger er gjort eksplicit, betyder denne præcisering, at disse sætninger kan betragtes som passiv. Som eksempler på medial betydning giver Sundman følgende sætninger (Sundman 1987:387):

’Hennes personlighet förändrades.’

’Förmodligen skadades värmeslingan vid åskvädret.’

Ifølge Sundmans analysemodel er den første sætning medial, fordi der ikke findes en konkret, specificeret årsag bag forandringen, samt at en menneskelig agens, som kunne forårsage forandringen, er vanskelig at forestille sig i den semantiske struktur. Den anden sætning er derimod lidt mere kompliceret. I dette tilfælde angives der ikke en konkret årsag til skaden, da adverbialet ’vid åskvädret’ ikke udtrykker en sådan, men i højere grad angiver hvornår skaden skete, dvs. konteksten for handlingen. Da man heller ikke kan tænke sig en menneskelig agens bag handlingen, vil Sundman karakterisere sætningen som medial. Fortolkningen af årsagen som uspecificeret og ukendt bliver dog i dette tilfælde semantisk set kraftigt påvirket af adverbialet ’förmodligen’.

I det følgende vil jeg imidlertid argumentere for, at sætninger af sidste type ifølge Sundmans passivdefinition i højere grad burde opfattes som passiv end som medial, og man bør ikke undervurdere betydningen af konteksten ved en sådan analyse. Argumentet herfor vil tage udgangspunkt i følgende tre eksempler:

⁵ Senere i hendes afhandling bliver konstruktioner med blive/være + perfektum participium ligeledes behandlet efter samme regel.

Lejligheden blev ødelagt af branden.

Lejligheden blev ødelagt ved branden.

Lejligheden blev ødelagt under branden.

Den første sætning kan betegnes som en klar passiv, da adverbialet 'af branden' udtrykker den direkte årsag til ødelæggelsen. Den anden sætning med adverbialet 'ved branden' kan dels fortolkes som om det er branden, der er årsag til ødelæggelsen, men der er her desuden den mulighed at betragte 'ved branden' som en angivelse af handlingens kontekst. Det sidste eksempel med adverbialet 'under branden' synes i hovedsagen at udtrykke tid og sted for handlingen. De to sidste eksempler, hvor adverbialet kan opfattes som en angivelse af konteksten for handlingen, udelukker dog ikke, at man kan have en årsagsreference i den syntaktiske, eller i det mindste i den semantiske struktur. Således for eksempel:⁶

Lejligheden blev ødelagt (af vand / af brandmændene) ved branden.

Lejligheden blev ødelagt (af vand / af brandmændene) under branden.

En sådan fortolkning af sætningerne er i overensstemmelse med Sundmans definition af passiv, ifølge hvilken en årsag (ikke bare agens) skal kunne findes i den semantiske struktur. Hendes skelnen mellem om handlingen eller tilstanden forårsages af en personagent, af en "sakagent" eller af en inanimat omstændighed, som hun påstår er afgørende for, om betydningen er passiv eller medial, virker for mig som værende i strid med hendes egne passivdefinition. Definitionen siger således intet om karakteren af det afsubjektiverede komponent. Hermed vil jeg dog ikke afvise eksistensen af medial betydning, eller at der kan være grænsetilfælde mellem medial og passiv. Kategorien medial er imidlertid efter min mening, og med støtte i Sundmans definition, mere snæver end det hun selv synes at mene. Medial betydning omfatter således sætninger af typen 'Vejret forandredes'. I denne sætning er det vanskeligt at forestille sig nogen/noget som fremkalder forandringen, eller, for den sags skyld, at det skulle være vejret selv der spiller en aktiv rolle i forhold til handlingen. Dermed udtrykker sætningen noget som sker af sig selv, og er således, jf. Gösta Holms definition: "Ett medialt predikat betecknar att subjektet deltar i ett skeende som icke tänkes framkallat av subjektet självt och icke heller av något utom subjektet" (Holm 1952:22), at regne som medial.

⁶ Arto Kirri behandler også sætninger som 'Maskinen förstördes av branden' og 'Maskinen förstördes vid branden', og mener, at det virker inkonsekvent at regne den første s-form som passiv, men ikke den anden. (Kirri 1975:5)

Afslutningsvis synes det dog, på trods af den store uenighed og mangfoldighed i forhold til kortlægningen af passiv, at det er lykkedes os at finde frem til en definition, som opfylder de i begyndelsen af afsnittet opstillede krav til en generel definition. Således kan Sundmans definition betegnes både som generel, afgrænset og dækkende i forhold til de tre sprog, som bliver behandlet i denne opgave. Selvom vi på denne baggrund synes at have en formel definition at holde os til i den videre behandling af emnet, må man dog heller ikke se bort fra, at der eksisterer en række grænsetilfælde, og at der kan opstå forskelle i hvordan forskellige mennesker vil opfatte en og samme sætning. På anden side er de i den empiriske analyse anvendte sætninger omgivet af en kontekst, som er af væsentlig betydning for hvordan de konkrete sætninger skal opfattes og analyseres.

Således kan vi gå over til næste kapitel, hvor vi skal undersøge, hvilke markører der i følge de tre sprogs grammatiske litteratur kan anvendes som passivmarkører i forhold til vores definition af passiv. Herudover skal vi i det næste afsnit svare på spørgsmålet om der findes nogle begrænsninger i forbindelse med de forskellige markørers anvendelse, som kunne give os en forventning om at der findes forskelle i den reelle anvendelsen af passiv på de tre sprog.

3. Præsentation af grammatikkens standpunkter

I det foregående kapitel var formålet at finde frem til en overordnet definition af passiv, der både er dækkende og afgrænset i forhold til de eksempelsætninger, der i den danske, norske og svenske litteratur påstås at være passive. I den forbindelse fandt vi frem til, at en sætning, der indeholder en passivmarkør og opfylder betingelsen om, at den semantiske rolle, som ved aktiv diatese realiseres som subjekt, ikke kan realiseres som subjekt i passiv, mens rollen forbliver i sætningens semantiske struktur, kan betragtes som passiv.

I dette kapitel vender vi spørgsmålet lidt på hoved for at finde frem til hvilke passivmarkører, som de tre sprogs grammatiske litteratur påstår kan anvendes til at danne passiv i de respektive sprog. Vi vil først behandle hvert af sprogene for sig, for derefter at diskutere, hvilke forskelle og ligheder der er i forhold til at danne og anvende passiv på tværs af sprogene. Hvert af afsnittene om de enkelte sprog vil både indeholde en redegørelse for de mulige passivmarkører, samt en diskussion af de generelle synspunkter og de eventuelle begrænsninger i forhold til dannelse og anvendelse af de forskellige passivkonstruktioner. Afsnit 3.1. behandler dansk passiv, afsnit 3.2. redegør for norsk passiv mens afsnit 3.3. tager sig af svensk passiv. Til sidst, i afsnit 3.4., skal der således på basis af de foregående afsnit redegøres for ligheder og forskelle mellem de tre sprog.

På den baggrund kan vi således finde frem til svaret på det første underspørgsmål i problemstillingen: findes der forskelle i dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk og svensk ifølge den respektive grammatiske litteratur?

3.1. Den danske grammatiks behandling af passiv

Behandlingen af passiv i de danske grammatikker varierer meget fra grammatik til grammatik. Som oftest skelnes der mellem morfologisk passiv på den ene side og omskreven passiv på den anden. Den morfologiske passiv betegnes generelt som s-passiv, da den dannes ved tilføjelse af endelsen *-s* til verbet. Antallet af omskrevne passiver, som omtales i de danske grammatikker, varierer fra en til tre. Den perifrastiske konstruktion, som alle regner med, dannes ved hjælp af hjælpeverbet *blive* samt et hovedverbum i perfektum participium. Konstruktionen kaldes generelt blive-passiv. Udover blive-passiv nævner nogle af de danske grammatikker konstruktioner med *være + perfektum participium* som en selvstændig passiv, den såkaldte *være-passiv* (f.eks. Rehling 1934, Becker-Christensen 2001). Andre betragter dog konstruktionen *være + perfektum participium* som en under- eller ubetydelig sidekategori til blive-passiv (se f.eks.

Diderichsen 1962, Løj/Wille 1985, Fischer-Hansen/Kledal 2001), mens endnu andre slet ikke behandler formen under passiv (f.eks. Becker-Christensen/Widell 1999). Aage Hansen foretrækker f.eks. at kalde konstruktionerne med *være* for prædikatorforbindelser eller prædikatsætninger (Hansen 1967:143f).

Udover de to ovennævnte perifrastiske passiver, som der på en eller anden måde redegøres for i de fleste danske grammatikker, omtaler nogle få grammatikker yderligere en tredje konstruktion med hjælpeverbet *få* samt perfektum participium af et hovedverbum som en eventuel passiv (Rehling 1936, Diderichsen 1962, Hansen 1967, Heltoft 1995). Konstruktionsmæssig ligner formen de to øvrige perifrastiske passiver. Desuden nævner Hansen, at "[f]orbindingen med *få* kan [...] konstrueres med et subjekt der ikke er agens for participiet" (Hansen 1967:157), hvorved vores betingelser for at betegne formen som passiv, jf. definitionen i kapitel 2, skulle være opfyldt.

3.1.1. S-passiv

Den morfologiske passiv dannes ved at tilføje bøjningsendelsen *-s*, til verbets aktive form. Ifølge Rehling dannes både infinitiv og præsens af s-passiv ud fra den aktive stamme, hvorfor disse former falder formmæssigt sammen (Rehling 1936:32). I andre grammatikker mener man derimod, at præsens af s-passiv dannes ud fra den aktive præsens, således at den aktive præsensendelse *-r* forsvinder ved at man tilføjer endelsen *-s* (Hansen 1967:46, Becker-Christensen 1999:100). Uanset den helt konkrete dannelsesmåde, regnes endelsen *-s* generelt som en bøjningsendelse af verbet. Undtaget herfor er dog Togeby, som betragter *-s* endelsen som en derivativ (afledningsendelse) (Togeby 2003:27).

Når det gælder dannelse af fortidsformer af s-passiv, er mulighederne forholdsvis begrænsede. Således mangler man helt de sammensatte bøjningsformer perfektum og pluskvamperfektum, mens der ved dannelsen af præteritum gælder visse indskrænkninger (Diderichsen 1962:118, Becker-Christensen 1999:101). Det er således kun svage verber, som i aktiv præteritum ender på *-ede* (klasse 1) og *-te* (klasse 2), som frit kan danne s-passiv, som f.eks. *hentede-s*, *læste-s*. Herudover findes der et mindre antal stærke verber, som kan danne s-passiv i præteritum, men de fleste stærke verber mangler denne form helt. Ifølge nogle grammatikker anvendes s-passiv i præteritum generelt kun sjældent (Rehling 1936:32, Diderichsen 1962:118f, Hansen 1967:46), mens andre mener, at formen i høj grad er i brug. Således hævder Heltoft/Falster Jakobsen (1995: 13) f.eks. at "where the weak

verbs (and one of the strong classes) are concerned, the past is fully alive as a structural option”.

I den danske grammatiske litteratur findes der imidlertid ikke mange begrundelser for, hvorfor der er begrænsninger i forhold til mulighederne for at danne s-passiv i præteritum og hvorfor perfektums- og pluskvamperfektumformen helt mangler. Mangelen af præteritumsformer begrundes i visse tilfælde med, at det kan opstå formsammenfald mellem præteritum og præsens. Dette gælder for stærke verber, der ved bøjning ikke ændrer vokal (Mikkelsen 1911:379f, Hansen 1967:46, Diderichsen 1962:119). F.eks. *løbe*, *sove*:

	aktiv	s-passiv	aktiv	s-passiv
præsens	løber	løbe-s	sover	sove-s
præteritum	løb	løb-es	sov	sov-es ⁷

I andre tilfælde søges forholdet forklaret ved, at der opstår udtalemæssige problemer. Således mener Hansen, at der kan være problemer ved udtalen af verber der ender på -(d)e, som f.eks. *gjordes*, *havdes*, m.fl. (Hansen 1967:47), mens Diderichsen påpeger, at det synes at være en sammenhæng mellem passiv og ordets længde. En vis længde af ordet synes således at være en nødvendig forudsætning for dannelsen af s-passiv. Således anfører Diderichsen, at ”de stærke Præteritumsformer føles som Enstavelsesord, medens Passiv (i Modsætning til Medium) er tostavelses; derved bliver det umuligt at danne en Form af den ”rigtige” Ordtype” (Diderichsen 1962:119).

En anden mulig forklaring på, at præteritum af stærke verber ikke kan dannes i s-passiv fremdrages af Lars Heltoft. Han mener således, at begrænsningerne er historisk-semanticke betingede (Heltoft 1994:159). Heltoft giver imidlertid ikke en grundigere forklaring på denne påstand, men henviser til *Grammatikken over det danske sprog*.⁸

Bøjningsmuligheder af s-passiv i dansk er sammenfattet i nedenstående tabel:

⁷ Hansen anfører, at dersom aktivformen ender på konsonant, realiseres endelsen -s som -es (Hansen 1967:46).

⁸ Grammatikken er p.t. endnu ikke udkommet, hvorfor en grundigere redegørelse for den historisk-semanticke begrundelse ikke kan gives.

Tabel 3.1. Bøjning af s-passiv i dansk

	svage verber kl. 1	svage verber kl. 2	stærke verber uden præteritum	stærke verber med præteritum
Infinitiv	hente-s	læse-s	synge-s	se-s
Præsens	hente-s	læse-s	synge-s	se-s
Præteritum	hentede-s	læste-s	*sang-(e)s	så-s
Perfektum	*har hentet-s	*har læst-s	*har sunget-s	*har set-s
Pluskvamperfektum	*havde hentet-s	*havde læst-s	*havde sunget-s	*havde set-s
Futurum	skal hente-s	skal læse-s	skal synge-s	skal se-s

3.1.2. Perifrastisk passiv

Som nævnt findes der på dansk ved siden af den morfologiske passiv ligeledes en anden mulighed for at danne passiv. Det drejer sig overordnet set om konstruktioner med et hjælpeverbum i forbindelse med et hovedverbum i perfektum participium. Som anført ovenfor, nævnes der i de danske grammatikker op til tre forskellige typer af perifrastiske passiver, alt efter hvilken grammatik man slår op i. Vi skal i det følgende redegøre for alle tre muligheder. I overensstemmelse med det hjælpeverbum, som man anvender i forbindelse med dannelsen af de forskellige perifrastiske passivformer, kaldes konstruktionerne for henholdsvis *blive*-, *være*- og *få*-passiv. Navnet *få*-passiv benyttes imidlertid kun eksplicit af Heltoft (1995), men af praktiske årsager skal betegnelsen også anvendes her.

I modsætning til s-passiv, kan de perifrastiske passivformer dannes i alle tempus. Det er hjælpeverbet, der konjugeres i tempus, mens perfektum participium forbliver ubøjet.⁹

I den danske grammatiske litteratur betragtes *blive*-passiv som den almindeligste perifrastiske passivform. Hansen mener således, at konstruktioner med *blive* kan betragtes som en konkurrent til s-passiv (Hansen 1967:52), mens Diderichsen anfører, at konstruktionen først og fremmest anvendes i forbindelse med de tempora og former, hvor s-passiv ikke kan anvendes. Således hævder Diderichsen at *blive*-passiv især anvendes ”i

⁹ Ole Togeby argumenterer for at denne verbalform i denne stilling bør kaldes supinum, fordi formen er ubøjet, mens ”perfektum participium kan kongruensbøjes i numerus og bestemthed” (Togeby 2003:20). Paul Diderichsen argumenterer derimod i en artikel fra 1944 for, at dansk ”tenderer imod at gøre Participiet ubøjeligt” og at man derfor ”i den grammatiske Teori [har] opgivet den Sondring mellem Supinum og Participium, som var gængs fra Midten af det 18. Aarh. til Midten af det 19. Aarh.” og anvender således kun det sidste (Diderichsen 1944:261, 281f).

Præt. af visse stærke Verber [...], i Imperativ og Optativ [...], i Førtiderne [...] og i den omskrevne Fremtid” (Diderichsen 1962:136).

Ud over blive-passiv fremfører nogle af de danske grammatikker tillige formen *være* + *perfektum participium* som en måde hvorpå man kan danne passiv. Som påpeget ovenfor, bliver formen dog generelt kun ganske kortfattet behandlet og dette oftest i forbindelse med blive-passiv. Ud fra disse behandlinger kunne man få et indtryk af, at være-konstruktioner udelukkende anvendes i præsens og præteritum, da det generelt kun er sætninger af typen *er/var* + *perfektum participium* der omtales (se nærmere nedenfor).

Dette giver dog et skævt billede af være-passivens anvendelsesmuligheder, hvilket fremgår af de mere udførlige redegørelser. En sådan finder man f.eks. hos Becker-Christensen (2001), som udover de nævnte former behandler eksempler på perfektum, pluskvamperfektum og futurum af være-passiv. Enkelte eksempler findes ligeledes i Hansen (1976), gengivet nedenfor:

’Den tanke har været rejst, at ...’ (perfektum)

’De havde været arresteret’ (pluskvamperfektum) (Hansen 1967:144)

Hansen foretrækker imidlertid at kalde konstruktionerne med *være* for prædikatforbindelser eller prædikatsætninger (Hansen 1967:143f). En af årsagerne til at Hansen ikke umiddelbart er villig til at benævne være-konstruktion som passiv, synes at være begrundet i det forhold, at perfektum participium i en være-konstruktion kan sideordnes med et adjektiv, mens dette ikke er muligt med *blive* + *perfektum participium*. Hansen giver følgende eksempler herpå (1967:144):

’Min tørst er slukket og mit legeme træt’

?’Han er blevet kureret og rask’

Således anfører Hansen, at den første sætning med verbet *være*, hvor perfektum participium (slukket) er sideordnet med adjektivet (træt), fuldt acceptabel, mens den anden sætning med verbet *blive*, hvor perfektum participium (kureret) ligeledes er sideordnet med et adjektiv (rask), derimod næppe kan godtages (Hansen 1967:144). Hansen påpeger imidlertid, at sådanne konstruktioner adskiller sig fra ”de almindelige prædikatsætninger ved at kongruenskravet er frafaldet og manglende kongruens er blevet det normale” (Hansen 1967:145).

Mikkelsen, som ligeledes behandler sætninger med *være* + *perfektum participium*, lægger mere vægt på sætningens betydning i forhold til de andre passiver, og kalder derfor konstruktionen for tilstandspassiv ('tilstandsart' i Mikkelsen 1911:384).

Der er imidlertid et specielt forhold forbundet med *være*-passiv, som gør, at konstruktionen tit bliver behandlet som en del af *blive*-passiv. Således opfattes sætninger med *er/var* + *perfektum participium* ofte som udtryk for perfektum/pluskvamperfektum, og regnes som ensbetydende med *blive*-passiv i perfektum/pluskvamperfektum. Vi kan eksemplificere dette forhold ved hjælp af følgende sætninger (jf. Hansen 1967:143):

'Tøjet er vasket'	'Tøjet var vasket'
'Tøjet er blevet vasket'	'Tøjet var blevet vasket'

De første sætninger, 'Tøjet er/var vasket', antages nogle gange at være forkortelser af de sidste med *blevet*. Hansen anfører således, at "[d]en første forbindelse kan være en forkortet variant af den anden og betydningen er så den samme" (Hansen 1967:143). Lignende opfattelse findes hos Løj/Wille, som kalder konstruktionerne *er/var* + *perfektum participium* for "elliptiske former" af *blive*-passiv (Løj/Wille 1985:16). De mener dog alle sammen, at der kan forekomme en betydningsforskel mellem de nævnte udtryk. Mens sætninger af typen 'Tøjet er blevet vasket' opfattes som mere dynamiske, med fokus på den afsluttede handling, så lægger sætninger af typen 'Tøjet er vasket' i højere grad vægten på den nye tilstand, som er opstået i forbindelse med handlingen, dvs. at formen uden *blevet* ofte kan betragtes som mere statisk end når *blevet* er medtaget (Hansen 1967:143).

Hos Rehling (1936) finder vi en omvendt tilgang til problemstillingen. Han forklarer således, at verbalformen *blevet* kan indskydes i sætninger med *er* + *perfektum participium*. Rehling gør dog opmærksom på, at det kun er ved transitive overgangsverber at *blevet* kan indskydes, mens det ikke kan lade sig gøre i forbindelse med tilstandsverber (Rehling 1936:126). Han illustrerer sin påstand med følgende eksempler (ibid.):

'frakken er (blevet) betalt'
'borgen er omgivet (= omgives) af vand på tre sider'

Af de opstillede eksempler fremgår det, at konstruktioner med *være* samt et tilstandsverbum i perfektum participium (f.eks. omgivet) kan sidestilles med en *s*-passiv, hvor begge former udtrykker samme tempus, hvilket i dette tilfælde er præsens. Andre

konstruktioner med *være*, hvor perfektum participium er et overgangsverbum (som f.eks. betalt), udtrykker derimod et afsluttet forløb, og de kan derfor ikke sidestilles med en s-passiv i præsens (Rehling 1936:126).

På baggrund af de ovenstående forskelligartede synspunkter synes en nærmere redegørelse for de nævnte konstruktioner nødvendig. Ikke mindst med hensyn til spørgsmålet om konstruktionerne skal betragtes som blive-passiv med et udeladt *blevet*, eller som være-passiv med et indskudt *blevet*, eller som noget helt tredje. Becker-Christensen (2001) tager spørgsmålet op til en grundigere behandling i en artikel om perfektum participium i forbindelse med verberne *blive* og *være*. Ifølge ham er det relevant at skelne mellem overgangsverber og ikke-overgangsverber, samt om disse har aktivitetsbetydning eller tilstandsbetydning. Det er ikke nødvendigt her at gengive hans detaljerede inddeling af verber. Overordnet set er hans pointe dog, at de forskellige verber i kombination med hjælpeverberne *blive* og *være* har forskellig temporal reference. Således har ikke-overgangsverber med durativ aspekt i kombination med hjælpeverberne *være* og *blive* samme tidsreference som hjælpeverbet (Becker-Christensen 2001:134). Jf. Becker-Christensen kan vi opstille følgende eksempler til at illustrere dette forhold:

'Han er frygtet'	'Han bliver frygtet'
'Han har været frygtet'	'Han er blevet frygtet'

Således har sætningerne med 'er frygtet' og 'bliver frygtet' begge nutidsreference, mens de andre to sætninger udtrykker et afsluttet forhold (Becker-Christensen 2001:134).

Anderledes er det med overgangsverber. I forbindelse med sådanne verber refererer udtryk med *er + perfektum participium* til "perfektum med hensyn til aktivitetens tidsrelatering" (ibid.), og er således ensbetydende med blive-passiv i perfektum. Becker-Christensen giver følgende eksempler:

'byen er erobret'
'byen er blevet erobret'
'byen har været erobret'

De ovenstående sætninger har således samme temporale reference angående aktiviteten. Mens den første sætning ligeledes "beskriver en tilstand der gælder på

referencetidspunktet”, er det ikke tilfælde ved den anden og tredje sætning (Becker-Christensen 2001:132).

På anden side kan sætningen 'Byen er erobret' ikke sidestilles med sætningen 'Byen bliver erobret', da den sidste refererer til en nutidig (eller fremtidig) handling.

På baggrund af ovenstående og Becker-Christensens diskussion synes det således ikke at være relevant at tale om sætninger med indskudt eller udeladt *blevet*. Der er snarere tale om forskellige typer af passiv (blive- og være-passiv). Analysen viser ligeledes, at en forskydning i forhold til hjælpeverbets tempus og sætningens tidsreference, som følge af verbets aspekt, ikke finder sted i forbindelse med blive-passiv, men kun i forbindelse med være-passiv.

Til sidst kan vi på baggrund af ovenstående opstille en tabel over bøjning af blive-passiv og være-passiv i dansk:

Tabel 3.2 Bøjning af blive-passiv og være-passiv i dansk

	blive-passiv	være-passiv durative verber	være-passiv temporære verber
Infinitiv	blive frygtet	være frygtet	være erobret
Præsens	bliver frygtet	er frygtet	-
Præteritum	blev frygtet	var frygtet	-
Perfektum	er blevet frygtet	har været frygtet	er erobret har været erobret
Pluskvamperfektum	var blevet frygtet	havde været frygtet	var erobret havde været erobret
Futurum	vil blive frygtet skal blive frygtet	vil være frygtet skal være frygtet	vil være erobret skal være erobret

Den sidste forbindelse med et hjælpeverbum og perfektum participium, som skal tages op under behandlingen af passiv i dansk, er den såkaldte *få*-passiv. Som påpeget før, er det kun Heltoft (1995), der benævner konstruktionen som passiv. De andre grammatikker, som behandler forbindelser med hjælpeverbet *få*, henviser kun til konstruktionens passive betydning, uden at behandle den som en selvstændig perifrastisk passiv. Heltoft begrænser i øvrigt sin behandling af *få*-passiv kun til at hævde, at *få*-passiv forfremmer det indirekte objekt til subjektstatus, hvilket han eksemplificerer med nedenstående sætning (Heltoft 1995:61):

'Lone fik pakken sendt'

En længere beskrivelse af få-passiv eller en henvisning til studier der behandler emnet mere udførligt findes desværre ikke. Vi vil derfor i det følgende redegøre for de andre grammatikkers behandling af konstruktionen *få + perfektum participium*, samt at undersøge, om den af Heltoft givne eksempelsætning kan sammenlignes med de andre *få*-sætninger, der ifølge litteraturen udtrykker passiv betydning.

Rehling behandler forbindelsen med *få + perfektum participium* sammen med *blive + perfektum participium*, hvor han mener, at "[f]orbindelserne med *blive* har passiv, de med *få* aktiv (el. neutral) betydning" (Rehling 1936:127). Imidlertid gør han opmærksom på følgende sætninger:

'jeg fik opgivet hans adresse'

'jeg får ødelagt mit humør, (når jeg ser det)'

I forbindelse med sådanne sætninger mener Rehling, at de har passiv betydning, da det ikke er "hjælpeverbets grundled men et sideled der er grundled for tillægsmåden" (ibid.).

Hansen (1967) og Diderichsen (1962: 135) åbner op for samme fortolkningsmulighed af *få*-konstruktioner, "hvor subjektet ikke er agens for participiet" (Hansen 1967:157). Ifølge Diderichsen og Hansen er sådanne sætninger imidlertid ikke altid entydigt passive. De giver følgende eksempler, hvor den eneste forskel er leddenes rækkefølge i sætningen:

'Han fik indbundet bøgerne'

'Han fik bøgerne indbundet' (Diderichsen 1962:135)

'Jeg har fået maskinskrevet manuskriptet'

'Jeg har fået manuskriptet maskinskrevet' (Hansen 1967:157)

Hansen mener, at sætninger, hvor objektet (bøgerne, manuskriptet) står efter perfektum participium, enten kan betyde, at det er subjektet (han, jeg) der har udført handlingen, og sætningen dermed ikke kan betragtes som passiv, jf. ligeledes vores definition i kapitel 2; eller at det er en anden, ikke præciseret, udenforstående agens, der har udført handlingen, og sætningen derfor, jf. definitionen, må betragtes som passiv. I det tilfælde hvor det er en udenforstående agens, der er årsag til handlingen mener Hansen, at der er en tilbøjelighed til i højere grad at anvende den udtryksmåde, hvor objektet er placeret foran perfektum

participium, men, som han tilføjer, ”det er næppe nogen udbredt tendens” (Hansen 1967:157).

Udover konteksten og syntaksen kan det i nogle tilfælde være sætningens semantiske indhold, som udelukker tvetydigheden, som der f.eks. er tilfældet i nedenstående eksempel:

’Jeg fik bogen tilsendt’ (Hansen 1967:157)

En fortolkning af ovenstående sætning, hvor subjektet (jeg) har udført handlingen (tilsende), virker ulogisk.

Hvis vi sammenligner Heltofts eksempel på *få*-passiv, ’Lone fik pakken sendt’, med de andre eksempler, kan vi se en betydelig lighed. Sætningen er dog ifølge Diderichsen og Hansen tvetydig, da det således både kan være *Lone*, der har *sendt pakken*, eller det kan være at det er en anden, der har sendt pakken til hende. På den anden side står objektet (pakken) foran perfektum participium (sendt), hvorved sætningen har en tendens til at blive fortolket som passiv, jf. Hansen ovenfor.

I spørgsmålet om anvendelse af *få* + *perfektum participium* i de forskellige tempus findes der i litteraturen ingen eksplicite regler. På baggrund af eksempelsætningerne kan man dog danne sig et indtryk af mulighederne. Overordnet set følger *få*-passiv samme mønster som blive- og være-passiv. Det er således hjælpeverbet der bøjes i tempus, mens perfektum participium er ubøjet. På basis af de i litteraturen angivne eksempler kan man opstille følgende tabel over bøjning af *få*-passiv i dansk:

Tabel 3.3. Bøjning af *få*-passiv i dansk

	få-passiv
Infinitiv	få tilsendt
Præsens	får tilsendt
Præteritum	fik tilsendt
Perfektum	har fået tilsendt
Pluskvamperfektum	havde fået tilsendt
Futurum	vil få tilsendt

3.1.3. Anvendelse af morfologisk og perifrastisk passiv i dansk

Af den grammatiske litteratur fremgår det, at det ikke er fuldt vilkårligt hvilken morfologisk eller perifrastisk passiv der anvendes. Således skriver Erik Rehling i sin artikel *Om brug af passiv på dansk*, at "[v]alget mellem de forskellige former af passiv sætning [...] er ikke frit" (Rehling 1934:85), og han tilføjer, at hvis der er flere udtryk, der grammatisk set er mulige, vil der være en semantisk forskel til stede (ibid.).

Udover begrænsninger i forhold til s-passivens dannelse i de forskellige tempus, findes der ligeledes nogle begrænsninger i forhold til hvilke verber der i det hele taget kan anvendes i passiv. Rehling anfører således, at der findes "mange sætninger hvor [passiv] er logisk udelukket eller dog absolut ubrugelig på dansk" (Rehling 1934:81), f.eks. ved modalverber (som f.eks. *måttes, *burdes), prædikatsverber (som f.eks. *væres, *blives, *heddes), refleksive verber (som f.eks. *glædes sig), (Hansen 1967:146).

På anden side bemærker Rehling, at passiv både kan dannes af transitive og intransitive verber (Rehling 1934:81). Hansen nævner i den forbindelse, at intransitive verber kun kan danne passiv, hvis de udtrykker en menneskelig handling. Sådanne sætninger dannes ved hjælp af en *der*-konstruktion (upersonlig passiv), hvor både s- og blive-passiv kan anvendes "uden (tydelig) betydningsforskel" (Hansen 1967:147). Hansen giver følgende eksempler (ibid.):

'der råbes og synges hele natten'
'der bliver råbt og sunget hele natten'

De ovenstående sætninger anvendes til at udtrykke, at "vedkommende virksomhed finder sted, altså når der mangler et virkeligt aktivt subjekt" (Rehling 1934:83). Sådanne sætninger er derfor som regel uden et eksplicit agentadverbial, men der gives også eksempler, hvor et agentadverbial er tilføjet:

'Der snakkes af børnene om en fridag' (Rehling 1934:83)

I forhold til s-passivens anvendelsesområde angiver litteraturen, at formen bruges til at udtrykke hvad der plejer at ske eller bør ske, og anvendes derfor ofte i regler, forskrifter og påbud (Diderichsen 1962:136, Becker-Christensen/Widell 1999:113, Hansen 1967:147).

I modsætning til s-passiv, anvendes blive-passiv især til at betegne en bestemt eller en enkelt handling, eller en overgang til en ny tilstand (Diderichsen 1962:136, Hansen 1967:147).

Desuden leder s-passiv i højere grad end blive-passiv tanken over på selve handlingen, mens blive-passiv ved samme udtryk generelt sætter mere fokus på den handlende (Rehling 1934:87). Følgende eksempler fra Rehling (ibid.) kan illustrere dette forhold:

'Mødet åbnedes med stor højtidelighed'

'Mødet blev åbnet af N.N.'

I sætningen 'Mødet åbnedes med stor højtidelighed' er der således fokus på handlingen, at mødet åbnedes, mens der i sætningen 'Mødet blev åbnet af N.N.' er mere fokus på den person, som foretager handlingen.

Hansen påpeger ligeledes, at der findes en temporal forskel mellem præsensformerne af henholdsvis s-passiv og blive-passiv, "idet s-passiven kan repræsentere det nutidige og omskrivningen det fremtidige" (Hansen 1967:148).

Heltoft/Falster Jakobsen (1995) mener derimod, at forskelle mellem morfologisk og perifrastisk passiv i dansk bedst kan forklares ved hjælp af kategorien *modus*. De hævder således, at s-passiv er udtryk for *objektiv modus*, dvs. at s-passiv udtrykker generelle udsagn, normer og regler som ikke er forbundet med talerens eget synspunkt (point-of-view). Perifrastisk passiv, derimod, udtrykker *subjektiv modus*, dvs. det er talerens synspunkt som kommer til udtryk.¹⁰ De giver bl.a. følgende eksempler:

'der tales ikke mere dansk i Skåne'

'der bliver ofte talt dansk i Skåne' (Heltoft/Falster Jakobsen 1995:8)

I den første sætning, hvor der anvendes s-passiv, udtrykkes således det, som gælder som følge af en norm. Den anden sætning, med blive-passiv, "angiver at noget er et faktum i tid og rum som det talende subjekt hæfter for sandheden af" (Heltoft 1994:156f).

Der findes generelt ikke mange henvisninger til brugen af være-passiv i den danske grammatisk litteratur. Dette hænger sandsynligvis sammen med den generelt beskedne

¹⁰ En lignende hypotese om s-passivens objektive og blive-passivens subjektive karakter fremdrages af Rehling (1934:85).

plads som være-passiv indtager i de danske grammatikker. Ifølge Rehling er være-passiv generelt sjældnere anvendt end f.eks. blive-passiv, mens s-passiv er dominerende især i skriftsproget (Rehling 1934:87).

Anvendelsen af få-passiv er ligeledes dårlig belyst. Det er således udelukkende Heltoft der omtaler formen, og konkluderer at den bruges til ”upgrading the indirect object to subject status” (Heltoft 1995:61).

Passiv kan ligeledes forekomme i forbindelse med modalverber. S-passiv synes her at være klart dominerende. Således viser en undersøgelse, foretaget af Søren Brandt, at s-passiv anvendes i 94% af de tilfælde hvor der forekommer forbindelser med modalverbum og passiv (Brandt 1999:129). Det er ligeledes blevet hævdet af Hansen, at der generelt kun anvendes s-passiv med modalverberne i modal betydning, mens perifrastisk passiv anvendes, når det fremtidige eller det mulige skal udtrykkes (Hansen 1967:54).

3.2. Den norske grammatiks behandling af passiv

I den norske grammatiske litteratur omtales generelt tre dannelsesmuligheder for passiv, henholdsvis s-passiv, bli-passiv og være-passiv (Næs 1952; Vinje 1975; Lie 1996, m.fl.). I nogle nyere værker nævnes der desuden en fjerde form, få-passiv, som en fuldgyldig passiv i norsk (Ryen 1990, 1998; Golden m.fl. 1998), mens andre forholder sig mere tvivlende overfor denne forms tilhørsforhold til norsk passivsystem (Faarlund m.fl. 1997). De tre almindeligste muligheder til at danne passiv synes således at være s-passiv, bli-passiv og være-passiv. Den første er en morfologisk passivform, som dannes ved en tilføjelse af suffikset *-s* til verbet. De to øvrige former konstrueres af henholdsvis hjælpeverberne *bli* og *være*, samt et hovedverbum i perfektum participium. Den fjerde form, få-passiv, er ligeledes en perifrastisk konstruktion og dannes på samme måde som bli- og være-passiv, ved hjælp af hjælpeverbet *få* i forbindelse med et perfektum participium.

Udover de fire nævnte former behandler nogle norske grammatikker i afsnittet om passiv en konstruktion, som generelt kaldes *kompleks passiv* eller *dobbelt passiv* (se f.eks. Faarlund m.fl. 1997; Vinje 2002; Ryen 1998). Det drejer sig om sætninger af følgende type:

'planen ventes iverksatt'

'mat og medisiner blir tillatt sendt' (Vinje 2002:183f)

Sådanne sætninger udgør dog ikke en særskilt passivtype da de ikke har en selvstændig passivmarkør. Formen består derimod af to passiv-sætninger, hvor den ene er blevet led i den anden, jf. Vinje (2002:183):

'man venter (noen iverksetter planen)'

Af de ovenstående eksempler fremgår det, at subjektet i den passive sætning (planen) er objektet i den indføjede sætning i aktiv. Den semantiske rolle *opleveren* (man), som er subjektet i den aktive sætning, kan siges at være til stede i den semantiske struktur, og dermed er sætningen i overensstemmelse med passivdefinitionen fra kapitel 2.

Udover de kortere behandlinger i de ovennævnte grammatikker, har Jan Engh behandlet sådanne konstruktioner i en større afhandling med titlen *Verb i passiv fulgt av perfektum partisipp* (1994). Som titlen antyder, argumenterer han for, at konstruktioner af denne type ikke burde kaldes dobbelt passiv o.l., blandt andet fordi *perfektum participium* i denne forbindelse ikke altid kan regnes som del af en passiv. Det første verbum i sådanne konstruktioner kan både være en *s-*, *blive-* eller *være-*passiv (se Engh 1994).

De ovennævnte fire passivmarkører vil i det følgende blive behandlet, som en del af det norske passivsystem, mens den såkaldte dobbelt passiv ikke vil blive behandlet yderligere, da den logisk set udgør en del af disse.

3.2.1. S-passiv

S-passiv dannes i norsk ved at man tilføjer endelsen *-s* til verbet. Spørgsmålet om både infinitiv og præsens af s-passiv dannes ved at tilføje *-s* til den aktive infinitiv, eller om s-passiv i infinitiv dannes ved tilføjelse af *-s* til den aktive infinitiv, mens s-passiv præsens dannes ud fra den aktive præsensform, således at præsensendelsen *-r* forsvinder, er blevet grundig diskuteret af Hans-Olav Enger (1998). Han argumenterer for den første metode, da der som regel er sammenfald mellem infinitiv- og præsensformerne af s-passiv i norsk (for flere argumenter, se Enger 1998:193ff). Enger angiver en række eksempler på verber, hvor man tydelig kan se, at s-passiv præsens er dannet fra den aktive infinitiv og ikke præsens. Således f.eks. verbet *vite* (Enger 1998:195):

	aktiv	passiv
infinitiv	vite	vites
præsens	veit/vet	vites (*veits/*vets)

En sådan dannelsesregel, hvor infinitiv og præsens af s-passiv konstrueres ud fra samme grundform, og er således formmæssigt sammenfaldende, anvendes bl.a. af Golden m.fl. (1998:60) og Faarlund m.fl. (1997:509). Et formsammenfald mellem infinitiv og præsens vil grammatisk set ikke være uacceptabel eller problematisk, da disse to former ikke tilhører samme paradigme. Det vil sige, at den finite og den infinite verbalform aldrig forekommer på samme sted i et sprogligt udtryk, og dermed kan der ikke opstå tvivl om, hvilken form det drejer sig om.

Ifølge grammatikkerne kan s-passiv ikke anvendes i alle tempus i norsk. De sammensatte tempusformer perfektum og pluskvamperfektum er helt uanvendelige i norsk, mens synspunkter om hvorvidt s-passiv er anvendelig i præteritum varierer noget mellem de forskellige grammatikker. Således skriver Hagen, at s-passiv ”aldri [brukes] i præteritum og perfektum partisipp” (Hagen 1998:290), mens andre mener, at formen bør undgås (Næs 1952:167) eller at den kun anvendes i sjældne tilfælde sammen med ganske få verber (Ryen 1998:104; Golden m.fl. 1998:60; Lie 1996:55). I en del grammatikker er emnet imidlertid grundigere behandlet, i og med at der bliver redegjort for, hvilke former man eventuelt kan anvende i præteritum, og hvilke som er uacceptable. Der gives dog ingen steder en plausibel forklaring på, hvorfor der er så mange restriktioner i forhold til anvendelse af s-passiv i præteritum og perfektum.

Ifølge Vinje har s-passiv i præteritum et gammeldags præg, men han tilføjer dog samme sted, at brugen af disse former ”slett ikke [er] avskrevet i nyere tekster” (Vinje 2002:186f). Ifølge grammatikkerne kan præteritum i s-passiv dannes af svage verber fra klasse 2 og 3, som har endelsen -te/-de/-dde i aktiv præteritum (f.eks. betalt, solgt), hvorimod præteritum af s-passiv stort set aldrig dannes af stærke verber (Western 1921:160, Hovdhaugen 1977:21; Vinje 2002:187; Faarlund m.fl. 1997:513).

De grammatikker, som forsøger at give en forklaring på de manglende fortidsformer af s-passiv, tager som oftest udgangspunkt i en påstand om, at restriktionerne kan være fonologisk eller morfologisk betinget (Western 1921:160; Hovdhaugen 1977:21; Faarlund m.fl. 1997:513). Således skriver Western f.eks., at ”[e]nhver føler umuligheten av slike

former som brakkes, drakkes, traffes, hjælpes o.fl.” (Western 1921:160), mens Hovdhaugen påpeger umuligheden af konstruktioner hvor -s skal tilføjes det aktive verbum, som tilhører svage verber i klasse 1 og ender på -et, såsom f.eks. *hentets, *ventets (Hovdhaugen 1977:21). De omtalte behandlinger af problemet er dog ikke helt dækkende, ikke mindst fordi de ikke kan forklare, hvorfor anvendelsen af andre s-verber i høj grad er mulig både i præteritum og ligeledes i perfektum (bl.a. Faarlund m.fl. 1997:508ff).

Hans-Olav Enger har grebet problemet an fra en diakron synsvinkel. Han baserer sine hypoteser om de manglende muligheder for at danne fortidsformerne i s-passiv på en antagelse om, at s-endelsen er et lån fra et andet sprog, som dog ikke helt har formået at fæste sig i norsk (Enger 2000:25). Han mener, at påvirkningen sandsynligvis er kommet fra dansk, og underbygger dette bl.a. med følgende eksempler:

grebs (dk) → ?greps (no)
kastedes (dk) → *kastets, *kastas (no)
brugtes (dk) → ?bruktet (no)

Enger bygger således på en antagelse om, at præteritumsformerne af s-passiv er, eller i det mindste har været, udbredte i dansk, således at de har kunnet påvirke det norske sprog. En udbredt mulighed for at anvende s-passiv i præteritum i dansk bliver dog ikke bekræftet af den danske grammatiske litteratur. Tværtimod anføres det flere steder i de danske grammatikker, at der findes væsentlige indskrænkninger i forhold til især stærke verber (f.eks. Diderichsen 1962:118f; Hansen 1967:46), hvorfor f.eks. formen ’grebs’¹¹ som et eksempel på mulig påvirkning fra dansk ikke synes helt overbevisende (se i øvrigt behandlingen i afsnit 3.1.).

Herudover opstiller Enger to andre hypoteser om hvorfor det ikke er muligt at danne s-passiv i perfektum og pluskvamperfektum. For det første hævder han, at det kan skyldes, at ”norrønt ikke havde supinum s-form”, og, for det andet, ”at supinum generelt ser ut til å være mindre frekvent enn presens og preteritum”, hvorfor en s-endelse ikke har nået at tilknytte sig supinumformen under sprogudviklingen (Enger 2000:27).

Om de andre af Engers hypoteser er gyldige, vil ikke blive diskuteret yderligere her, men umiddelbart kan man mene, at mere forskning på området synes nødvendig.

¹¹ Hansen anfører to eksempler fra litteraturen med formen ’grebes’, hvorom han dog mener, at de lyder ’kunstlede’ (Hansen 1967:46f).

På baggrund af ovenstående redegørelse synes bøjningsmulighederne indenfor norsk bokmål s-passiv at følge nedenstående mønster:

Tabel 3.4. Bøjning af s-passiv i norsk

	svage verber kl. 1	svage verber kl. 2	stærke verber
Infinitiv	kaste-s	betale-s	hjælpe-s
Præsens	kaste-s	betale-s	hjælpe-s
Præteritum	*kastet-s	betalte-s	*hjalp-(e)s
Perfektum	*har kastet-s	*har betalt-s	*har hjulpet-s
Pluskvamperfektum	*hadde kastet-s	*hadde betalt-s	*hadde hjulpet-s
Futurum	skal kaste-s	skal betale-s	skal hjælpe-s

3.2.2. Perifrastisk passiv

Udover den morfologiske s-passiv nævnes der i den norske grammatiske litteratur desuden to, i visse tilfælde tre, perifrastiske passiver. De oftest omtalte konstruktioner er de såkaldte bli- og være-passiv, samt den mindre omtalte få-passiv. En perifrastisk passiv-konstruktion består af et hjælpeverbum (henholdsvis *bli*, *være* eller *få*) og et perfektum participium af et hovedverbum. Det er hjælpeverbet der bøjes i tempus, mens perfektum participium står uændret. De perifrastiske passiver har, i modsætning til s-passiv, et komplet bøjningssystem, det vil sige, at de kan anvendes i samtlige tempus. Bli-passiv har desuden to dannelsesmuligheder i perfektum og pluskvamperfektum, den ene med hjælpeverbet *har/hadde*, den anden med *er/var*:

bli-passiv	med har/hadde	med er/var
perfektum	har blitt spist	er blitt spist
pluskvamperfektum	hadde blitt spist	var blitt spist

Både Ryen og Faarlund m.fl. mener, at de nævnte former er ligeværdige, men adskiller sig i forhold til brug, således at ”formene med *er* og *var* er vanligere enn formene med *har* og *hadde*”, især når det gælder skriftsprog (Faarlund m.fl. 1997:523; se også Ryen 1998:104).

Være-passiv er ifølge Næs den ældste af de omskrevne passivformer (Næs 1952:174). Den er som oftest med i redegørelser over passiv i norsk. Der findes dog visse

grammatikker, hvor være-passiv betragtes som mindre betydningsfuld eller hvor formen slet ikke regnes som passiv (se også Ryen 1990). Western nævner således udelukkende i en fodnote i *Norsk riksmåls-grammatikk*, at passiv også kan dannes med hjælpeverbet *være*, men mener dog, at formens anvendelsesmuligheder er temporalt begrænsede. Således anfører Western, at der "[u]ndertiden findes passiv omskrevet med *være* istfr. *bli*, men bare i perfektum og pluskvamperfektum" (Western 1921:166). Et endnu mere radikalt synspunkt udtrykker Hagen, som hævder, at "perfektum partisipper med *være*, tradisjonelt ikke analyseres som passivsetninger" (Hagen 1998:289). Hvad denne påstand bygger på, anfører han desværre ikke, og påstanden finder da heller ikke støtte i de andre i dette studies anvendte norske grammatikker.

Der er imidlertid et andet spørgsmål forbundet med være-passiv, som kræver en nærmere redegørelse. Ligesom bli-passiv kan være-passiv bøjes i alle tempus. Den temporale betydning af være-passiv er imidlertid ikke altid identisk med hjælpeverbets tempus, men afhænger derimod af hovedverbets aspekt. Tempusfortolkningen af formerne *er/var + perfektum participium* afhænger således af om hovedverbet er durativt eller perfektivt (Næs 1952:174; Ryen 1998:106; Lie 1996:55f; Faarlund m.fl. 1997:524f; Golden m.fl. 1998:62f). Ved durative verber er sætningens tidsreference det samme som hjælpeverbets, og sætningen kan bruges med omtrent samme betydning som tilsvarende bli-passiv eller aktiv. Dette forhold kan illustreres med følgende eksempler, som ifølge Lie (1996:55f) alle står i præsens:

'Hun er beundret for sin klokskap'	(være-passiv præsens)
'Hun blir beundret for sin klokskap'	(bli-passiv præsens)
'Man beundrer henne'	(aktiv præsens)

Hvis hovedverbet derimod er perfektivt, skal sætninger med *er/var + perfektum participium* fortolkes henholdsvis som udtryk for perfektum og pluskvamperfektum. Dette kan ses af følgende eksempel fra Lie (1996:56):

'Byen er erobret'	(være-passiv perfektum)
-------------------	-------------------------

En sætning med tilsvarende tidsreference i bli-passiv vil være: 'Byen er blitt erobret' og ikke 'Byen blir erobret'. I en tilsvarende sætning i aktiv burde man ligeledes anvende perfektum: 'De har erobret byen'. Dette indebærer, at være-passiv i præsens og præteritum

kun kan udtrykke vedvarende handlinger (durative hovedverber), og således ikke handlinger som er afgrænset i tid (Faarlund m.fl. 1997:524f).

Selv om de to ovennævnte passiv-sætninger, 'Byen er erobret', 'Byen er blitt erobret', stort set udtrykker det samme, findes der dog en betydningsforskel. Således opfattes sætningen med være-passiv mere statisk med vægt på tilstanden efter handlingen, mens sætningen med bli-passiv i højere grad fokuserer på selve handlingen (Ryen 1998:104; Lie 1996:56; Faarlund m.fl. 1997:525).

Da de to passiv-sætninger har samme tidsreference og sætningerne ofte opfattes som synonyme, har man nogle gange regnet former som f.eks. 'er erobret' som en kortform af bli-passiv 'er blitt erobret', hvor *blitt* er udeladt (Ryen 1998:104; Golden m.fl. 1998:60). En sådan tilgang bliver kritiseret af Næs, som mener, at konstruktioner med *er/var + perfektum participium* er ældst, og kan derfor ikke være en forkortelse af *er/var blitt + perfektum participium* (Næs 1952:174f). Både Lie og Faarlund m.fl. behandler former *er/var + perfektum participium* af perfekte verber som være-passiv.

En oversigt over bøjningsmuligheder af være-passiv både med durative og perfekte verber er angivet i nedenstående tabel:

Tabel 3.5 Bøjning af være-passiv i norsk

	være-passiv durative verber	være-passiv perfektive verber
Infinitiv	være anerkjent	være erobret
Præsens	er anerkjent	-
Præteritum	var anerkjent	-
Perfektum	har vært anerkjent	er erobret har vært erobret
Pluskvamperfektum	hadde vært anerkjent	var erobret hadde vært erobret
Futurum	skal være anerkjent vil være anerkjent	skal være erobret vil være erobret

Den tredje perifrastiske passiv, som behandles i de norske grammatikker, kaldes få-passiv. Der er imidlertid mange grammatikker, som ikke nævner denne konstruktion under redegørelse for passiv i norsk, mens nogle stiller sig tvivlende overfor konstruktionen (Faarlund m.fl. 1997). I nogle værker bliver der dog argumenteret for, at *få + perfektum*

participium på linie med bli- og være-passiv kan udtrykke passiv i norsk (Ryen 1990, 1998; Golden m.fl. 1998:63).

Behandlingen af konstruktioner med *få* + *perfektum participium* som passiv synes især at være fraværende i den ældre del af den norske grammatiske litteratur. Dette påpeges blandt andet af Else Ryen, som har lavet en udførlig undersøgelse af behandling af verbet *få* i grammatikker af både Western, Næs, Lie og Vinje (Ryen 1990:2ff).

I *Norsk referansegrammatikk* behandler Faarlund m.fl. konstruktionen *få* + *perfektum participium* under kapitlet *Passiv*, men tager dog forbehold med hensyn til denne kategorisering. Således skriver de: ”Vi vil derfor kalle disse konstruksjonane få-passiv, uten at vi dermed vil seie at dei formelt går inn i passivsystemet i norsk” (Faarlund m.fl. 1997:848).

Den grundigste behandling af konstruktionen *få* + *perfektum participium* finder vi hos Ryen (1998, 1990). Hun nævner således allerede i en artikel fra 1983 konstruktionen som en af de tre perifrastiske passiver i norsk, sammen med en bemærkning om at kategorien ellers ikke nævnes i grammatikkerne (Ryen 1983:9, 17). For Ryen er et vigtigt argument for at kategorisere konstruktionen som passiv, at det ”[i] disse setningene [...] ikke [er] subjektet i setningen som er handlende person, og som klarer å gjøre noe, men noe gjøres for subjektet” (Ryen 1990:6), hvilket ligeledes er i overensstemmelse med vores definition fra kap. 2. Ryen giver bl.a. følgende eksempel:

’Barna kan få testet utviklingen på forskjellige punkter’

I den ovenstående sætning er det således ikke *barna* som tester *noe*, men de kan blive testet af for eksempel en pædagog.

I forhold til tempusbøjning findes der ingen restriktioner. Således kan få-passiv, ligesom bli- og være-passiv, bøjes og anvendes i alle tempus. På den anden side gælder der visse semantiske restriktioner i forhold til at danne passiv med *få* + *perfektum participium*. I tillæg til den betingelse, at subjektet ikke må være agens for verbalhandlingen, skal sætningen indeholde et personsubjekt eller et udtryk for ejeforhold, samt et objekt (Ryen 1998:108, Faarlund m.fl. 1997:848).

I de grammatikker som behandler få-passiv bliver man ligeledes gjort opmærksom på, at sætningernes betydning kan være afhængig af leddenes rækkefølge. Dette forhold kan illustreres ved hjælp af følgende eksempler:

'Jeg fikk reparert bilen'

'Jeg fikk bilen reparert'

Som de ovenstående sætninger viser, er der to muligheder til at placere objektet (bilen) i sætningen – enten foran eller efter perfektum participium (reparert). De to sætninger kan betyde det samme, og som oftest har man behov for en kontekst for at afgøre, hvorvidt subjektet i sætningen er agens (sætningen er aktiv) eller ikke (sætningen er passiv). Der er dog, ligesom vi så i behandlingen af få-konstruktionen i dansk, en vis tendens til at betragte den sidste type, hvor objektet står foran participiet, som udtryk for passiv, dvs. at det er nogen som udfører handlingen for subjektet (Ryen 1990:12; Golden m.fl. 1998:74). Faarlund m.fl. mener endog, at sådanne sætninger, pga. de syntaktiske forhold, altid skal fortolkes som passiv (Faarlund m.fl. 1997:848). Sætningen kan evt. udvides med en agens ved hjælp af et præpositionsled: 'Jeg fikk bilen reparert av mekanikeren'.

Da der som tidligere anført, ikke findes nogen restriktioner i forhold til få-passivens tempusbøjning, kan vi sammenfatte få-passivens anvendelsesmuligheder i nedenstående tabel:

Tabel 3.6 Bøjning af få-passiv i norsk

	få-passiv
Infinitiv	få reparert
Præsens	får reparert
Præteritum	fikk reparert
Perfektum	har fått reparert
Pluskvamperfektum	hadde fått reparert
Futurum	skal få reparert vil få reparert

3.2.3. Anvendelse af morfologisk og perifrastisk passiv i norsk

Det fremgår af de norske grammatikker, at man i mange tilfælde kan substituere én passivform med en anden, uden at der opstår større betydningsforskelle. Dette gælder først og fremmest omskrivninger mellem s-passiv og bli-passiv (Ryen 1998:105, Vinje 2002:186). Ryen angiver f.eks. følgende eksempler (ibid.):

'Maria beundres for sitt mot'

'Maria blir beundret for sitt mot'

Valget mellom de to uttrykk kan være stilistisk betinget og vekslingen mellom dem kan skape variasjon i teksten (Ryen 1998:105).

I forhold til s-passiv anføres det i grammatikkerne, at formen i høy grad brukes til å uttrykke generelle betydninger, uafsluttede handlinger, og til formulering av regler og normer (Næs 1952:167, Western 1921:161, Vinje 1975:102, Golden m.fl. 1998:61).

I modsætning til s-passiv anvendes bli-passiv til å uttrykke enkelte handlinger eller til å beskrive en situasjon (Ryen 1998:105, Golden m.fl. 1998:61). Ifølge den ovenstående redegørelse har bli-passiv, i forhold til de andre passiver, færrest restriksjoner i forhold til formens dannelsesmuligheter, og man har herudover flere muligheter til å danne perfektum og pluskvamperfektum. Dette kan gi mulighet til et større anvendelsesfelt i forhold til de andre former. En sådan antagelse bekreftes av Faarlund m.fl., som hevder at "[b]li-passiv har et vidt bruksområde og kan nyttes i de aller fleste tilfeller der en passiv uttryksmåte er mulig" (Faarlund m.fl. 1997:524).

Om forholdet mellom bli- og være-passiv bemærker litteraturen, at den sidste ofte har en mere statisk innhold og at fokus ligger på den tilstand eller det resultat, man har oppnået etter den aktuelle handling. Bli-passiv derimot legger i høyere grad fokus på handlingen, og er således mere dynamisk end være-passiv (Ryen 1998:104ff; Golden m.fl. 1998:62). På grunn av de ovenfor omtalte restriksjoner i forhold til dannelse av være-passiv i præsens og præteritum ved ikke-durative verber, er være-passivens anvendelse følgelig begrenset på dette område.

I forbindelse med anvendelse av få-passiv anfører Ryen, at formen oftest forekommer i tekster som "handler om mennesker som på en eller annen måte er mottagere mer enn de er givere", som f.eks. i medicinbøker (Ryen 1990:13). Dette henger godt sammen med de almene betingelser for at *få* kan anvendes som markør til å danne passiv, jf. hvilke det indirekte objekt i en tilsvarende aktiv setning skal være en person eller uttrykk for et eighedsforhold (Ryen 1998:108).

Utover de rent grammatiske restriksjoner i forbindelse med dannelse av de forskjellige passiver, peges det i den norske grammatiske litteratur likeledes på, at det ikke er alle verber, der kan danne passiv. Generelt er der således flere transitive end intransitive verber, der kan anvendes i passiv. Intransitive verber kan således danne såkalte

upersonlige passiver ved hjælp af det indholdstomme formelle subjekt *det* (Vinje 1975:83; Golden m.fl. 1998:64). Vinje illustrerer disse konstruktioner med følgende eksempler:

'det ble spist, drukket og kurtiseret'

'det soves trygt i huset'

I forhold til passivsætninger med intransitive verber påpeger Vinje, at sådanne verber kun kan anvendes hvis de udtrykker en menneskelig handling. Som oftest er et eksplicit udtrykt agentadverbial ved de nævnte sætninger dog ikke acceptabel. Det er således kun i sjældne tilfælde, at sprogbrugerne vil godtage en eksplicit udtrykt agens (Vinje 1975:83). Den følgende sætning regnes af Vinje som korrekt (ibid.):

'det ble kjempet innbitt av den tapre skaren'

I forbindelse med modalverber er der forholdsvis stor forskel på, om man anvender morfologisk eller perifrastisk passiv. Ved hjælp af modalverber kan man udover de modale forhold ligeledes udtrykke fremtid. Sammen med modalverber er s-passiv i høj grad dominerende og sådanne forbindelser har et modalt indhold. De perifrastiske passiver forekommer sjældnere i forbindelse med modalverber. Sådanne sætninger udtrykker hypotetiske udsagn, og sammen med *ville* og *skulle* ligeledes fremtid (Vinje 1975:103, Golden m.fl. 1998:63, Ryen 1998:105).

3.3. Den svenske grammatiks behandling af passiv

Den svenske grammatiske litteratur omtaler som regel tre måder at danne passiv på. Som på dansk og norsk opdeler man ligeledes generelt mellem morfologisk og perifrastisk passiv. De oftest behandlede konstruktioner er således den morfologiske passiv - s-passiv, samt de perifrastiske passivformer, bli- og vara-passiv (Beckman 1968, Holm/Nylund 1993, Thorell 1973, Lindberg 1992, Tuldava 1991, Teleman m.fl. 1999, m.fl.).

S-passiv dannes ved at tilføje endelsen *-s* til verbet, mens de såkaldte omskrevne former dannes med hjælpeverber *bli* eller *vara* efterfulgt af perfektum participium af hoved verbet. I de ældre grammatikker bliver konstruktioner med *varda* + *perfektum participium* ligeledes nævnt. Dog bliver det allerede af Björnström (1904:230) og Beckman ([1916] 1968:157) bemærket, at konstruktioner af denne type virker gammeldags og kun anvendes af stilistiske årsager og i arkaisk skriftsprog. Da formen således i høj grad

synes at høre til i sproghistorien, og den nærværende undersøgelse udelukkende behandler moderne sprogbrug, vil formen ikke blive yderligere behandlet i den efterfølgende redegørelse.¹²

Ud over de allerede nævnte typer, bliver der i den svenske grammatiske litteratur nogle gange nævnt en række andre konstruktioner i forbindelse med behandlingen af passiv. Generelt benævnes de dog ikke direkte som passiv, men derimod som konstruktioner med lignende betydning. Således anfører Teleman m.fl., f.eks. at ”vid vissa perfektparticip används andra verb än de passivbildande hjälpverben med liknande betydelse. Exempel: *gå förlorad* (i stället för *bli förlorad*).” (Teleman m.fl. 1999:382, bd. 4) Der bliver dog ikke givet eksempler på hvordan sådanne konstruktioner anvendes, men umiddelbart må man dog konkludere, at de kun kan betragtes som konstruktioner med en passivlignende betydning og ikke som fuldgyldig passiv, jf. vores definition, da man hverken kan tilknytte et agentadverbial eller forestille sig en agens i den semantiske struktur i forbindelse med dem.

En anden konstruktion, som får en lidt større omtale, er konstruktionen med hjælpeverbet *få* + *perfektum participium*. Teleman m.fl. omtaler, at denne konstruktion ”møjlig[en] [kan] ses som en perifrastisk passiv” og giver bl.a. følgende eksempel: ”Jag fick lånet beviljat” (1999:382, bd. 4). Man kan i dette tilfælde nemt forestille sig en udenforstående agens som f.eks. *av banken* således at ’Jag fick lånet beviljat av banken’. Konstruktionen omtales også i andre grammatikker, uden at den dog omtales som reel passiv (Beckman 1968, Thorell 1973, Wellander 1973).

Verber med passivmarkør kan indgå i forskellige fraser og forbindelser med andre verber. Det angår f.eks. følgende konstruktioner (fra Thorell 1973:137): ’Frågan är alltför ömtålig att avhandlas’, ’Saken har försökts att tystas ned’, ’De låter sig inte luras (av någon)’. Siden det ikke drejer sig om nogle selvstændige passivmarkører, men udelukkende en måde at anvende passiv på, vil sådanne konstruktioner ikke blive behandlet selvstændigt i den følgende redegørelse, men vil evt. indgå som eksempler på forskellige anvendelsesmuligheder af s-, bli- og vara-passiv.

¹² Formen forekommer også, jf. Teleman m.fl., i regionalt talesprog (Teleman m.fl. 1999:382), men siden denne undersøgelse ikke behandler talesprog, synes det ikke relevant at behandle formen yderligere i denne redegørelse.

3.3.1. S-passiv

Den morfologiske passiv, s-passiv, dannes på svensk ved at tilføje endelsen *-s* til verbet. Passivmarkøren *-s* (eller *-es*) tillægges således direkte til verbets andre bøjningsformer. Dette gælder dog ikke i præsens, hvor *-s* i stedet tilføjes direkte til verbets rod (Teleman m.fl. 1999:361, bd. 4). Om forholdet mellem anvendelse af endelserne *-s* eller *-es* i præsens anfører Ebba Lindberg, at der findes forskellige grunde og regler, som kan påvirke valget (Lindberg 1992:88). Nogle af valgprincipperne synes at være enten stilistisk eller fonologisk begrundet. Således anvender man altid endelsen *-es*, hvis verbets rod ender på *-s*, f.eks. *läs-es*. Hvis verbets rod derimod ender på en vokal, tilføjes der kun *-s*, som f.eks. i *sy-s*. Derudover kan valget af endelse påvirkes af et ønske om at muliggøre semantisk differentiering, eller for at undgå formsammenfald mellem præsens og præteritum. Det sidste er dog ikke et gennemført princip, og er derfor i høj grad afhængig af den enkelte sprogbruger (Lindberg 1992:88).

I svensk kan s-passiv danne både de finite og infinite verbalformer og kan dermed bøjes i alle tempus, samt at anvendes i infinitivfraser eller efter et modalverbum. Om dannelse af futurum af s-passiv angiver Tuldava eksempler med modal verbet *skall* + *infinitiv* af verber med s-form: 'skall öppnas', 'skall stängas' (Tuldava 1991:221). Sammenfattende er s-passivens bøjning angivet i nedenstående Tabel 3.7.:

Tabel 3.7. Bøjning af s-passiv i svensk

	svage verber kl. 1	svage verber kl. 2	svage verber kl. 3	stærke verber
Infinitiv	öppna-s	läsa-s	sy-s	skriva-s
Præsens	öppna-s	läs-es	sy-s	skriv-(e)s
Præteritum	öppnade-s	läste-s	sydde-s	skrev-s
Perfektum	har öppnat-s	har läst-s	har sytt-s	har skrivit-s
Pluskvamperfektum	hade öppnat-s	hade läst-s	hade sytt-s	hade skrivit-s
Futurum	skall öppna-s	skall läsa-s	skall sy-s	skall skriva-s

3.3.2. Perifrastisk passiv

Ved siden af den morfologiske passiv findes der i svensk ligeledes mulighed for at danne passiv ved hjælp af hjælpeverberne *bli* eller *vara* sammen med *perfektum participium* af et hovedverbum.

Ligesom i dansk og norsk er det i sådanne konstruktioner hjælpeverbet som bøjes i tempus, men til forskel fra dansk og norsk kongruensbøjes perfektum participium med subjektet i sætningen. Kongruensbøjning omfatter både genus og numerus (Sundman 1987:391, Teleman m.fl. 1999:384, bd. 4). Dette forhold kan illustreres af følgende eksempler (jf. Teleman m.fl. 1999:384, bd. 4; Tuldava 1991:222):

'Fabriken <i>blev nerlagd.</i> '	(utrum ental)	'Dörren <i>var stängd.</i> '
'Företaget <i>blev nerlagt.</i> '	(neutrum ental)	'Fönstret <i>var stängt.</i> '
'Filialerna <i>blev nerlagda.</i> '	(flertal)	'Dörrarna <i>var stängda.</i> '

Ligesom s-passiv kan den perifrastiske passiv ligeledes dannes og anvendes i alle tempus, samt indgå som infinitiv i forbindelser med modalverber. Ifølge Thorell forekommer bli-passiv oftest i præteritum, mens den ikke så ofte anvendes i præsens (Thorell 1973:135). Dette kan skyldes, at konstruktioner med *bli* i præsens ofte vil blive opfattet som udtryk for fremtid (Lindberg 1992:74). Ellers kan man i det store og hele sige, at ved bli-passiv er "[o]mskrivningens tempus = hjælpeverbets tempus" (Thorell 1973:136).

Anderledes er det med *vara + perfektum participium*. I den såkaldte vara-passiv er hjælpeverbets tempus ikke altid sammenfaldende med omskrivningens tempus. Forskellene ved tempusfortolkningen gør sig gældende i forbindelse med verbets aspekt, dvs. om verbet (perfektum participium) udtrykker en durativ eller en perfektiv handling (Thorell 1973:136, Sundman 1987:421ff, Teleman m.fl. 1999:393ff, bd. 4). I nedenstående eksempelsætninger er verbet i den første sætning durativt mens det i den anden er perfektivt (jf. Teleman m.fl. 1999:394f, bd. 4):

'Han *är/var* verkligen *avskydd* av min mor'
 'Kasernen *är/var* redan *byggd*'

Således udtrykker den første sætning med det durative aspekt (*avsky*) samme tempus som hjælpeverbet, dvs. henholdsvis præsens eller præteritum. Sætningen kan erstattes med en s-passiv eller aktiv udtryksmåde i samme tempus - 'Han *avskys/avskyddes* verkligen av min mor' eller 'Min mor *avskyr/avskydde* honom verkligen' – uden at tids- eller aspektrelationen ændrer sig (Teleman mfl. 1999:395, bd. 4).

I den anden sætning, 'Kasernen *är/var* redan *byggd*', hvor verbet (*byggd*) er perfektivt, er der ikke korrespondance mellem hjælpeverbets tempus og den tid, sætningen

indholdsmæssig udtrykker. En omskrivning af den ovenstående sætning til aktiv, som modsvarer den passive sætnings tid, er således: 'Man *har/hade* redan *byggt* kasernen', dvs. at sætningen kommer til at stå i perfektum eller pluskvamperfektum. Heraf følger det, at det ikke er muligt at udtrykke præsens og præteritum med vara-passiv i de tilfælde, hvor hovedverbet er perfektivt. Dette betyder dog ikke, at et udtryk med et perfektivt verbum, hvor hjælpeverbet *vara* står i perfektum eller pluskvamperfektum, er umuligt. Sætningen er imidlertid vanskelig at omskrive til aktiv eller s-passiv (Teleman m.fl. 1999:394f, bd. 4). Der gives følgende eksempler på dette:

'Alla de inblandade *har* tidigare *varit dömda* till fängelsestraff'

*'Alla de inblandade *har* tidigare haft dömts till fängelsestraff' (ibid.)

I forhold til dannelse og anvendelse af futurum ved perifrastisk passiv findes der ikke mange angivelser i den grammatiske litteratur. Tuldava anfører dog muligheden for at danne futurum af bli-passiv ved hjælp af hjælpeverbet *skall*: 'skall bli(va) öppnad', 'skall bli(va) stängd'. Derimod nævner han ikke noget om futurumformen af vara-passiv (Tuldava 1991:221f). Sundman angiver som udtryk for futurum, både ved durative og perfektive verber, præsensformen af hjælpeverbet *bli*, dvs. *blir* + *perfektum participium* (Sundman 1987:422).

På baggrund af ovenstående kan man opstille en tabel over bøjningsmuligheder af bli-passiv og vara-passiv i svensk:

Tabel 3.8. Bøjning af bli-passiv og vara-passiv i svensk

	bli-passiv	vara-passiv durative verber	vara-passiv perfektive verber
Infinitiv	bli övervakad	vara övervakad	vara vald
Præsens	blir övervakad	är övervakad	
Præteritum	blev övervakad	var övervakad	
Perfektum	har blivit övervakad	har varit övervakad	är vald har varit vald
Pluskvamperfektum	hade blivit övervakad	hade varit övervakad	var vald hade varit vald
Futurum	skall bli övervakad	skall vara övervakad	skall vara vald

Den sidste perifrastiske passiv, som skal nævnes under redegørelse af passiv i den svenske grammatik, er forbindelsen med hjælpeverbet *få* + *perfektum participium*. Årsagen til at

denne form tages med i behandlingen skyldes en lille bemærkning i Svenska Akademiens grammatik, hvor Teleman m.fl. under afsnittet om perifrastisk passiv anfører, at ”[k]onstruktionen få + objekt + perfektparticip (som objektspredikativ) kan möjligen ses som en perifrastisk passiv” (Teleman m.fl. 1999:382, bd. 4). Som det imidlertid anføres, er det ikke altid, at sådanne konstruktioner kan betragtes som passiv. Således er det kun ”i de fall då subjektet anger den som har nytta eller skada av participets aktion utan att själv bära ansvaret för aktionen” (ibid.). De illustrerer dette forhold med følgende eksempel:

’Per fick glasögonen söndertrampade’

Sætningen kan gives følgende fortolkning: *subjektet Per* led skade, fordi hans briller blev trampet i stykker. Det er dog ikke ham selv, men en anden, der er årsag til handlingen. Det er imidlertid også mulig at give sætningen en anden fortolkning, hvor Per er den handlende person (agens), men da vil sætningen betyde, at det lykkedes for ham at ødelægge sine briller, som en følge af en intentionel handling fra hans egen side.

I forhold til spørgsmålet om forskellige tolkningsmuligheder af få-konstruktionen, anfører Teleman m.fl., at fortolkningen ligeledes er afhængigt af leddenes rækkefølge i sætningen. Således mener de, at hvis objektet står efter perfektum participium ”tolkas [konstruktionen] gärna så att subjektetsreferenten också är agens för predikativets aktion” (Teleman m.fl. 1999:366, bd. 3). Dermed kan følgende sætninger siges at udtrykke forskellige forhold:

’Jag fick lagat cykeln’

’Jag fick cykeln lagat’

Den første sætning, med objektet (*cykeln*) efter perfektum participium (*lagat*), kan således, jf. Teleman m.fl., fortolkes således at det er subjektet (*jag*), der er agens i sætningen. I den anden sætning - ’Jag fick cykeln lagat’ -, hvor objektet står foran perfektum participium, er agens ikke ens med subjektet. Svensk synes således at anvende samme fortolkning som i dansk og norsk.

I forhold til vores definition (se kap. 2) kan sætninger med markøren *få + perfektum participium* regnes som passiv i de tilfælde, hvor subjektet ikke opfattes som agens, men hvor en sådan kan forestilles at være til stede i den semantiske struktur og evt. tilføjes sætningen uden at denne bliver grammatisk uacceptabel. Således f.eks.:

'Per fick glasögonen söndertrampade av N.N.'

'Jag har fått båten förstörd av huliganer' (Teleman m.fl. 1999:367, bd. 3)

Selv om konstruktioner med *få + perfektum participium* ikke bliver særlig grundig behandlet i den grammatiske litteratur, kan vi dog på basis af de angivne eksempler konstatere, at konstruktionen grammatisk set ligner andre perifrastiske passivkonstruktioner, i og med at det er hjælpeverbet der bøjes i tempus. Der er ikke blevet opstillet en fuldstændig bøjningstabel over konstruktionen *få + perfektum participium*, men på baggrund af de angivne eksempelsætninger (Teleman m.fl. 1999:382, bd. 4, s. 366f, bd. 3) kan konstruktionen tilsyneladende anvendes i både præteritum, perfektum og pluskvamperfektum. I modsætning til bli- og vara-passiv kongruensbøjes participiet i få-konstruktioner med sætningens objekt og ikke med subjekt. Erik Wellander gør dog i bogen *Riktig svenska* opmærksom på, at der ved sådanne få-konstruktioner kan forekomme inkongruens mellem objektet og perfektum participium, således at participiet, uanset objektets tal og køn, altid står i neutrum singularis. Dette gælder i de tilfælde, hvor perfektum participium er placeret foran objektet (Wellander 1973:193, se ligeledes Thorell 1973:219). Thorell giver følgende eksempel:

'Hon **fick uträttat** sina ärenden'

Sådanne konstruktioner skal, jf. både Wellander og Thorell, tolkes som 'lyckas få (något gjort)', dvs. det er subjektet (hon), som udfører handlingen (se også Teleman m.fl. ovenfor).

Udover Teleman m.fl. behandles konstruktioner med *få + perfektum participium* ganske kortfattet af Beckman (1968) og Thorell (1973).¹³ Beckman angiver følgende eksempel 'Jag fick min klocka lagad', som han fortolker på følgende måde: "jag lyckades ordna så, att den blev lagad" (Beckman 1968:149). Ifølge hans fortolkning er det således ikke *jag*, som lavede uret, men derimod en anden, ikke omtalt agens (f.eks. en urmager). Beckman omtaler ikke direkte konstruktionen som passiv eller passivlignende, men han henviser imidlertid til et par engelske forbilleder, som viser at fortolkningen af om handlingen er foretaget af subjektet i sætningen eller af en udenforstående agens er afhængig af leddenes rækkefølge i sætningen. Fortolkningen er i overensstemmelse med

¹³ Thorell omtaler konstruktioner med *få + perfektum participium* som en ækvivalent til passiv, men holder dem dog klart adskilt (Thorell 1973:138, 156).

den af Teleman m.fl., Wellander og Thorell påpegede fortolkning af svenske få-konstruktioner (se ovenover). Bøjning af få-passiv i svensk er sammenfattet i nedenstående tabel:

Tabel 3.8. Bøjning af få-passiv i svensk

	få-passiv
Infinitiv	få lagat
Præsens	får lagat
Præteritum	fick lagat
Perfektum	har fått lagat
Pluskvamperfektum	hade fått lagat
Futurum	skal få lagat

3.3.3. Anvendelse af morfologisk og perifrastisk passiv i svensk

Eksistensen af et større antal konstruktioner til at udtrykke ét og samme fænomen indenfor et sprog, må betyde, at der findes forskelle mellem konstruktioner, enten når det gælder anvendelsesmuligheder eller betydningsnuancer. Således gøres der allerede af Ebba Björnström opmærksom på, at et sådant forhold, som giver mulighed for ”større eller mindre betydelseskilnad och [...] nyanseringar i tanke och stil”, også findes mellem de svenske passivudtryk (Björnström 1904:199).

Den væsentligste forskel mellem s-passiv og de omskrevne passiver er ifølge Björnström, at den første fremhæver ”verbalbegreppet”, mens de sidstnævnte betoner ”det adjektiviska begreppet” (Björnström 1904:203). Sundman mener imidlertid, at der udover de semantiske forskelle ligeledes må være andre faktorer, som påvirker forholdet mellem den morfologiske passiv og de perifrastiske konstruktioner, således at ”de perifrastiska passiverna har en mera begränsad distribution i svenskan än s-passiven” (Sundman 1987:440).

Markøren *-s* kan tilføjes til og således danne passiv med næsten alle verber. Dog findes der visse begrænsninger i forhold til om verbet er transitivt eller intransitivt. Mens de fleste transitive verber kan danne passiv ved hjælp af et *s*-suffiks, er der større restriktioner i forhold til intransitive verber. Således er det kun intransitive verber, som forudsætter en menneskelig agens, der kan danne *s*-passiv (Teleman m.fl. 1999:363, bd. 4).

Det drejer sig om følgende type sætninger, som også kaldes for upersonlig passiv (Thorell 1973:134):

'I tre år har det arbetats på det här projektet.' (Teleman m.fl. 1999:363, bd. 4)

'Det pratas alltför mycket här.' (Thorell 1973:134)

Verberne (*arbeta*, *prata*) i de ovenstående sætninger er intransitive, dvs. de kan ikke tilknytte et objekt. På den anden side forudsætter både verbet *arbeta* og *prata* en menneskelig agens, således at en upersonlig passiv er mulig.

For ca. hundrede år siden blev der stillet spørgsmålstejn ved, om de ovennævnte sætninger skal regnes som passiv (Björnström 1904:234). Det er ligeledes denne type passiv, som mange passivdefinitioner har problemer med at fange (se kap. 2 ovenfor). Til og med Sundman, hvis definition også dækker de upersonlige passiv-konstruktioner, bemærker, at passivering af intransitive verber har en del begrænsninger (Sundman 1987:377f). Det specielle ved denne type sætninger er, at selv om de forudsætter en menneskelig agens, vil en eksplicit agens, angivet ved et præpositionsudtryk, være uacceptabel (Thorell 1973:134, Sundman 1987:378; Teleman m.fl. 1999:363, bd. 4). Engdahl gør ligeledes opmærksom på, at det kun er s-passiv, der kan danne den såkaldte upersonlige passiv, mens bli-passiv i sådanne konstruktioner ikke kan anvendes (Engdahl 2000:89, se også Teleman m.fl. 1999:397f, bd.4).

Ifølge Björnström bruges s-passiv til at udtrykke den handling, som pågår, eller noget som plejer at ske. Bli-passiv derimod fremhæver resultatet af en handling, eller hvis en enkelt hændelse skal sættes i kontrast med hvad som plejer at ske (Björnström 1904:207f). Et lignende forhold mellem s- og bli-passiv med hensyn til verbets aspekt (generel, iterativ versus afgrænset, resultativ) hævdes også af Teleman m.fl. (1999:398f, bd. 4). Engdahl (2000) argumenterer derimod for, at verbets aspekt ikke spiller så væsentlig en rolle ved valget af passiv i svensk som f.eks. er tilfældet i dansk og norsk. Ifølge hende er spørgsmålet om hvorvidt subjektet er animat eller inanimat en vigtig faktor, som påvirker anvendelse af s- eller bli-passiv. Hun påpeger, at denne faktor indtil videre kun har fået ringe opmærksomhed indenfor passivforskningen, og anføres således kun af Teleman m.fl. (1999:400, bd. 4). Jævnfør Engdahl har bli-passiv ”stark preferens för animata subjekt”, mens ”s-passiv kan användas med både animata och icke-animata

subjekt” (Engdahl 2000:86). Ifølge hendes undersøgelse, har s-passiv imidlertid også en dominerende stilling i forhold til animat subjekt (Engdahl 2000:85).

I modsætning til s-passiv, og på linie med bli-passiv, fremhæver vara-passiv generelt handlingens resultat og dens kontinuitet. I forhold til anvendelse og betydning af vara-passiv spiller hovedverbets aspekt (durativ, perfektiv) en væsentlig rolle. Således udtrykker vara-passiv sammen med perfekte verber eksistensen af en afsluttet handlings resultat (Andersson 1994:155). F.eks. ’Koivisto är vald till president’, dvs. Koivisto er præsident nu.

I forbindelse med anvendelse af få-passiv, findes der i den svenske grammatiske litteratur ingen direkte bemærkninger.

Som den ovenstående redegørelse for behandling af passiv i de svenske grammatikker har vist, er der generelt bred enighed om, hvilke markører der findes for at danne passiv i svensk. Således beskriver alle de, i dette studie behandlede grammatikker, tre måder at danne passiv på i svensk: ved tilføjelse af -s til verbet og ved anvendelse af hjælpeverber *bli* og *vara* sammen med perfektum participium. På anden side nævnes konstruktionen *få + perfektum participium* som en mulig passivvariant kun af Teleman m.fl (1999).

3.4. Sammenligning af grammatikken

Efter at have redegjort for de danske, norske og svenske grammatikkers behandling af passiv, skal vi i det følgende foretage en nærmere sammenligning af disse. Vi skal først give en kort opsummering af de grammatiske synspunkter indenfor hvert enkelt sprog, for derefter at påpege og diskutere hvilke ligheder og forskelle der er imellem sprogene. Vi skal således finde frem til svaret på det første underspørgsmål af problemstillingen: Findes der formelle forskelle med hensyn til dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk og svensk?

På baggrund af det resultat, vi får ved at sammenligne den grammatiske teori, kan vi opstille en række hypoteser i forhold til, hvilket resultat vi kan forvente at få af den empiriske analyse af den praktiske sprogbrug.

Overordnet set viser sammenligningen af de tre sprogs grammatikker, at der ikke findes grundlæggende forskelle mellem dannelse af passiv i dansk, norsk og svensk.

Således kan alle tre sprog overordnet set danne passiv på to forskellige måder – både ved hjælp af en bøjningsendelse til verbet og ved hjælp af omskrivning.

Fælles for det tre sprog er at de alle kan danne passiv ved hjælp af bøjningsendelsen *s*. Formen er et resultat af en historisk sprogudvikling, hvor der er sket en sammensmeltning af verbum og det reflektive pronomen *sig*. Således anfører Elias Wessén i *Svensk språkhistoria*, at "[d]e nordiska verbens s-former har som bekant uppkommit genom sammansmältning av verb och reflexivt pronomen" (Wessén 1992:173, del 3).

Overordnet set er mulighederne for at danne passiv ved hjælp af perifrastiske passivmarkører ens i de tre sprog. Således findes der blandt de respektive danske, norske og svenske grammatikker mindst én grammatik på hvert sprog, som nævner muligheden for at anvende markørerne *blive* (norsk/svensk: *bli*), *være* (svensk: *vara*) eller *få*. Dermed er ikke sagt, at der er konsensus indenfor de forskellige sprogs grammatikker, eller at alle perifrastiske passiver regnes som lige prototypiske.

Sammenfattende kan man sige, at de **danske grammatikker** som regel kun behandler *s*- og *blive*-passiv. *Være*-passiv bliver, som påpeget ovenfor, betragtet som en del af *blive*-passiv og ellers kun sporadisk behandlet. Dette kan dels begrundes med, at *være*-passiv ligner en prædikatsforbindelse (f.eks. Hansen 1967:140), hvor perfektum participium har en adjektivisk karakter. En sådan sætning udtrykker således ikke handling, men angiver derimod en egenskab ved subjektet. I prædikatsætninger bliver perfektum participium imidlertid kongruensbøjet med subjektet i køn og tal (Cramer m.fl. 1996:122), mens dette ikke plejer at være tilfælde ved passiv (for en historisk udvikling, se Diderichsen 1944). Grænsen mellem *være*-passiv og en prædikatsætning kan således være diffus. Konstruktionen med *få* + *perfektum participium* indtager generelt en endnu mindre og endnu mere tilfældig plads i de danske grammatikkers behandling af passiv end de øvrige former.

I de **norske grammatikker** er der en højere grad af konsensus om antallet af forskellige passiver end i de danske grammatikker. De allerfleste norske grammatikker behandler således både *s*-, *bli*- og *være*-passiv som selvstændige passivformer indenfor det norske passivsystem. Der kan imidlertid spores mindre forskelle indenfor behandlingen af *bli*- og *være*-passiv, hvor konstruktioner med *er/var* + *perfektum participium* med perfekte verber bliver behandlet under både *bli*- og *være*-passiv. *Få*-passiv indtager i forhold til den danske grammatik en betydelig større plads, og behandlingen af denne

passiv-konstruktion er i nogle grammatikker ligeså grundig som af bli- eller være-passiv (se f.eks. Ryen 1990, 1998).

De **svenske grammatikker** er ligesom de norske forholdsvis enige om, at der findes tre typer af passivmarkører i det svenske passivsystem. Der tales således generelt om henholdsvis *s*-passiv, *bli*-passiv og *vara*-passiv. Den fjerde mulighed, *få + perfektum participium*, bliver generelt ikke regnet med til det svenske passivsystem. Redegørelser for denne konstruktion er derfor generelt forholdsvis sporadiske og ufuldstændige. Situationen ligner på dette punkt mere den danske end den norske.

At konstruktionen *få + perfektum participium*, trods den beskedne plads, den indtager indenfor den danske og svenske grammatik, alligevel i dette studie vil blive betragtet som en af de perifrastiske passiver, er først og fremmest begrundet i, at konstruktionen er i overensstemmelse med den i kapitel 2 opstillede passivdefinition. Dette bekræftes både i forbindelse med testen af definitionen i kapitel 2, samt i dette kapitel, i forbindelse med redegørelsen for grammatikkens påstande om mulige passivvarianter indenfor de respektive sprog.

I det følgende skal vi foretage en grundigere analyse af de grammatiske standpunkter om passiv i de tre sprog, med et komparativt sigte.

s-passiv

Ifølge den ovenstående redegørelse findes der i *s*-passiv betydelige forskelle mellem på den ene side svensk og på den anden side dansk og norsk. Kontrasten mellem dansk og norsk forekommer derimod ikke ligeså væsentlig, selvom der dog også her kan identificeres nogle mindre forskelle.

Forskellen mellem svensk på den ene side dansk og norsk på den anden består hovedsageligt i at svensk *s*-passiv kan anvendes i hele bøjningsparadigmet, mens dette ikke er tilfældet for dansk og norsk. Således kan svensk *s*-passiv dannes i både infinitiv, præsens, præteritum og supinum, hvoraf den sidste danner de sammensatte tider perfektum og pluskvamperfektum. I modsætning hertil kan dansk og norsk udelukkende danne *s*-passiv i infinitiv, præsens og i visse tilfælde præteritum.

Denne forskel bliver dog også hyppigt nævnt i den grammatiske litteratur (se, Hulthén 1944:186-194; Holm 1952:156f, 163; Askedal 1995:153f; Engdahl 1999:20, m.fl.) og den bliver ofte betragtet som en af de væsentligste forskelle mellem de tre sprogs

grammatik (Diderichsen 1944:263; Torp 1998:81). Ikke desto mindre virker det påfaldende, at man ikke er fremkommet med bedre forklaringer på, hvorfor det ikke er muligt at danne formerne perfektum og pluskvamperfektum af s-passiv i dansk og norsk, og hvorfor der i øvrigt findes restriktioner i forhold til at anvende s-passiv i præteritum i de to sprog (se afsnit 3.1., 3.2.).

Når det gælder forholdet mellem dansk og norsk, kan der i litteraturen spores en lille forskel i muligheden at danne s-passiv i præteritum. Således mener de norske grammatikere, at præteritum af s-passiv kun kan anvendes i forbindelse med et ganske lille antal verber, mens man i de danske grammatikere generelt mener, at s-passiv i præteritum er acceptabel i forhold til både svage verber og et antal stærke verber.

Konklusionen på ovenstående er således, at der i forhold til muligheden for at danne passiv ved hjælp af s-suffiks findes et antal forskelle mellem de tre sprog, som man må formode, ligeledes vil afspejle sig i den praktiske sprogbrug. I de tilfælde, hvor svensk anvender s-passiv i de sammensatte tider, er man således på dansk og norsk nødsaget til at ty til andre udtryk. Vi må derfor alt andet lige antage, at antallet af de perifrastiske passiver i perfektum og pluskvamperfektum vil være noget højere i dansk og norsk end i svensk. Med hensyn til antallet af præteritumsformer i s-passiv må vi på den anden side forvente, at formen forekommer hyppigst i svensk, dernæst i dansk, og er kun sjældent forekommende i norsk.

perifrastisk passiv

I forhold til de perifrastiske passivformer kan der fremhæves en dannelsesmæssig forskel. Som beskrevet ovenfor, dannes denne passivform i alle tre sprog ved hjælp af et hjælpeverbum (*blive/bli, være/vara, få*) og et hovedverbum i perfektum participium. I dansk og norsk er det hjælpeverbet der tempusbøjes, mens perfektum participium forbliver uændret. Ifølge svensk grammatik er det ligeledes hjælpeverbet, der konjugeres i tid, mens perfektum participium bøjes i samsvar med subjektet.

Becker-Christensen anfører, at det i dansk netop er spørgsmålet om hvorvidt perfektum participium kongruensbøjes eller ikke, som afgør, om konstruktionen *være + perfektum participium* har verbal eller adjektivisk karakter. I det tilfælde perfektum participium samsvarbøjes kommer formen til at betegne en prædikatsforbindelse, og man vil således ikke kunne opfatte sætningen som passiv. Becker-Christensen bemærker i den

forbindelse, at ”forskellen i fokus på foreliggende tilstand eller egenskab og på indtrædelse af tilstand kan da signaleres ved tilstedeværelse over for fravær af kongruensbøjning” (Becker-Christensen 2001:132). Han giver følgende eksempler for at illustrere sin påstand (ibid.):

’bænkene er malede’	(betegner en tilstand, egenskab)
’bænkene er (lige) malet’	(betegner en indtrådt tilstand)
’bænkene er (lige) blevet malet’	(betegner en aktivitet)

En tilsvarende sammenhæng mellem bøjede og ubøjede participier og udtryk for handlings respektive tilstand/egenskab finder vi i norsk, jf. Vinje (2002:214ff).

Ifølge vores definition skal en passivsætning, udover en passivmarkør, ligeledes indeholde en i det mindste implicit forestilling om, at der er en agens bag den aktuelle aktivitet (handling). De danske og norske sætninger *være + perfektum participium* konstruktioner, hvor participiet er samsvarbøjet med subjektet, vækker ingen forestilling om en udenforstående handlende person (oplever, årsag o.l.), og en sådan kan da heller ikke tilføjes ved hjælp af et præpositionsled. Det modsatte gælder ved sætninger, hvor participiet er ubøjet. I sådanne sætninger kan en agens være til stede i den semantiske struktur og vil eventuelt kunne tilføjes ved hjælp af et præpositionsled (jf. Vinje 2002:216):

’benkene er malt av gartneren’
*’benkene er malte av gartneren’

I den første sætning, hvor participiet ikke er kongruensbøjet i forhold til subjektet, kan en handlende person tilføjes ved hjælp af et agentadverbial. I den anden sætning, med et kongruensbøjet participium, er det, jf. Vinje, ikke muligt at tilføje et agentadverbial.

Da perfektum participium i svensk bøjes i samsvar med subjektet, er det således ikke muligt ud fra participiets morfologiske struktur at bestemme hvorvidt der er tale om en adjektivisk eller verbal betydning i forbindelse med konstruktioner med *vara + perfektum participium*. En fortolkning af en sætning på svensk, der indeholder denne type konstruktioner, er således i endnu højere grad afhængig af sætningens kontekst og den enkelte sprogbrugers subjektive opfattelse (for en mere udførlig redegørelse for perfektum participiums verbale vs. adjektiviske karakter, se Sundman 1987, afs. 8.4.).

Sidst men ikke mindst må det fremhæves, som det også påpeges af både Becker-Christensen (2001), Vinje (2002) og Sundman (1987), at den konteksten hvori den konkrete sætning indgår, ofte er afgørende for hvorledes sætningen skal fortolkes, og at en given sætning uden kontekst derfor ofte kan opfattes flertydigt. Grænsen mellem perfektum participiums adjektiviske og verbale karakter er således ikke fast, men til en hvis grad diffus og kontekstafhængig.

Udover den nævnte forskel vedrørende bøjning af perfektum participium, findes der yderligere en række særtræk, som må påpeges. Således skiller norsk sig ud i forhold til dannelse af blive-passiv i perfektum og pluskvamperfektum. Mens der i dansk og svensk kun er én mulighed til at danne de nævnte tempusformer, har norsk to muligheder, henholdsvis *er/var blevet + perfektum participium* og *har/hade blivit + perfektum participium*. I norsk kan man således anvende både formen *er/var blitt* og *har/hadde blitt + perfektum participium*. Man kan imidlertid ikke umiddelbart antage at disse to muligheder også resulterer i en større anvendelsesfrekvens af blive passiv i perfektum og pluskvamperfektum i norsk end i dansk og svensk. Formerne er således ikke semantisk forskellige, og valget mellem dem er først og fremmest af stilistisk karakter (se ovenfor afsnit 3.2). Som påpeget ovenfor, anvendes formen *er/var blitt* i højere grad i skriftsproget, hvorfor vi ud fra det anvendte empiriske materiales karakter kan forvente et større antal af disse former i vores materiale.

I denne forbindelse er det desuden relevant kort at diskutere de anførte restriktioner i forhold til være-passiv i de respektive sprog. Som den ovenstående redegørelse viser, er der i alle tre sprog nogle specielle forhold forbundet med være-passiv. I alle tilfælde vedrører det forholdet mellem være-passivens temporale reference og hovedverbets aspekt i et aktuelt udtryk. Hvis man sammenholder påstandene i den grammatiske litteratur, viser det sig dog, at restriktionerne i anvendelsen af konstruktionen er de samme i de tre sprog. Således er både de danske, norske og svenske grammatikere enige om, at der er forskel i sætningernes betydning, afhængig af om perfektum participium i forbindelse med *er/var* er et durativt eller et perfektivt (temporært) verbum. Den følgende fortolkning af sådanne sætninger gælder således for alle tre sprogs vedkommende:

- *er/var* sammen med et *durativt* verbum udtrykker et præsensisk/fortidigt forhold. F.eks. 'Hun er elsket (af alle)'. Sætningen kan sidestilles med 'Alle elsker hende', eller 'Hun elskes af alle'.

- *er/var* sammen med et *perfektivt* verbum har derimod en tidsreference, der svarer til perfektum/pluskvamperfektum. F.eks. kan 'Byen var erobret (af vikingerne)' sidestilles med 'Vikingerne havde erobret byen' eller 'Byen var blevet erobret af vikingerne'/'Byen hade erövrats av vikingarna'.

Som redegørelsen ovenfor viser (se afs. 3.1., 3.2.), har man i den danske og norske grammatik ofte betragtet udtrykkene med *er/var* + *perfektum participium* som forkortelser af *er/var blevet* + *perfektum participium* (nogle gange også omvendt). I de svenske grammatikker findes en tilsvarende opfattelse imidlertid ikke, da muligheden er udelukket allerede af den grund, at formerne perfektum og pluskvamperfektum af bli-passiv kun dannes ved hjælpeverbet *hava*, og ikke med *vara*. I nedenstående Tabel 3.9. er bøjningen i perfektum og pluskvamperfektum af bli-passiv sidestillet med de tilsvarende former i vara-passiv:

Tabel 3.9. Bøjning af bli- og vara-passiv i perfektum og pluskvamperfektum i svensk

	bli-passiv	vara-passiv
Perfektum	har blivit vald	är vald
	har blivit älskad	har varit älskad
Pluskvamperfektum	hade blivit vald	var vald
	har blivit älskad	hade varit älskad

En eventuel udvidelse/forkortelse jf. dansk og norsk grammatik ville være grammatisk uacceptabel i svensk. Man kan opstille det skematisk på følgende måde.

Tabel 3.10. De mulige former af blive-/bli- og være-/vara-passiv i dansk, norsk og svensk

dansk/norsk	svensk
Brevet er sendt.	Brevet är sänt.
Brevet er {blevet/blitt} sendt.	*Brevet är {blivit} sänt.
Brevet er blevet/blitt sendt.	Brevet har blivit sänt.
Brevet er { } sendt.	*Brevet har { } sänt.

Man må imidlertid bemærke, at en udeladelse af *blitt* heller ikke vil være acceptabel på norsk i sætninger af typen 'Brevet har blitt sendt', jf. *'Brevet har sendt'.

Som redegjort ovenfor vil de norske og danske sætninger af typen 'brevet er sendt' regnes som perfektum af være-passiv, mens sætninger af typen 'brevet er blevet sendt' regnes som perfektum af blive-passiv.

Når det gælder dannelse af fremtid, skal det bemærkes, at svensk ikke kan danne futurum ved hjælp af modalverbet *vil*, i modsætning til hvad der er tilfældet på dansk og norsk, hvor et sådant udtryk er mulig ved perifrastisk passiv ved siden af *skal + infinitiv*. I svensk benyttes derimod konstruktioner med *komma att + infinitiv* til at udtrykke fremtid, ved siden af *skall + infinitiv* (Thorell 1973:126f).

Sidst men ikke mindst er det væsentligt at fremdrage nogle aspekter i forhold til få-passiv. Selv om konstruktionen af de danske og svenske grammatikker kun nødigt regnes med som fuldværdig passiv, har de ovenstående analyser vist, at de i visse tilfælde kan betragtes som passiv. Norsk skiller sig i den grammatiske behandling ud, i og med at konstruktionen i nogle, specielt nyere grammatikker, har fået en grundig omtale på linie med blive- og være-passiv.

Som det fremgår af de ovenstående redegørelser for konstruktionen *få + perfektum participium*, bliver det i forhold til alle tre sprog påpeget, at konstruktionen syntaktisk set kan have to forskellige realisationer. De to muligheder indebærer forskellig placering af objektet i sætningen. Følgende eksempler kan gives for at illustrerer dette forhold:

'Jeg fik cykelen repareret'

'Jeg fik repareret cykelen'

I den første sætning står objektet (*cykelen*) foran perfektum participium (*repareret*), i den anden efter. Der bliver i grammatikkerne ligeledes gjort opmærksom på, at disse to realisationer kan have forskellig semantisk indhold, eller i hvert fald har en tendens imod en bestemt fortolkning. Det er således interessant at undersøge, om denne syntaksafhængige fortolkning er ens i de tre sprog.

For danskens vedkommende påpeger Hansen (1967), at sætninger af typen perfektum participium efterfulgt af objekt er tvetydige. Det vil sige, at det både kan være subjektet, der udfører handlingen eller det kan være en anden, der udfører noget for subjektet. Det kommer således an på konteksten, hvordan sådanne sætninger skal fortolkes. Den anden type sætninger, hvor objektet står foran perfektum participium, plejer at fortolkes som passiv, selv om det "næppe [er] nogen udbredt tendens" (Hansen 1967:157).

Tilsvarende sætninger i norsk har ifølge litteraturen samme betydning: hvis objektet står efter perfektum participium, er både en aktiv og passiv fortolkning mulig. Betydningen er derfor afhængig af konteksten. Anderledes er det med sætninger, hvor objektet står foran perfektum participium. Ryen (1990) hævder således, at sætninger af en sådan type, har en tilbøjelighed til at opfattes som passiv, mens Faarlund m.fl. (1997) mener, at sådanne sætninger netop på grund af syntaksen altid skal fortolkes som passiv.

I forhold til de svenske *få + perfektum participium* konstruktioner påpeger Teleman m.fl., at sætninger, hvor objektet står efter perfektum participium ”tolkas gärna så att subjektsreferenten också är agens för predikativets aktion” (Teleman m.fl. 1999:366, bd. 3), dvs. sætningen er aktiv. Den anden type af den pågældende konstruktion, dvs. hvor objektet står foran perfektum participium, fortolkes i højere grad således, at agens ikke er ens med subjektet, og at sætningen derfor er passiv.

På baggrund af de ovenstående påstande synes det således muligt at kunne konkludere, at fortolkningen af sætninger med *få + perfektum participium* er ens i de tre sprog. Sætninger af typen ’Jeg fik repareret cyklen’ er i både dansk og norsk kontekstafhængige, mens man i svensk er tilbøjelig til at tillægge den aktiv betydning. Derimod har sætninger af typen ’Jeg fik cyklen repareret’ en mere eller mindre udbredt tilbøjelighed til at opfattes som passiv i alle tre sprog.

I forhold til anvendelse af de forskellige passivmarkører, bemærkes det i alle tre sprogs grammatiske litteratur, at s-passiv er vanligst i skriftsproget (Teleman m.fl. 1999:360, bd. 4, Rehling 1934:87, Vinje 1975:98). På både dansk, norsk og svensk anvendes s-passiven, som diskuteret, især til at udtrykke normer, regler, forskrifter, o.l.

Ligeledes fremgår det af de tre sprogs grammatiske litteratur, at valget af en bestemt passivform generelt er afhængig af karakteren af den handling, som man ønsker at beskrive. Således vil man som oftest anvende s-passiv, hvis man ønsker at udtrykke noget som plejer at ske, eller som pågår. Blive-/bli-passiv anvendes derimod når man skal beskrive enkelthandlinger, eller hvis det er handlingens resultat som skal fremhæves. Være-/vara-passiv udtrykker derimod generelt den tilstand, som er indtrådt efter at en handling er blevet udført.

Nogle sprogforskere mener dog, at der er større forskel mellem de tre sprogs anvendelse af passiv end det, den generelle litteratur giver udtryk for. Således argumenterer Elisabet Engdahl (2000) for at den ovennævnte anvendelsesmæssige

opdeling mellem s- og blive-/bli-passiv ikke gælder for svenskens vedkommende.¹⁴ Hun hævder således, at anvendelsesmulighederne i forhold til bli-passiv i svensk er betydelig mere begrænsede end f.eks. i dansk og norsk (Engdahl 2000). Således viser hun, at i de tilfælde, hvor dansk anvender blive-passiv for at beskrive enkelte handlinger, kan svensk ikke anvende samme konstruktion, men må i stedet benytte sig af s-passiv. Til støtte for påstanden giver hun følgende eksempler (Engdahl 2000:82):

- | | |
|--|-------------------|
| 'Der bliver (ofte) talt dansk i Skåne' | (enkelt handling) |
| ??'Det bliver (ofta) talat danska i Skåne' | |
| 'Det talas (ofta) danska i Skåne' | (enkelt handling) |

Engdahl påstår således, at den forskel, som der findes mellem s- og blive-passiv i dansk, er ophævet i svensk. I svensk anvendes s-passiv følgelig i begge tilfælde.

I forbindelse med norsk mener Vinje, at den i litteraturen påståede modsætning mellem s-passiv, som udtryk for den generelle handling, og bli-passiv, som udtryk for den enkelte handling, i dag har mistet sin klare grænse, og at begge passiver kan bruges i begge de to betydninger (Vinje 2002:186).

Af det ovenstående følger det således, at svensk i høj grad synes at anvende s-passiv, hvor dansk anvender blive-passiv, mens norsk ofte kan vælge frit mellem de to passiver og valget mellem dem må antages at være stilistisk betinget og er derfor ikke regelret.

En anden vigtig faktor, som påvirker valget mellem bli- og s-passiv i svensk, men som i behandlinger af passiv indtil videre kun er blevet tillagt ringe opmærksomhed, er *animathed* (Engdahl 2000). Således hævder Engdahl, at bli-passiv i svensk næsten udelukkende anvendes i de tilfælde, hvor subjektet i den passive sætning er et levende væsen (animat), eller når subjektet kan have kontrol over den udtrykte handling (Engdahl 2000:83-87). Et sådant krav om animat subjekt ved blive-/bli-passiv nævnes ikke i de danske og norske grammatikker.¹⁵ Spørgsmålet, om der i dansk og norsk er en tendens til at foretrække den ene passiv i forhold til den anden i forbindelse med et animat subjekt, er vanskeligt at svare på uden en nærmere undersøgelse, hvilket dog falder udenfor dette studie.

¹⁴ Engdahl (2000) behandler kun s- og blive-passiv, da hun betragter dem som de eneste muligheder for at danne passiv i svensk, og ligeledes i dansk og norsk.

¹⁵ Engdahl har ligeledes gennemført en foreløbig undersøgelse i forbindelse med norsk, hvor hun viser, at der er en lille tendens til at foretrække bli-passiv i forbindelse med animat subjekt (Engdahl 2000:83).

Udover de allerede nævnte restriktioner, findes der i svensk ligeledes en række syntaktiske begrænsninger i forhold til anvendelse af bli-passiv. Både Telemann m.fl. (1999) og Engdahl (1999, 2000) påpeger således, at den såkaldte upersonlige passiv, med et formelt *det* som subjekt, kun kan anvendes med s-passiv, mens den i forbindelse med bli-passiv vil være ukorrekt. Hun eksemplificerer dette ved hjælp af følgende sætninger (Engdahl 1999:11):

'Det dansades på bryggan'

*'Det blev dansat på bryggan'

Engdahl gør imidlertid opmærksom på, at begge disse sætninger i både dansk og norsk er fuldt acceptable, og at valget mellem dem således afhænger af andre faktorer (Engdahl 1999:32f). Hendes påstand bliver bekræftet af de danske og norske grammatikere, hvor eksempler med både s-passiv og blive-passiv angives (jf. ovenfor kap. 3.1.3., 3.2.3.):

'der råbes og synges hele natten' (dansk)

'der bliver råbt og sunget hele natten'

'det soves trygt i huset' (norsk)

'det ble spist, drukket og kurtisert'

Sammenfattende kan det således konkluderes at, der både er ligheder og forskelle i forhold til mulighederne for at danne og anvende passiv i henholdsvis dansk, norsk og svensk. Når det gælder antallet af forskellige former for passiv, kan man på alle tre sprog benytte sig af følgende fire passivmarkører, henholdsvis s-suffiks, og hjælpeverberne *blive/bli*, *være/vara* og *få*. De største morfologiske forskelle imellem sprogene findes især i mulighederne for at danne passiv ved hjælp af s-suffiks. Således kan man i svensk danne s-passiv i både præsens, præteritum, perfektum og pluskvamperfektum, samt i infinitiv, mens man i dansk og norsk har mere begrænsede muligheder i forhold til tempusbøjning. De sammensatte tider perfektum og pluskvamperfektum er således ugrammatiske i dansk og norsk. I norsk er der desuden lidt flere restriktioner i forhold til præteritum end i dansk.

Når det gælder de perifrastiske passiver, er de dannelsesmæssige forskelle sprogene imellem ikke så store eller af en type, som der kunne tænkes at påvirke anvendelsen af disse (således f.eks. kongruensbøjningen af perfektum participium i svensk). I norsk har

man dog, i modsætning til dansk og svensk, to muligheder for at danne blive-passiv i perfektum og pluskvamperfektum, dvs. *er/var blitt* og *har/hadde blitt*.

I forhold til dannelse af passivkonstruktioner med *være/vara* og *få* er der ingen betydelig forskel mellem sprogene. Således har ingen af sprogene mulighed for at udtrykke tidsbegrænsede handlinger i præsens og præteritum ved hjælp af være-/vara-passiv. Sådanne udtryk vil i alle tre sprog blive opfattet som udtryk for henholdsvis perfektum og pluskvamperfektum.

Betydningen af udtryk med *få* + *perfektum participium* er både i dansk, norsk og svensk afhængig af sætningens kontekst og/eller syntaks. I alle tre sprog har man imidlertid en større eller mindre tendens til at sætte objektet foran perfektum participium når man ønsker at udtrykke passiv betydning.

Med hensyn til semantiske og syntaktiske faktorer, som kan påvirke anvendelsen af de forskellige passiver, tenderer svensk mod at have betydelig flere begrænsninger i forhold til anvendelse af perifrastisk passiv end dansk og norsk. Dette medfører, at man på svensk i højere grad vil være tvunget til at anvende s-passiv hvor man på dansk og norsk ville vælge at benytte en konstruktion med *blive/bli*. Valget mellem morfologisk og perifrastisk passiv i dansk og norsk synes derimod først og fremmest afhænge af ytringens karakter, men kan også i visse tilfælde være et stilistisk spørgsmål.

Svaret på det første underspørgsmål i problemstillingen vil således være, at mens der er sammenfald mellem de mulige passivmarkører, der kan anvendes på de tre sprog, er der en forholdsvis påfaldende forskel i forhold til mulighederne for **grammatisk** set at danne og anvende s-passiv på henholdsvis svensk på den ene side og dansk og norsk på den anden. Forskelle mellem dansk og norsk s-passiv synes derimod at være ganske små, selvom der dog ikke helt er sammenfald mellem de to sprog. I forhold til mulighederne for at danne perifrastisk passiv ser forskellene mellem sprogene på det morfologiske plan ud til at være forholdsvis beskedne, mens der i svensk **semantisk** og **syntaktisk** set er betydelig større begrænsninger på, hvornår man kan anvende bli-passiv. Dermed kan vi konkludere, at der teoretisk set synes at være forskel i dannelse og anvendelse af passiv mellem dansk og norsk på den ene side og svensk på den anden side. I forhold til Figur 1.1 bliver svaret således $(DK = N) \neq S$.

4. Operationalisering

I forrige kapitel besvarede vi det første af problemstillingens underspørgsmål, dvs. om der er teoretiske forskelle i forhold til mulighederne for at danne og anvende passiv i de tre sprog. Som det fremgik af redegørelsen, synes der overordnet set ikke at være forskelle i forhold til hvilke passivmarkører der kan anvendes i hvert af de tre sprog. I forbindelse med diskussionen om dannelse og anvendelse af de enkelte passivformer, viste det sig imidlertid, at der er forholdsvis store forskelle mellem svensk på den ene side og dansk og norsk på den anden.

Formålet med denne del af specialet er at undersøge om og hvorledes de forskelle der blev påpeget i teoridelen afspejler sig i den praktiske sprogbrug for dermed at svare på det andet underspørgsmål i problemstillingen, dvs. om der findes forskelle i den praktiske anvendelse af passiv på dansk, norsk og svensk. Dette er i sagens natur et kvantitativt empirisk spørgsmål.

I dette kapitel vil jeg præsentere og diskutere kvaliteten af det empiriske materiale, som danner grundlaget for den kvantitative analyse, som følger i kapitel 5.

Det vil *a priori* være naturligt at antage, at de forskelle og ligheder som vi fandt i analysen af de tre sprogs grammatiske litteratur vil ligeledes afspejle sig i den praktiske anvendelse af de tre sprog. På basis af analysen i forrige kapitel kan vi således fremsætte en række hypoteser i forhold til resultatet af den empiriske analyse. Vi kan således antage, at der på alle tre sprog kan forekomme fire passivformer, henholdsvis s-passiv, blive-/bli-, være-/vara- og få-passiv.

På baggrund af begrænsningerne i forhold til tempusbøjning af s-passiv på dansk og norsk, må vi, alt andet lige, antage, at s-passiv vil være mere benyttet på svensk end på dansk og norsk, og sandsynligvis lidt mere udbredt på dansk end på norsk. I forhold til de perifrastiske passivformer vil forskelle i bøjning af perfektum participium i svensk, hvor det samsvarbøjes med subjektet, og i dansk og norsk, hvor perfektum participium ikke bøjes, antageligvis ikke resultere i forskelle i anvendelse af disse passivformer sprogene imellem. Derimod vil de semantiske og syntaktiske faktorer, som påvirker valget af en bestemt passivmarkør i et sprog, formentlig resultere i væsentlige forskelle i anvendelsen af de forskellige passivformer. Således kan man, på grund af de forskellige restriktioner der findes i forhold til anvendelse af bli-passiv i svensk, antage, at denne form vil være mindre brugt på svensk end på dansk og norsk. I forhold til være-/vara-passiv viste den

teoretiske analyse at de dannelsesmæssige restriktioner i de tre sprog er ens, hvorfor vi, alt andet lige, ikke burde forvente væsentlige forskelle i anvendelse af denne form. Det samme synes at gælde for få-passiv, selv om denne form, især i de danske og svenske grammatikker, generelt er ganske sparsomt behandlet.

For at teste vores hypoteser, og svare på det i indledningen stillede spørgsmål, er det for det første nødvendigt at undersøge hvorvidt der er forskel i hvor ofte passiv overordnet set anvendes på de tre sprog, og for det andet, om der er forskelle i den frekvens hvormed de enkelte typer passiver forekommer samt i hvilke tempus de generelt anvendes. Det er derfor naturligt at tage en kvantitativ empirisk tilgang i forhold til besvarelsen af specialets andet underspørgsmål. I den forbindelse har det været vigtigt at fremskaffe et empirisk materiale, som på den ene side er kvantificerbart og på den anden side giver et pålideligt sammenligningsgrundlag i forhold til de tre sprog.

Til at måle forekomsten af passiv i de tre sprog, synes avis-kronikker fra henholdsvis danske, norske og svenske landsdækkende dagsaviser at være et godt begrundet valg.¹⁶ For det første er landsdækkende aviser et medium som henvender sig til et bredt publikum. Aviserne læses i alle geografiske dele af landene, af folk med forskellige sociale og uddannelsesmæssige baggrunde. Sproget i kronikartikler kan derfor betragtes som forholdsvis standardiseret og uden større dialektale eller jargonmæssige præg, som kunne medføre at kommunikationen udelukkende ville kunne forstås af en smal skare af læsere.

For det andet har kronikartikler den fordel at de, i modsætning til almindelige avisartikler, bliver skrevet af forskellige mennesker fra dag til dag.¹⁷ Da der således er tale om et stort antal sprogbrugere, minimeres risikoen for at det man i virkeligheden måler er nogle få skribenters personlige stil og ikke sprogborgen generelt. Desuden er det generelt ikke professionelle journalister der skriver kronikkerne, men derimod ”almindelige” mennesker eller specialister indenfor det område de skriver om. Dette indebærer, at det ikke er en speciel journalistisk sprogbrug vi kommer til at undersøge, men derimod et mere generelt og standardiseret skriftsprog.

Sidst men ikke mindst har det været vigtigt, at det udvalgte empiriske materiale er sammenligneligt på tværs af de tre sprog. Kronikartikler er en forholdsvis standardiseret, og derfor sproguafhængig genre, hvor skribenterne generelt giver udtryk for deres

¹⁶ De svenske artikler kaldes dog for *Brännpunkt* og *Kolumner*, men er i princippet af samme type som de danske og norske *kronikker*.

¹⁷ Undtagelsen herfor er *Dagens Nyheter*, hvor de 22 udvalgte artikler er skrevet af 11 forskellige skribenter.

meninger i forhold til dagsaktuelle eller mere generelle emner. De emner som behandles i kronikartikler er generelt brede og varierende, og indbefatter således alt fra dagspolitik og internationale konflikter til kultur og medier, medicin, historie og religion m.m. Det er i høj grad de samme emneområder, der behandles i alle de udvalgte aviser og de er således ikke afhængige af de respektive sprog. På den baggrund kan vi regne med, at det empiriske materiale giver et forholdsvis ensartet billede af anvendelse af de tre sprog og opfylder derfor vores krav til sammenlignelighed.

Man skal imidlertid være opmærksom på, at ethvert empiriske materiale har sine begrænsninger, som man er nødsaget til at tage hensyn til, for ikke at drage for vidtstrakte konklusioner. Ved at vælge avisartikler som grundlag for den empiriske analyse, opnår man således ikke noget grundlag der kan anvendes til at drage konklusioner om anvendelse af passiv i talesproget. Derfor skal denne undersøgelse, ligesom det blev påpeget i indledningen, udelukkende behandle brug af passiv i de respektive sprogs skriftsprog. Man vil ligeledes kunne påstå, at det resultat man opnår fra analysen, kun er karakteriserende for journalistisk sprogbrug. Dette argument kan dog afvises da de udvalgte artikler, som påpeget ovenfor, ikke er skrevet af professionelle journalister.

Selvom et empirisk materiale aldrig kan være perfekt, og man altid vil kunne forbedre ens resultat ved at inddrage yderligere materiale i sin analyse, synes aviskronikker at danne et anvendeligt grundlag for at sige noget generelt om brugen af passiv i nutidens skriftsprog i dansk, norsk og svensk, og om forholdet mellem de respektive sprog i forhold til brugen af passiv.

4.1. Udvalgelse, optælling og kodning af sætninger og passiver

Det empiriske materiale består således af avisartikler fra henholdsvis danske, norske og svenske landsdækkende dagblade. De artikler der indgår i undersøgelsen stammer fra seks forskellige aviser, med to fra hvert sprog. Artiklerne er hentet fra avisernes hjemmesider på Internettet. De danske aviser er *Politiken* (www.pol.dk) og *Berlingske Tidende* (www.berlingske.dk), de norske *Aftenposten* (www.aftenposten.no) og *Bergens Tidende* (www.bt.no), og de svenske *Svenska Dagbladet* (www.svd.se) og *Dagens Nyheter* (www.dn.se). Perioden for udvælgelse har været vilkårlig (marts 2003), og så vidt mulig den samme for alle aviser. Artiklerne er desuden udvalgt fortløbende, og der er således ikke taget hensyn til antallet af passive sætninger i de enkelte artikler i forbindelse med

udvælgelsen.¹⁸ Det empiriske materiale kan således betragtes som en tilfældig udvalgt stikprøve. I det kronologiske forløb forekom der nogle artikler, som var oversat fra andre sprog. Disse er fravalgt, da man kan forestille sig at brugen af passiv på originalsproget vil kunne have påvirket oversættelsen. Siden studiet i forhold til norsk udelukkende behandler bokmål er alle artikler skrevet på nynorsk ligeledes blevet valgt fra.

Der er generelt stor forskel på længden af kronikartiklerne i de enkelte aviser. Da målet har været at opnå et størrelsesmæssigt sammenligneligt materiale, er størrelsen på det empiriske materiale fastsat således, at det totale antal sætninger er tilnærmelsesvis ens både indenfor de enkelte aviser og mellem de tre sprog. Der er således medtaget et antal artikler der samlet set svarer til ca. 2000 sætninger for hver avis. Som det fremgår af Tabel 4.1. betyder det, at antallet af artikler varierer fra 9 (*Politiken*) til 22 (*Dagens Nyheter*).

For at kunne måle frekvensen af de forskellige passivformer på henholdsvis dansk, norsk og svensk, har det været nødvendigt præcist at fastslå hvor mange sætninger de enkelte artikler indeholder. Som det fremgår af den grammatiske litteratur, er der imidlertid flere muligheder for hvordan en sætning kan afgrænses (Vinje 1970:46f). Således kan en sætning enten defineres som en ortografisk eller som en strukturel enhed (Erelt m.fl. 2000:345). En ortografisk sætning defineres ved at den begynder med et stort bogstav og afslutter med et stort skilletegn (punktum, udråbstegn, spørgsmålstegn). Sætning som en strukturel enhed er afgrænset ved, at den som minimum skal indeholde de konstituent, som udgør en fuldstændig sætning i et sprog. Den ortografiske og den strukturelle sætning er derfor ikke altid sammenfaldende i en tekst.

I denne undersøgelse bliver der taget udgangspunkt i den strukturelle definition. En grammatisk set fuldstændig dansk, norsk eller svensk sætning består som minimum af et finit verbal og et subjekt. Det finitte verbal har således været grundlag for sætningsdefinitionen. Det betyder, at antallet af sætninger er lig med antallet af finitte verbaler.

Med udgangspunkt i den strukturelle sætningsdefinition skal man imidlertid være opmærksom på en væsentlig grammatisk forskel mellem på den ene side de danske og norske og på den anden side de svenske sætninger (Askedal 1995:156). I modsætning til

¹⁸ Der skal dog påpeges, at mens de danske og norske aviser har kronikartikler med hver dag, så udkommer *Kolumner* i *Dagens Nyheter* kun en gang i mellem. Dels derfor og dels af økonomiske årsager stammer artikler fra *Dagens Nyheter* fra både marts og september-oktober måned 2003. Dette synes dog ikke at have nogle konsekvenser for sammenligneligheden af disse artikler i forhold til artikler fra de øvrige aviser, da begge perioder er vilkårligt valgt.

dansk og norsk findes det i svensk en grammatisk regel, som tillader at det finitte verbal i en ledsætning udelades. Således anfører Olof Thorell, at "[i] huvudsatsen är finitet en nödvändig del av verballedet, men i bisatsen kan supinum stå utan finit verbform" (Thorell 1973:235), og tilføjer, at "[d]enna konstruktionen förekommer inte bara i skriftspråk utan tillhör också genuint talspråk". Det vil sige, at ved at tælle de faktisk forekommende finitte verbaler i avisartiklerne, vil antallet af de svenske sætninger sandsynligvis blive betydelig lavere end dansk og norsk. Da en udeladelse af det finitte verbal i de svenske ledsætninger imidlertid er fakultativ, og der således altid kan tilføjes et sådant, er de udeladte (implicite) finitte verbaler i ledsætninger medregnet under sætningsoptællingen. En sådan grammatisk set acceptabel udvidelse medfører, at de udvalgte tekster bliver mere sammenlignelige.

I forbindelse med optælling af både det samlede antal sætninger og de enkelte passivkonstruktioner, er det imidlertid nødvendigt at redegøre for visse specielle forhold. Der findes i artiklerne på alle tre sprog et antal sætninger med følgende konstruktion:

'Disse oversatte sange findes allerede bl.a. i sangbogen »Songs from Denmark« udgivet af Det Danske Kulturinstitut.' (br11003)

'En appreciering av kronan motiverad av en framgångsrik svensk ekonomi bör välkomnas.' (DN0510)

En analyse af ovenstående sætninger viser, at man foran perfektum participium (*udgivet*, *motiverad*) har sløjft det relative pronomen *som*, samt det finitte verbal *er*.¹⁹ Sådanne konstruktioner kaldes for "attributiv satsforkortning" (Thorell 1973:54). Selv om man i teorien kan tilføje de sløjfede led (*som* og *er*), og således danne en fuldstændig sætning, som til og med kan have passiv betydning, synes en sådan komplettering ikke relevant. Konstruktionerne vil blive betragtet som sætningsforkortelser og ikke som fuldstændige sætninger. Da disse forkortelser således ikke indeholder en eksplicit passivmarkør, vil de ikke blive talt med som passiv.

Et andet forhold som må tages i betragtning ved optælling af sætninger og passiver er relateret til sideordningsprincippet. Ifølge den generelle regel, som er gældende for både dansk, norsk og svensk, kan sætningernes fællesled sløjfes ved sideordning af to sætninger (Golden m.fl. 1998:128f, Togeby 2003:236f, Wijk-Andersson 1990:22). Dette princip kan illustreres ved hjælp af følgende sætninger fra det empiriske materiale:

¹⁹ En videre analyse af sætningerne viser, at man ikke kun kan sløjfe det ene led; for at sætningen skal være korrekt, er man nødt til enten at sløjfe begge led eller også at undlade at foretage en forkortelse. (Golden m.fl. 1998:129)

'En oplagt indvending er, at de strengeste straffe ikke blev idømt eller eksekveret.' (pol1903)

'Der er udarbejdet et kommissorium og nedsat et udvalg til at foretage udvælgelse af sange til en 18. udgave.' (br11003)

'Under upptrappingen inför kriget har ett antal möjliga krigshandlingar presenterats eller antytts från amerikansk sida.' (svd2303)

Som det fremgår af de ovenstående eksempler, er det det finitte verbal (*blev, er, har*), dvs. konstituenten for den anvendte sætningsdefinition, som er blevet sløjft ved sideordningen af sætningerne. Sideordning er ikke obligatorisk, men dog langt det almindeligste i sætninger af ovenstående type. Da sådanne konstruktioner dog reelt set består af to selvstændige sætninger, vil de blive talt som både to sætninger og dermed også som to passiver.

Det sidste forhold, som har indflydelse på antallet af passiver i det empiriske materiale, er de såkaldte dobbelt passiver. Det drejer sig om sætninger af følgende type:

'Et andet hovedproblem er at delingsmodellen, med alle sine skavanker, forutsettes beholdt for enmannsforetak og deltagerlignede selskaper.' (ap1403)

Her har man at gøre med en komprimeret sætning, som ved en nærmere analyse viser sig at bestå af to sætninger, som er føjet ind i hinanden. Selv om man kan opløse denne ene sætning i to, er konstruktioner af denne type kodet som én sætning og én passiv. Det drejer sig imidlertid samlet set kun om syv eksempler af det samlede materiale på 12072 sætninger. Fem af de syv eksempler forekommer i de norske aviser (herunder tre i en og samme artikel), mens der i de danske og svenske artikler kun er ét eksempel på såkaldt dobbelt passiv i hvert af sprogene.²⁰ I betragtning af at Engh (1994) klassificerer sådanne konstruktioner som ”passiv fulgt av perfektum partisipp”, og at de kun forekommer yderst sjældent i det empiriske materiale, vil sådanne konstruktioner blive klassificeret under den passivform, som det første led i konstruktionen består af. Det ovenstående eksempel vil således blive kodet som s-passiv (jf. *forutsettes*).

Selv om udvælgelsen af passivsætninger fra empirien er foretaget på baggrund af passivdefinitionen fra kapitel 2, er der imidlertid stadigvæk en risiko for, at der er blevet begået fejl ved fortolkningen eller kodningen. Da disse eventuelle fejl ikke synes systematisk forbundet med et bestemt sprog eller en bestemt avis, og derfor må forudsættes

²⁰ Erik Wellander påpeger, at sådanne konstruktioner i svensk er en indflydelse fra dansk og norsk (Wellander 1973:145), mens Engh i bogen *Verb i passiv fulgt av perfektum partisipp* (1994) argumenterer for, at konstruktionen kan have norsk oprindelse.

at være jævnt fordelt ud over hele empirien, er risikoen for at det vil kunne påvirke det overordnede resultat af undersøgelsen minimal.

Som påpeget i definitionskapitlet, findes der visse tilfælde, hvor det kan være vanskeligt at afgøre om en sætning har passiv eller medial betydning. I disse tilfælde er den kontekst, som sætningen befinder sig i, ofte af afgørende betydning. Det er imidlertid ikke altid at man ud fra konteksten kan få et entydigt svar, og en sætning vil i visse tilfælde kunne opfattes forskelligt af to sprogbrugere. I forbindelse med sætninger, hvor der kan være tvivl om hvorvidt de skal fortolkes som passive eller ikke passive, har jeg diskuteret den semantiske betydning af disse sætninger med indfødte danske, norske og svenske sprogbrugere.

Nogle komplicerede tilfælde ved kodningen udgør sætninger med overført betydning eller såkaldt billedligt sprog. Det er ikke altid nemt at afgøre, om sådanne sætninger skal kodes som passiv eller ikke. For at illustrere dette problem, kan der gives følgende eksempelsætninger fra empirien:

'Indtil TV 2 blev født, havde vi kun én landsdækkende TV-kanal herhjemme, nemlig Danmarks Radio.' (brl1903)

'Vad som krävs är att K G Hammars tal om ett "poetiskt språkbruk" eller att "sanningen uppenbaras i en relation" övergår från att vara en personlig strategi, som främst tjänar till att konservera kyrkans rådande system, till att bli en genomgripande vision för hur hela sättet att bedriva gudstjänst på sikt kan förändras.' (svd1503)

I den første sætning, 'Indtil TV2 blev født', er det vanskeligt at forestille sig, at der er nogen som fysisk set 'føder' en TV-kanal. På den anden side kan en TV-kanal ikke opstå selv, og må derfor være grundlagt på baggrund af en bevidst beslutning, taget f.eks. af politikerne i det danske Folketing. På denne baggrund er sætningen kodet som blive-passiv.

I den anden sætning, 'sanningen uppenbaras i en relation', er det spørgsmålet om der er nogen som åbenbarer sandheden (f.eks. Gud, en engel), eller det er noget der sker af sig selv. I det første tilfælde burde sætningen kodes som s-passiv, , mens den i det andet tilfælde må betragtes som medial. Der kan således være tale om et mere eller mindre religiøst spørgsmål om man opfatter sætningen som passiv eller ej. I denne undersøgelse er sætningen imidlertid ikke kodet som passiv. Da lignende eksempler findes i artikler på alle tre sprog og de er ikke relateret til nogen bestemt passivmarkører, synes eventuelle

kodningsfejl ikke at være systematiske. Da materialets størrelse i øvrigt er ganske stort, må man dog formode, at de eventuelle fejl ikke kan påvirke undersøgelsens generelle resultat. Det empiriske materiale er sammenfattet i nedenstående tabel:

Tabel 4.1. Oversigt over empirien

Avis	Sprog	Antal artikler	Antal sætninger	Antal sætninger med passiv	% sætninger med passiv
Berlingske Tidende	dansk	12	1964	222	11,3
Politiken	dansk	9	2064	282	13,7
Aftenposten	norsk	14	2010	253	12,6
Bergens Tidende	norsk	14	2005	260	13,0
Svenska Dagbladet	svensk	20	1995	286	14,3
Dagens Nyheter	svensk	22	2034	276	13,6
Danske aviser i alt	dansk	21	4028	504	12,5
Norske aviser i alt	norsk	28	4015	513	12,8
Svenske aviser i alt	svensk	42	4029	562	13,9
I alt		91	12072	1579	13,1

Det empiriske materiale består således af 91 artikler med tilsammen 12072 sætninger. Disse fordeler sig henholdsvis 4028 danske, 4015 norske og 4029 svenske sætninger. Ud af de 12072 sætninger er 1579 i passiv, hvilket svarer til 13,1%. Selv om der ved udvælgelsen er blevet lagt vægt på, at det udvalgte materiale er lige stort også med hensyn til de enkelte aviser, vil der under analysen ikke blive skelnet mellem de forskellige aviser, men der behandles udelukkende de enkelte sprog.

5. Empirisk undersøgelse

I forrige kapitel blev der redegjort for udvalgsmetoden og den generelle kvalitet af det materialet, som vil danne grundlag for den empiriske analyse.

I dette kapitel skal vi gå over til den egentlige empiriske analyse, for derved at finde svar på problemstillingens andet underspørgsmål, dvs. om der er forskelle i den praktiske anvendelse af passiv på tværs af de tre sprog. I begyndelsen af operationaliseringskapitlet blev der, på baggrund af den teoretiske analyse, opstillet en række hypoteser om den reelle anvendelse af de forskellige passivformer på dansk, norsk og svensk. Det er disse hypoteser, der i dette kapitel skal testes. For oversigtens skyld er de emner, der på baggrund af teorien er relevante at undersøge, sammenfattet nedenfor:

- undersøgelse af den overordnede brug af passiv på dansk, norsk og svensk;
- undersøgelse af anvendelsen af de forskellige passivformer på de tre sprog;
- undersøgelse af forholdet mellem tempus og passivformer.

Det empiriske materiale er kodet i statistikprogrammet SPSS. For at finde ud af, om de forskelle og ligheder der i det empiriske materiale fremkommer mellem sprogene er tilfældige eller statistisk signifikante skal der anvendes χ^2 -test. I den forbindelse opstilles der to hypoteser, som kaldes H_0 - og H_a -hypotesen. H_0 hypotesen siger, at de undersøgte variable er statistisk uafhængige, dvs. at der ikke er forskel mellem dem, mens den alternative hypotese, H_a , siger, at variablene er statistisk afhængige, dvs. at der er forskel mellem dem. På baggrund af en χ^2 -test fås en såkaldt p-værdi eller signifikansniveau, der viser, hvor signifikant en eventuel forskel mellem to eller flere variable er. Jo mindre denne p-værdi er, jo mindre sandsynligt er det, at H_0 hypotesen er sand. For at afvise H_0 , kræves der normalt et signifikansniveau på mindst 95% ($p < 0,05$). Dvs. at vi kræver, at vi er mere end 95% sikre på, at H_0 er falsk, før vi afviser denne hypotese. Dersom H_0 afvises, accepteres den alternative hypotese H_a som sand. Hvis signifikansniveauet derimod er under 95% ($p > 0,05$), kan vi statistisk set ikke afvise, at H_0 kan være sand, dvs. variablene er statistisk uafhængige. Det er således H_0 hypotesen der testes.

5.1. Den overordnede brug af passiv på dansk, norsk og svensk

Først er det relevant at undersøge, om passiv overordnet set anvendes lige meget på alle tre sprog. I teorien fremkom der ingen forhold, som skulle få os til at antage, at der på nogle af sprogene generelt anvendes mere eller mindre passiv end på de andre. På den anden side findes der, som omtalt i det indledende kapitel, indenfor dansk og norsk en normativ debat omkring brugen af passiv, som hævder, at passiv er dårlig og tung stil, som hæmmer kommunikationen, og derfor bør undgås. Da det empiriske materiale, der danner grundlaget for undersøgelsen, består af avisartikler, som henvender sig til et bredt publikum og som har til mål at formidle et budskab, må man formode, at artiklerne er skrevet i en lettilgængelig og forståelig stil. Hvis påstanden om at passiv på dansk og norsk gør sproget tungt og hæmmer kommunikationen er sand, kunne man forvente, at kronikskribenter ville søge at undgå at bruge passiv, hvorved den overordnede anvendelse af passiv på dansk og norsk kan antages at være lavere end på svensk.

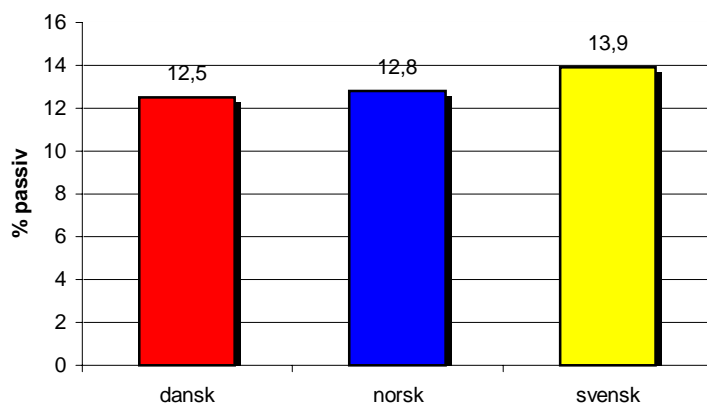
Vi skal først opsummere resultaterne fra det empiriske materiale. Som det fremgår af Tabel 5.1. nedenfor, anvendes passiv i stikprøven numerisk set lidt oftere på svensk end på dansk og norsk. Ud af de i alt 4029 sætninger i de svenske artikler er 562 passive. De samme tal for norsk er 4015 sætninger og 513 passiver, mens passiv i de danske artikler, kun forekommer i 504 sætninger ud af sammenlagt 4028 sætninger.

Tabel 5.1. Oversigt over forekomst af passiv i danske, norske og svenske kronikartikler

	passiv	ikke passiv	sætninger i alt
dansk	504	3524	4028
norsk	513	3502	4015
svensk	562	3467	4029
i alt	1579	10493	12072

På baggrund af disse tal kan man udregne den forholdsmæssige brug af passiv i henholdsvis dansk, norsk og svensk. Resultatet er illustreret i Figur 5.1.

Figur 5.1. Forekomst af passiv i % i danske, norske og svenske kronikartikler



Af Figur 5.1. kunne det se ud til at hypotesen om at svensk overordnet set anvender mere passiv end dansk og norsk er rigtig. Man skal dog her være opmærksom på at der er tale om en stikprøve, og at resultatet derfor kan være udtryk for en statistisk tilfældighed. For at undersøge hvorvidt den observerede forskel således er statistisk signifikant er det nødvendigt at gennemføre en χ^2 -test for uafhængighed. Resultatet af denne χ^2 -test er $p = 0,1261$. Da denne p -værdi overstiger signifikansniveauet på $p < 0,05$, kan vi i følge det opstillede krav ikke afvise H_0 hypotesen, der siger, at der ikke er forskel mellem de tre sprog. Selvom det ud fra Figur 5.1. således kunne se ud til at der er forskel på de tre sprog, kan denne forskel ligeså vel være udtryk for en tilfældighed. Påstanden om at passiv på dansk og norsk skulle være mindre brugt end på svensk kan derfor ikke umiddelbart underbygges statistisk.

For at finde ud af hvor meget passiv generelt anvendes indenfor hvert af de tre skriftsprog, er vi ligeledes nødt til at tage højde for, at vi har at gøre med en stikprøve, og at den faktiske anvendelse derfor ikke nødvendigvis er præcis lig med det resultat, vi har opnået på baggrund af det empiriske materiale. På baggrund af stikprøvens resultat kan man imidlertid udregne et konfidensinterval for hvert af sprogene, hvor vi med 99% sikkerhed²¹ kan sige, at den generelle anvendelse af passiv i henholdsvis dansk, norsk og svensk skriftsprog falder indenfor.²²

²¹ Det er relevant at anvende 99% konfidensniveau, da stikprøvestørrelsen er så stor, at det ikke påvirker konfidensintervallets bredde i nævneværdig grad, jf. nedenstående formel for udregning af konfidensintervaller.

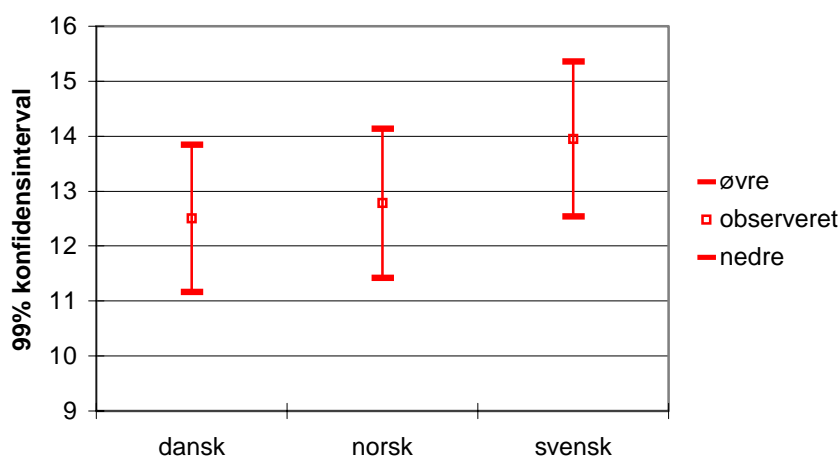
²² Denne generalisering forudsætter, at man godtager, at det empiriske materiale er repræsentativt for det generelle skriftsprog på henholdsvis dansk, norsk og svensk. Dette blev der argumenteret for under operationaliseringen, se kapitel 4.

99% konfidensinterval udregnes ved hjælp af følgende formel (se nærmere f.eks. Agresti/Finlay 1986:103):²³

$$\hat{\pi} \pm 2,58 \sqrt{\frac{\hat{\pi}(1 - \hat{\pi})}{n}}$$

I formelen betegner $\hat{\pi}$ andelen af sætninger i stikprøven med passiv divideret med det samlede antal sætninger indenfor det pågældende sprog, mens n betegner stikprøvestørrelsen (det samlede antal af sætninger i stikprøven indenfor ét sprog). Ved at anvende tallene i Tabel 5.1. og den angivne formel, får vi følgende konfidensintervaller for henholdsvis dansk [0,1117; 0,1385], norsk [0,1142; 0,1414] og svensk [0,1254; 0,1536]. Resultaterne er illustreret grafisk i Figur 5.2. nedenfor.

Figur 5.2. 99% konfidensinterval for generel anvendelse af passiv på dansk, norsk og svensk



Det betyder således, at vi med 99% sikkerhed kan sige, at man i dansk skriftsprog gennemsnitligt set anvender passiv i et sted mellem 11,2% og 13,9% af alle sætninger, i norsk mellem 11,4% og 14,1% og i svensk mellem 12,5% og 15,4%.

Af Figur 5.2. kan man endvidere se, at konfidensintervallerne for de tre sprog overlapper hinanden i intervallet fra 12,5% til 13,9%. Dette bekræfter det resultat som vi fandt frem til i χ^2 -testen for uafhængighed mellem anvendelse af passiv på de tre sprog, dvs. at vi ikke kan afvise, at de tre sprog overordnet set anvender lige meget passiv.

På denne baggrund kan vi konkludere, at den generelle anvendelse af passiv i de tre skandinaviske sprog synes at være ganske ens. Den fremsatte antagelse om, at man, som

²³ Hvis vi havde valgt et 95% konfidensinterval, skulle vi i stedet for 2,58 gange med 1,96 (ibid.).

følge af den negative holdning til passiv i dansk og norsk, vil anvende mindre passiv i de to sprog, synes således ikke at afspejle sig i den faktiske sprogbrug.

Efter at have undersøgt forholdet mellem den overordnede brug af passiv i de tre sprog, kan vi gå et skridt længere ned og undersøge forholdet mellem anvendelsen af de forskellige passivformer på de tre sprog.

5.2. Anvendelse af de forskellige passivformer

I teoridelen (kap. 3) fandt vi frem til at der i alle tre sprog findes fire forskellige passivformer, henholdsvis s-passiv, blive-/bli-passiv, være-/vara-passiv og få-passiv. I dette underafsnit skal der undersøges, hvorvidt de nævnte passivformer forekommer i den praktiske sprogbrug, om der er forskelle i deres anvendelse på tværs af sprogene og hvor ofte de enkelte former anvendes på de respektive sprog.

I kapitel 3 blev der ligeledes redegjort for hvilke begrænsninger der i de enkelte sprog findes i forhold til at danne og anvende de enkelte passivformer. På dansk og norsk kan man således hverken danne perfektum eller pluskvamperfektum af s-passiv, mens der i forhold til præteritum er noget større begrænsninger i norsk end i dansk. De nævnte restriktioner gælder imidlertid ikke for svensk s-passiv, hvor s-passiv kan anvendes i hele bøjningsparadigmet. Således vil det være relevant at antage, at s-passiv, alt andet lige, vil være mere benyttet på svensk, end på dansk og mere på dansk end på norsk.

Denne antagelse støttes endvidere af at man på svensk har en del restriktioner i forhold til anvendelse af bli-passiv, som ikke synes at forekomme i dansk og norsk. På den baggrund kan man således formode, at blive-/bli-passiv, alt andet lige, vil være mere anvendt på dansk og norsk end på svensk.

Da der ikke synes at være forskelle i de restriktioner, der angives i forhold til være-/vara-passiv i de tre sprogs grammatiske litteratur, vil det derfor være relevant at formode, at der ikke forekommer signifikante forskelle med hensyn til anvendelsen af denne form. Det samme gælder for få-passiv.

Oversigt over de fire passivformers anvendelse i stikprøven på henholdsvis dansk, norsk og svensk findes i Tabel 5.2. nedenunder.

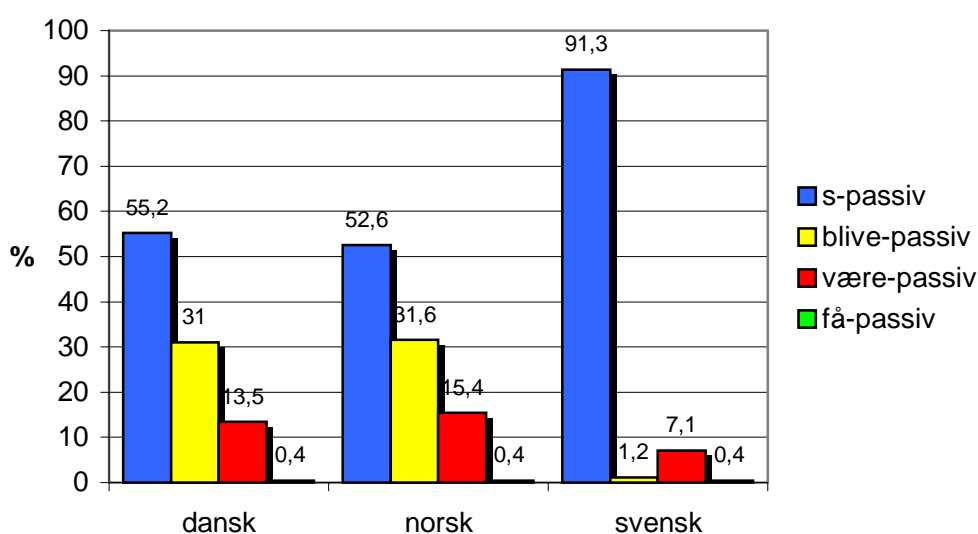
Tabel 5.2. Forekomst af de forskellige passivformer på dansk, norsk og svensk

	s-passiv	blive-passiv	være-passiv	få-passiv	I alt
dansk	278 (55,2%)	156 (31,0%)	68 (13,5%)	2 (0,4%)	504 (100%)
norsk	270 (52,6%)	162 (31,6%)	79 (15,4%)	2 (0,4%)	513 (100%)
svensk	513 (91,3%)	7 (1,2%)	40 (7,1%)	2 (0,4%)	562 (100%)
I alt	1061 (67,2%)	325 (20,6%)	187 (11,8%)	6 (0,4%)	1579 (100%)

Som det fremgår af tabellen, forekommer der eksempler på alle fire passivformer i hvert af de tre sprog. Overordnet set ser det ud til at s-passiv forekommer i ca. to tredjedele af alle passivsætninger (67,2%). Blive-/bli-passiv derimod i cirka hver femte passivsætning (20,6%), og være-/vara-passiv i ca. hver ottende passivsætning (11,8%). Forekomsten af få-passiv er ganske marginal og udgør således kun 0,4% af det samlede antal af sætninger med passiv. Det ser således ud til at s-passiv anvendes mere end blive-/bli-passiv, og at blive-/bli-passiv anvendes mere end være-/vara-passiv, som så til gengæld anvendes mere end få-passiv.

For at få et bedre overblik over forholdet mellem anvendelsen af de forskellige passivformer i de respektive sprog, er de procentmæssige forekomster af passivformerne illustreret i nedenstående Figur 5.3.

Figur 5.3. Forekomst af de enkelte passivformer i % på henholdsvis dansk, norsk og svensk



På baggrund af Figur 5.3. ser det ud til at svensk adskiller sig radikalt fra de to andre sprog. En χ^2 -test bekræfter ligeledes, at forskellen mellem variablene sprog og passivform er stærkt signifikant ($p < 0,0005$). Dermed kan vi afvise H_0 -hypotesen, der siger, at de fire passivformer anvendes med samme frekvens på tværs af sprogene. En sådan test siger dog umiddelbart ikke, hvorvidt det kun er ét sprog, der adskiller sig fra de andre, eller om alle sprog er indbyrdes forskellige. For at svare på dette spørgsmål er det nødvendigt at køre en χ^2 -test for hvert af de tre sprogpar: dansk-norsk, dansk-svensk og norsk-svensk. Resultatet af testen for dansk og norsk giver en stærkt insignifikant p-værdi ($p = 0,808$), hvilket indikerer, at der overordnet set ikke er forskel mellem anvendelse af de forskellige passivformer på de to sprog. Resultatet af χ^2 -testene for både dansk-svensk og norsk-svensk er derimod stærkt signifikant ($p < 0,0005$), hvilket betyder, at vi med 99,95% sikkerhed kan sige, at der er forskel i anvendelsen af de fire passivformer mellem henholdsvis dansk-svensk og norsk-svensk.

De ovenstående analyser bekræfter således hypotesen om at anvendelse af passiv på svensk er forskellig fra dansk og norsk, mens de to sidstnævnte sprog overordnet set ikke adskiller sig signifikant fra hinanden.

På baggrund af Tabel 5.2. kan man udregne 95% konfidensintervaller for anvendelsen af de forskellige passivformer i de respektive sprog. Resultaterne af udregningerne er opstillet i Tabel 5.3. nedenfor.²⁴

Tabel 5.3. Brug af forskellige passivformer i % (95% konfidensinterval)²⁵

	s-passiv		blive-passiv		være-passiv	
	øvre	nedre	øvre	nedre	øvre	nedre
dansk	61,27	52,62	34,99	26,92	16,47	10,51
norsk	56,95	48,31	35,60	27,56	18,52	12,28
svensk	93,61	88,95	2,16	0,33	9,24	4,99

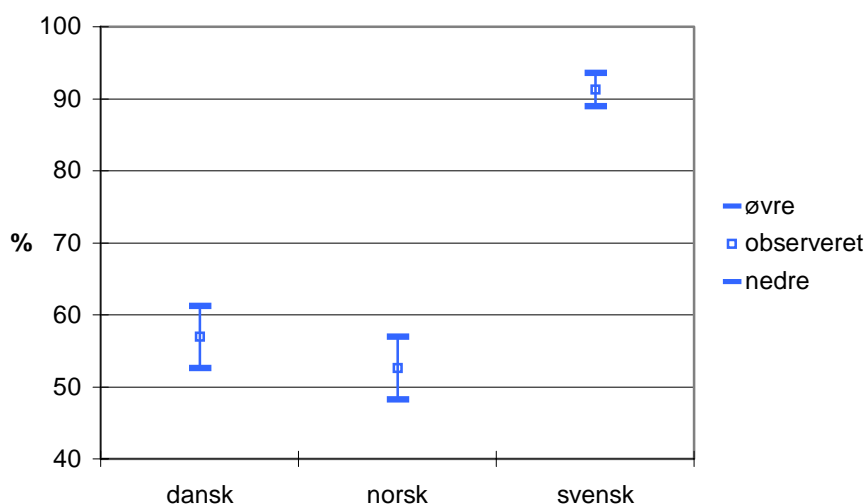
²⁴ Konfidensintervallerne for få-passiv er ikke medtaget, da denne passivform kun forekommer i 2 tilfælde på hvert sprog. Forekomsten af få-passiv er således for lille til at kunne sige noget generelt om anvendelsen af denne form.

²⁵ Ved at gå fra en undersøgelse af anvendelsen af passiv generelt til at undersøge brugen af de enkelte passivformer, forøges antallet af kategorier væsentligt. Da antallet af observationer forbliver det samme, betyder dette, at der generelt vil være færre observationer indenfor de enkelte kategorier. Da bredden af konfidensintervallerne afhænger af stikprøvestørrelsen, betyder det, at konfidensintervallerne bliver bredere jo flere kategorier variablene deles op i. For at undgå at konfidensintervallerne bliver for brede, synes det således at være formålstjenligt at reducere konfidensniveauet til 95%.

5.2.1. Anvendelse af s-passiv

Af Tabel 5.3. fremgår det, at s-passiv er den oftest anvendte passivform på alle tre sprog. Som χ^2 -testene også viste er der dog markante forskelle imellem sprogene. Således anvendes s-passiv i den svenske stikprøve i 513 ud af de 562 passivsætninger, hvilket giver et 95% konfidensinterval på mellem 88,95% og 93,61%. De tilsvarende konfidensintervaller for anvendelsen af s-passiv ligger på henholdsvis mellem 52,62% og 61,27% for dansk og 48,31% og 56,95% for norsk. Konfidensintervallerne for anvendelsen af s-passiv på de respektive sprog er illustreret i nedenstående Figur 5.4.

Figur 5.4. 95% konfidensinterval for anvendelse af s-passiv på dansk, norsk og svensk



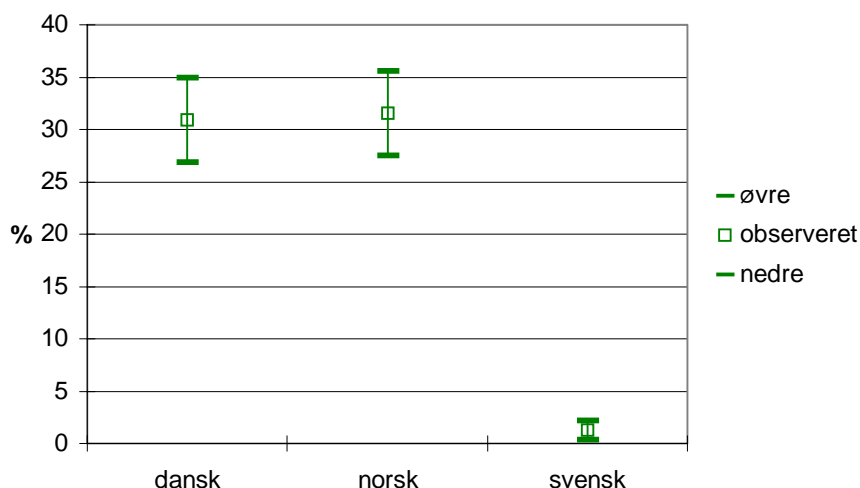
Som man kan se fra Figur 5.4. adskiller svensk sig markant fra de to andre sprog. Man kan imidlertid på et 95% konfidensniveau ikke afvise, at anvendelsen af s-passiv på dansk adskiller sig fra s-passiv på norsk.

5.2.2. Anvendelse af blive-/bli-passiv

Anvendelsen af de perifrastiske passivformer på tværs af sprogene er ligeledes ganske forskellig. Således er blive-/bli-passiv den næstmest anvendte passivform både på dansk og norsk, mens man på svensk i højere grad anvender vara-passiv end bli-passiv. I stikprøven anvendes blive-/bli-passiv både på dansk og norsk i cirka hver tredje passivsætning. Dette giver et 95% konfidensinterval på mellem 26,92% og 34,99% for dansk og mellem 27,56% og 35,60% for norsk. På svensk forekom der i hele det empiriske materiale kun 7

sætninger, hvor bli-passiv blev anvendt, hvilket giver et 95% konfidensinterval på mellem 0,33% og 2,16%. Blive-/bli-passivens konfidensintervaller for alle tre sprog er illustreret i Figur 5.5.

Figur 5.5. 95% konfidensinterval for anvendelse af blive-passiv på dansk, norsk og svensk



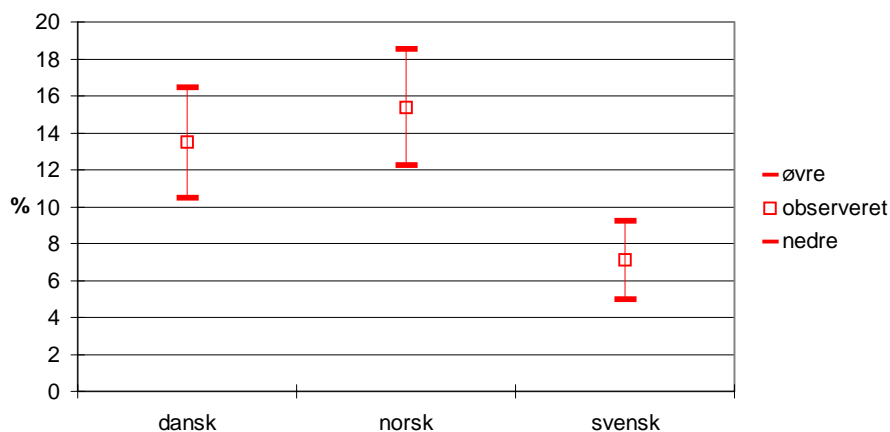
Ovenstående figur underbygger vores hypotese om at blive-passiv generelt anvendes mindre på svensk end på dansk og norsk. Man kan ligeledes konstatere, at anvendelsen af blive-/bli-passiv på henholdsvis dansk og norsk synes at være ens.

5.2.3. Anvendelse af være-/vara-passiv

Selv om vara-passiv er den næstmest anvendte passivform på svensk, forekommer den kun i 40 tilfælde i den svenske stikprøve. En udregning af 95% konfidensinterval for vara-passiv viser et generelt anvendelsesinterval på et sted mellem 4,99% og 9,24%.

Sammenlignet med forekomsten af den tilsvarende passivform i den danske og norske stikprøve, kan man se, at norsk numerisk set anvender næsten dobbelt så mange (79) og dansk 1,7 gange så mange (68) være-passiver. 95% konfidensintervallet for anvendelse af være-passiv på dansk ligger således mellem 10,51% og 16,47%, mens det tilsvarende interval for norsk er mellem 12,28% og 18,52%. Konfidensintervallerne for anvendelsen af være-passiv er illustreret i Figur 5.6.

Figur 5.6. 95% konfidensinterval for anvendelse af være-passiv på dansk, norsk og svensk



Som figuren viser, anvender man på både dansk og norsk mere være-passiv end man gør på svensk. Den observerede forskel mellem svensk og henholdsvis dansk og norsk er ikke tilfældig, men statistisk signifikant, med en p-værdi på henholdsvis $p = 0,001$ og $p < 0,0005$. Derimod overlapper konfidensintervallerne for dansk og norsk hinanden, hvilket indebærer, at vi ikke kan afvise, at den generelle anvendelse af være-passiv på de to sprog er lige frekvent. Dette bekræftes ligeledes af χ^2 -testens p-værdi på 0,387.

Siden der kun forekommer yderst få eksempler på få-passiv i hele materialet, er det vanskeligt at sige noget generelt om anvendelsen af denne passivform på de tre sprog. Der kan således blot bemærkes, at formen forekommer i alle tre sprog, i alle tilfælde dog kun to gange.

5.2.4. Sammenfatning af brugen af passivformer på dansk, norsk og svensk

Som en foreløbig konklusion på dette underafsnit kan vi konstatere, at stort set alle vores hypoteser bliver bekræftet. Der er således overordnet set en signifikant forskel mellem anvendelse af de fire forskellige passivformer med svensk på den ene side og dansk og norsk på den anden side. Forskelle mellem dansk og norsk er dog ikke signifikante, hvorfor vi ikke kan afvise H_0 hypotesen om at anvendelsen af de enkelte passivformer på de to sprog overordnet set er ens. Der kan derimod påvises signifikante forskelle i anvendelse af alle passivformerne mellem svensk på den ene side og dansk og norsk på den anden.²⁶

²⁶ Undtagelsen herfor er få-passiv. Da få-passiv dog udelukkende forekommer i 2 tilfælde på hvert af sprogene synes det at være et alt for spinkelt empirisk grundlag for at konkludere om der generelt er forskel eller ikke mellem anvendelsen af denne form på de tre sprog.

Svensk anvender således betydelig mere s-passiv end dansk og norsk, mens dansk og norsk til gengæld har en mere udbredt brug af både blive-/bli-passiv og være-passiv. Således blev hypotesen om, at alle de tre sprog anvender lige meget være-/vara-passiv, ikke bekræftet.

I næste underafsnit skal forholdet mellem passivform og tempus undersøges. Denne undersøgelse kan muligvis forklare nogle af de forskelle, som der forekommer i anvendelsesfrekvensen af de fire passivformer på tværs af sprogene.

5.3. Forholdet mellem tempus og passivformer

For at undersøge nogle af de opstillede hypoteser, skal vi i det følgende behandle forholdet mellem de forskellige passivformer og deres anvendelse i tempus nærmere. Ved at undersøge dette forhold skal vi se, om de restriktioner, der f.eks. gælder i forhold til dansk og norsk s-passiv, kan ses som årsager til de forskelle i den praktiske sprogbrug som vi fandt i den ovenstående analyse. Herudover skal det undersøges, om den hyppigere anvendelse af de perifrastiske passivformer på dansk og norsk evt. kan tilskrives restriktionerne i forhold til at anvende s-passiv i fortidsformerne perfektum og pluskvamperfektum.

Forholdet mellem passivformer og tempus i de respektive sprog er præsenteret i nedenstående tre tabeller (5.4., 5.5. og 5.6.).

Tabel 5.4. Krydstabulering af bøjnings- og passivformer i danske kronikartikler

dansk	infinitiv	præsens	præteritum	perfektum	pluskv.	futurum	I alt
s-passiv	109 (39,2)	139 (50,0)	14 (5,0)	-	-	16 (5,8)	278 (100)
blive-passiv	28 (17,9)	25 (16,0)	73 (46,8)	20 (12,8)	7 (4,5)	3 (1,9)	156 (100)
være-passiv	1 (1,5)	5 (7,4)	6 (8,8)	48 (70,6)	8 (11,8)	-	68 (100)
få-passiv	-	1 (50,0)	-	1 (50,0)	-	-	2 (100)
I alt	138 (27,4)	170 (33,7)	93 (18,5)	69 (13,7)	15 (3,0)	19 (3,8)	504 (100)

Note: Tallene i parentes angiver procent.

Tabel 5.5. Krydstabulering af bøjnings- og passivformer i norske kronikartikler

norsk	infinitiv	præsens	præteritum	perfektum	pluskv.	futurum	I alt
s-passiv	129 (47,8)	120 (44,4)	-	-	-	21 (7,8)	270 (100)
bli-passiv	12 (7,4)	40 (24,7)	73 (45,1)	21 (13,0)	1 (0,6)	15 (9,3)	162 (100)
være-passiv	-	16 (20,3)	3 (3,8)	47 (59,5)	7 (8,9)	6 (7,6)	79 (100)
få-passiv	-	2 (100)	-	-	-	-	2 (100)
I alt	141 (27,5)	178 (34,7)	76 (14,8)	68 (13,3)	8 (1,6)	42 (8,2)	513 (100)

Note: Tallene i parentes angiver procent.

Tabel 5.6. Krydstabulering af bøjnings- og passivformer i svenske kronikartikler

svensk	infinitiv	præsens	præteritum	perfektum	pluskv.	futurum	I alt
s-passiv	144 (28,1)	188 (36,6)	82 (16,0)	68 (13,3)	9 (1,8)	22 (4,3)	513 (100)
bli-passiv	1 (14,3)	4 (57,1)	1 (14,3)	1 (14,3)	-	-	7 (100)
vara-passiv	5 (12,5)	7 (17,5)	4 (10,0)	18 (45,0)	5 (12,5)	1 (2,5)	40 (100)
få-passiv	1 (50,0)	1 (50,0)	-	-	-	-	2 (100)
I alt	151 (26,9)	200 (35,6)	87 (15,5)	87 (15,5)	14 (2,5)	23 (4,1)	562 (100)

Note: Tallene i parentes angiver procent.

Overordnet set kan man sige, at den procentmæssige tempusfordeling (inkl. infinitiv) i stikprøven ser ganske ens ud på tværs af sprogene, og der er da heller ikke statistisk forskel mellem dem ($p = 0,059$). Således fremgår det af de ovenstående tabeller, at præsens er den mest frekvente tempus i alle tre stikprøver, og desuden den eneste tempusform, som forekommer sammen med alle passivformer på både dansk, norsk og svensk. Når det gælder anvendelsen af passiv i infinitiv, forekommer langt de fleste eksempler sammen med et modalverb. Som det fremgår af Tabel 5.7. nedenfor, er der i den danske del af empirien således kun 22 ud fra de 138 eksempler med passiv infinitiv, som ikke står i forbindelse med et modalverb. På norsk er forholdet 130 eksempler med og 11 uden modalverb og på svensk er de tilsvarende tal 130 og 21.

Tabel 5.7. Infinitiv sammen med modalverber

	infinitiv m. modalverb	infinitiv u. modalverb	infinitiv i alt	% infinitiv m. modalverb
dansk	116	22	138	84,1
norsk	130	11	141	92,2
svensk	130	21	151	86,1
i alt	376	54	430	87,4

I forhold til s-passiv kan man bemærke, at formen ikke forekommer i perfektum og pluskvamperfektum på hverken dansk eller norsk, hvilket helt er i overensstemmelse med de restriktioner, der blev nævnt i teori afsnittet. I forhold til s-passiv i præteritum var de i den grammatiske litteratur anførte restriktioner noget stærkere i norsk end i dansk, men heller ikke norsk udelukkede helt en vis anvendelse af denne form. Som det fremgår af tabellerne 5.4. og 5.5. forekom der i stikprøven 14 sætninger på dansk med s-passiv i

præteritum, mens der ikke fandtes et eneste eksempel blandt de norske sætninger. Dette giver en anvendelsesprocent på 14 i forhold til det samlede antal sætninger i passiv præteritum i den danske stikprøve, og udgør dermed 5% af de danske s-passiver.

Af Tabel 5.4., 5.5. og 5.6. fremgår det ligeledes at perfektum og pluskvamperfektum anvendes med nogenlunde samme frekvens på de tre sprog. Da der, som forventet ikke forekommer nogle eksempler på s-passiv i disse former på dansk og norsk, underbygger det antagelsen om, at dansk og norsk er nødsaget til at kompensere for disse begrænsninger ved i højere grad at anvende blive-/bli- og være-passiv.

Som der blev redegjort for i den grammatiske del, har norsk to muligheder til at danne bli-passiv i perfektum og pluskvamperfektum: henholdsvis *'er'/'var' blitt + perfektum participium* og *'har'/'hadde' blitt + perfektum participium*. Det blev imidlertid antaget, at disse to muligheder ikke vil resultere i en større anvendelse af disse former, da valget mellem de to former er stilistisk betinget. Formen *'er'/'var' blitt + perfektum participium* bruges, som omtalt i teori afsnittet, især indenfor skriftsproget, og det må derfor antages, at denne form vil være den mest frekvente af de to muligheder. I stikprøven optræder de to former med følgende frekvens:

form	perfektum		pluskvamperfektum	
	er blitt	har blitt	var blitt	hadde blitt
frekvens	19	2	0	1

Overordnet set forekommer formen *'er'/'var' blitt* således oftere end *har/hadde blitt*, og dette gælder ligeledes for perfektums vedkommende. Med frekvensen 0 mod 1 er det dog vanskeligt at sige noget generelt om disse formers anvendelse i pluskvamperfektum.

5.4. Delkonklusion

I det følgende skal vi kort opsummere de resultater vi fik af den empiriske analyse og sammenligne dem med de opstillede hypoteser.

Det viste sig således, at der ikke findes en signifikant forskel i hvor meget man overordnet set anvender passiv på de enkelte sprog. Dermed blev hypotesen om at dansk og norsk, på baggrund af den normative debat, muligvis vil bruge mindre passiv end svensk, ikke bekræftet.

Udover den frekvensmæssigt ensartede brug af passiv forekommer der på alle tre sprog ligeledes eksempler på samtlige fire passivformer, som det ifølge teorien er muligt at danne. Der synes imidlertid at være stor forskel på anvendelsen af de forskellige passivformer på tværs af sprogene. Således anvender svensk mere s-passiv end dansk og norsk, hvilket er i overensstemmelse med den fremsatte hypotese. S-passiv er dog også den oftest anvendte passivform på dansk og norsk, men anvendelsen er signifikant forskellige fra svensk. De store forskelle ser i hovedsagen ud til at kunne begrundes med de dannelsesmæssige restriktioner, som der findes i forhold til datidsformerne af s-passiv i dansk og norsk, hvilket således resulterer i en hyppigere brug af de perifrastiske passivformer i disse tempus.

De svenske restriktioner i forhold til bli-passiv på den ene side og de danske og norske manglende tempusformer i s-passiv, synes i hvert fald delvist at være årsagen til de store forskelle imellem anvendelsen af s-passiv og de perifrastiske passivformer. Da der ikke er forskel mellem den generelle anvendelsesfrekvens af passiv mellem de tre sprog, synes de forskellige passivformer i hvert fald til en vis grad at være nødvendige for at kompensere for de grammatiske og semantiske begrænsninger der ligger i de enkelte sprog.

Det synes imidlertid bemærkelsesværdigt at brugen af bli-passiv er så begrænset på svensk som det er tilfældet. Mens Engdahl (2000) hentyder til at bli-passiv kun anvendes i begrænset omfang, påstår Hulthén at "[u]tvecklingen går [...]i alla tre språken mot en allt rikligare användning av omskrivning" (Hulthén 1944:187). Med en anvendelsesprocent for s-passiv på svensk på mellem 88,95% og 93,61% synes dette ikke at holde stik.

Formålet med dette kapitel har været at finde frem til et svar på problemstillingens underspørgsmål nummer to: om der er forskel i den reelle anvendelse af passiv i dansk, norsk og svensk skriftsprog. På baggrund af den empiriske analyse og ovenstående diskussion, kan man således konkludere, at der overordnet set ikke synes at være forskel i hvor meget passiv anvendes og hvilke former der kan forekomme i de tre sprog. Der er imidlertid store variationer i anvendelsen af de enkelte passivformer på tværs af sprogene. Svaret på underspørgsmål to er således, at der er signifikant forskel mellem svensk på den ene side og dansk og norsk på den anden, mens man ikke kan afvise, at de sidstnævnte sprog ikke adskiller sig fra hinanden, hvilket i forhold til Figur 1.1. er det samme som variant (DK = N) ≠ S.

6. Konklusion

Der er indenfor den skandinaviske sprogforskning en generel tendens til at fokusere på udforskningen af ens eget modersmål. Mens denne forskning er vigtig, har det dog betydet at mere komparativt orienterede tilgange er blevet nedprioriteret. Denne nedprioritering er imidlertid beklagelig, da en sammenligning af de tre skandinaviske sprogs grammatik ikke alene kan bidrage til en større fællesskandinavisk sprogviden, men også i høj grad kan forbedre den generelle forståelse af de enkelte sprog. Ved at anlægge en komparativ tilgang til studiet af skandinavisk grammatik, er det dels muligt at få bekræftet eller afkræftet de, ofte udokumenterede, antagelser, der findes om forskelle og ligheder mellem sprogene, og dels at opnå en forbedring af det teoretiske begrebsapparat, som der normalt anvendes indenfor analysen af de enkelte sprog.

Studiet af dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk og svensk er et af de grammatiske områder der komparativt set synes at være ringe udforsket. Mens der således på den ene side er forholdsvis stor uenighed og inkonsistens i holdningerne til spørgsmålet, findes der på den anden side kun et fåtal af arbejder, der behandler emnet komparativt. Der synes således at være et behov for yderligere forskning inden for dette område.

Formålet med dette speciale har på denne baggrund været at undersøge, hvorvidt der er forskelle i dannelse og brug af passiv på dansk, norsk bokmål og svensk. Mens passiv anvendes både i skrift- og talesprog, er der i litteraturen forholdsvis bred enighed om at passivbrugen varierer mellem de to. På denne baggrund er undersøgelsen begrænset til den generelle anvendelse af formen i moderne skriftsprog.

Problemstillingen indeholder både en teoretisk og en empirisk komponent. For således at gøre problemformuleringen operationaliserbar, er den delt op i to selvstændige delspørgsmål. Første delspørgsmål er, om der er teoretiske forskelle i forhold til mulighederne for at danne og anvende passiv i dansk, norsk og svensk, mens det andet delspørgsmål er, om der er forskel i den reelle anvendelse af passiv på de tre sprog. Eftersom vi i udgangspunktet må antage, at sprogene både kan være indbyrdes ens og indbyrdes forskellige, kan hvert af underspørgsmålene logisk set få fem forskellige udfald, henholdsvis $DK = N = S$, $(DK = N) \neq S$, $(DK = S) \neq N$, $(N = S) \neq DK$ og $DK \neq N \neq S$. Ved at kombinere disse, vil man *a priori* få femogtyve mulige udfald på den overordnede problemformulering, hvilket er illustreret i Figur 1.1.

Efter henholdsvis i kapitel 2 og 3 at have behandlet det teoretiske delspørgsmål, og i kapitel 4 og 5 at have gennemført en empirisk kvantitativ analyse af anvendelsen af passiv i dansk, norsk og svensk skriftsprog, er vi således klar til at opsummere resultaterne og besvare den samlede problemstilling.

Der synes at være en generel tendens indenfor den grammatiske litteratur til at antage at alle ved hvad passiv er, hvorfor der kun i sjældne tilfælde opstilles en egentlig formel definition. Da der ligeledes er en del variation og uenigheder i konceptualiseringen af passiv, har det været nødvendigt at gennemføre en nærmere diskussion af begrebet. Som definitionskapitlet viser, kan en del af variationen i mulighederne for at danne og anvende passiv på de tre sprog skyldes, at man generelt anvender forskellige passivdefinitioner. De fleste af disse definitioner viser sig dog ved en sammenholdning med de eksempelsætninger, som de respektive grammatikere angiver som passiv, enten at være for snævre eller for brede til at kunne betragtes som generelt anvendelige i forhold til en sammenligning på tværs af sprogene. Det eneste af de i litteraturen opstillede passivdefinitioner, som synes at være både dækkende og afgrænset i forhold til alle tre sprog, er den, som Sundman opstiller i sin afhandling om *Subjektval ock diates i svenskan* fra 1987.

Den teoretiske diskussion af de forskellige grammatikers påstande viste, at der, til trods for at der i litteraturen er delte meninger om hvor mange muligheder der findes for at danne passiv i de enkelte sprog, generelt set ikke eksisterer forskelle i de overordnede muligheder. Der findes således i alle tre sprog én morfologisk og tre perifrastiske passivformer, henholdsvis s-passiv, blive-/bli-passiv, være-/vara-passiv og få-passiv. Mens På den anden side viste analysen dog også, at der indenfor de fire passivformer findes væsentlige syntaktiske og semantiske restriktioner mellem de enkelte sprog. Dansk og norsk kan således ikke danne s-passiv i perfektum og pluskvamperfektum, mens der i forhold til præteritum synes at være lidt større restriktioner indenfor norsk end i dansk. Sådanne begrænsninger findes derimod ikke i svensk, hvor s-passiv frit kan dannes og anvendes i alle tempus. Mulighederne for at danne bli-passiv på svensk er på den anden side i betydelig grad begrænset af semantiske og syntaktiske faktorer. Dette gælder især i forbindelse med upersonlig passiv og animat/inanimat subjekt. Som analysen i kapitel 3 viser, påvirker disse faktorer ikke valget af passivform i dansk og norsk, således at både s-passiv og blive-passiv kan anvendes i upersonlige passivkonstruktioner og med inanimat subjekt.

I forhold til være-/vare-passiv er der ingen forskelle i de grammatiske restriktioner mellem sprogene. Indskrænkninger som bliver fremført i den grammatiske litteratur i forbindelse med denne passivform, er de samme i alle tre sprog, og er først og fremmest relateret til verbets aspekt og den dermed forbundne temporale betydning af sætningen.

Få-passiv får generelt en meget lille omtale i den grammatiske litteratur. De fleste grammatikker nævner således slet ikke formen, mens den grundigste behandling af få-passiv findes i de nyere norske grammatikker.

På baggrund af analysen af den grammatiske litteratur kan man således konkludere, at selv om det teoretisk set er muligt at danne passiv på fire forskellige måder på alle tre sprog, adskiller svensk sig imidlertid fra dansk og norsk i forhold til hvilke muligheder der er indenfor de enkelte former. Svaret på det første underspørgsmål af problemstillingen bliver således, at der er teoretiske forskelle med hensyn til dannelse og anvendelse af passiv i svensk på den ene side og dansk og norsk på den anden side, hvilket i forhold til Figur 1.1. er det samme som variant (DK = N) \neq S.

For at svare på andet underspørgsmål – om der er forskel i anvendelsen af passiv på de tre sprog – blev der foretaget en statistisk empirisk analyse af kronikartikler fra to landsdækkende dagsaviser fra hvert sprog. Som diskuteret i kapitel 4, synes kronikartikler at udgøre et rimeligt materiale til at vurdere den generelle sprogbrug på tværs af de tre sprog. Det empiriske materiale består af i alt 91 artikler med tilsammen 12072 sætninger, hvoraf 1579 udtrykker passiv betydning, svarende til 13,1%.

Den umiddelbare hypotese, at der er generel overensstemmelse mellem den grammatiske litteratur og den praktiske anvendelse af passiv, bliver bekræftet af den statistiske analyse. Mens der ikke er nogen statistisk signifikant forskel mellem anvendelsen af passiv på det overordnede plan ($p = 0,1261$), fremkom der klare forskelle i forbindelse med anvendelsen af de enkelte passivformer. S-passiv er den mest anvendte passivform på både dansk, norsk og svensk. Som antaget, bruger dansk og norsk imidlertid signifikant mindre s-passiver end svensk, som så til gengæld anvender markant færre perifrastiske former. Mellem dansk og norsk er der derimod ikke nogen signifikant forskel. Således kan hypotesen om at der er forskel mellem på den ene side svensk og på den anden side dansk og norsk bekræftes. I Figur 1.1. er det lig med variant (DK = N) \neq S.

Svaret på den overordnede problemstilling er således at der både teoretisk og empirisk er forskel mellem på den ene side svensk og på den anden side dansk og norsk.

Litteratur

- Agresti, A., B. Finlay 1986: *Statistical methods for the social sciences*, San Francisco: Dellen, London: Macmillan
- Andersen, P.K. 1990: *A new look at the passive*, Frankfurt am Main et al.: Peter Lang
- Andersson, E. 1994: *Grammatik från grunden*, Uppsala: Hallgren och Fallgren
- Andresen, T., K. Haave, E. Ryen, G. Vestheim 1986: *Språkboka: Språkkunnskap for vidaregående skole*, Oslo: Det Norske Samlaget
- Askedal, J.O. 1995: ”Syntaktiske forskjeller mellom norsk og svensk”, i *Maal og Minne*, s. 151-186, hefte 3-4, Oslo: Det Norske Samlaget
- Becker-Christensen, Chr. 2001: ”Den grædte pige og lignende historier. Om perfektum participium efter *blive* og *være* og som adled”, i *Sproglige åbninger: E som Erik, H som 70: Festskrift til Erik Hansen*, s.119-139, København: Hans Reitzels Forlag
- Becker-Christensen, Chr., P. Widell 1999: *Politikens Nudansk Grammatik*, Politikens Forlag
- Beckman, N. 1968: *Svensk språklära*, Stockholm: Bonniers
- Björnström, E. 1904: ”Om några olika sätt att uttrycka passiv betydelse i nusvenskan”, i *Språk och Stil*, 4. årg., 1/2 häfte, s. 198-237
- Brandt, S. 1999: *Modal Verbs in Danish*, Copenhagen: Reitzel
- Cramer, J., E. V. Larsen 1999: *Dansk som nabosprog: Dansk grammatik for svensktalende*, Aarhus Universitetsforlag
- Cramer, J., L.A. Henriksen, M. Kunøe, E.V. Larsen, O. Togeby, P. Widell, (Cramer m.fl.) 1996: *699 varme termer*, Aarhus: Universitetsforlag
- Cramer, J., P. Kirkegaard 1996: *Dansk sproglære for nordmænd*, Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Diderichsen, P. 1944: ”Perfektparticipium – Supinum – Verbaladjektiv i Dansk og Svensk”, i Ljunggren, K.G. (red), *Festskrift till Jöran Sahlgren*, s. 263-283, Lund
- Diderichsen, P. 1962: *Elementær dansk grammatik*, Kbh: Gyldendal
- Engdahl, E. 1999: *The choice between bli-passive and s-passiv in Danish, Norwegian and Swedish*, downloaded den 26.06.01 fra: <http://www.ling.gu.se/~engdahl/passiv-w>
- Engdahl, E. 2000: ”Valet av passivform i modern svenska”, i *Svenskans beskrivning* 24, s. 81-90, downloaded den 16.05.04 fra <http://www.ep.liu.se/ecp/006/007/ecp00607b.pdf>

- Enger, H.-O. 1998: "Forholdet mellem presens s-form og infinitiv s-form", i *Maal og Minne*, s. 193-206
- Enger, H.-O. 2000: "Verbalendelsen -s i norsk bokmål: Bøying eller avledning?", i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, Årgang 18, s. 9-36
- Engh, J. 1994: *Verb i passiv fulgt af perfektum partisipp. Bruk og historie*, Oslo: Novus Forlag
- Erelt, M., T. Erelt, K. Ross 2000: *Eesti keele käsiraamat*, Tallinn: Eesti keele sihtasutus
- Faarlund, J.T., S. Lie, K.I. Vannebo, (Faarlund m.fl.) 1997: *Norsk referansegrammatikk*, Universitetsforlaget
- Fischer-Hansen, B., A. Kledal 2001: *Grammatikken: Håndbog i dansk grammatik for udlændinge*, Social-pædagogisk Forlag
- Fjeldstad, A., J. Cramer 1995: *Norsk for dansker*, Wessel og Huitfeldt
- Fjeldstad, A., K. Hervold 1989: *Norsk for svensker*, Lund: Studentlitteratur
- Galberg Jacobsen, H., P. S. Jørgensen 2000: *Håndbog i nudansk: opslagsbog i praktisk sprogbrug*, København: Politiken
- Golden, A., K. Mac Donald, E. Ryen, (Golden m.fl. 1998) 1998: *Norsk som fremmedspråk*. Grammatikk, Universitetsforlaget
- Hagen, J.E. 1998: *Norsk grammatikk for fremmedspråklærere*, Ad Notam/Gyldendal
- Hansen, Aa. 1967: *Moderne Dansk bd.3*, Grafisk Forlag
- Hansen, E. 1970: *Sprogiagttagelse*, Kbh.: Gjellerup
- Heltoft, L. 1994: "S-modus og perifrastisk modus", i *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman*, s. 155-165, Lund: Inst. för nordiska språk
- Heltoft, L. 1995: "Paradigmatic Structure, Word Order and Grammaticalization", i *ROLIG-papirene*, Roskilde
- Heltoft, L., L. Falster Jakobsen 1995, "Danish Passives and Subject as a Mood System – a Content Analysis", i *ROLIG-papirene*, Roskilde
- Holm, B., E. Nylund (red.) 1993: *Deskriptiv svensk grammatik*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Holm, G. 1952: *Om s-passivum i svenskan*, Lund: Gleerup
- Hovdhaugen, E. 1977: "Om og omkring passiv i norsk", i *Fretheim (red.) Sentrale problemer i norsk syntaks*, Oslo: Universitetsforlaget

- Hulthén, L. 1944: *Studier i jämförande nunordisk syntax*, Göteborg
- Kirri, A. 1975: *Studier över passiv konstruktioner i nysvenskt skriftspråk*, Helsingfors universitet, Serie A nr. 2
- Kristensen, K., L. Brink 1994: *Dansk for svenskere*, Malmö: Gleerups förlag
- Laanemets, A. 2001: *Grammatikkens relativitet – en komparativ analyse av passiv i norsk bokmål og dansk*, Diplomoppgave, Tartu Universitet
- Lie, S. 1996: *Innføring i norsk syntaks*, Universitetsforlaget
- Lindberg, E. 1992: *Beskrivande svensk grammatik*, Edsbruk: Akademitryck
- Løj, M., N.E. Wille 1985: ”Kan vi undvære passiv? eller: Kan passiv virkelig undværes?”, i *Nydanske Studier*, nr. 15, s. 5-42, Kbh.: Akademisk Forlag
- Lundeby, E. 1973: *Norsk språklære for svensker*, Malmö: Gleerups bokförlag
- Mikkelsen, Kr. 1911 [1975]: *Dansk Ordføjningslære*, Kbh.: Hans Reitzels Forlag
- Mortensen, F. 1972: *22.00 Radioavis: Kommunikationskritisk analyse af 22-radioavisen*, Grenå: GMT
- Næs, O. 1952: *Norsk grammatikk*, Fabritius & Sønners Forlag
- Rehling, E. 1934: ”Om brug af passiv på dansk”, i *Danske Folkemaal: Studier tilegnede Verner Dahlerup*, Aarhus: Universitetsforlaget
- Rehling, E. 1936: *Det danske Sprog*, København
- Ryen, E. 1983: ”Passiv og verbalsubstantiv – to sentrale trekk i lovtekster”, i *Norskrift* nr. 39, s. 1-19
- Ryen, E. 1990: ”Få – en liten studie av et mangesidig hjelpeverb”, i *NOA – Norsk som andrespråk*, 12/1990, s. 1-13
- Ryen, E. 1998: ”Hvordan og hvorfor brukes passiv?”, i Golden, A., K. Mac Donald, B.A. Michalsen, E. Ryen *Hva er vanskelig i grammatikken?*, s. 98-118, Universitetsforlaget
- Sundman, M. 1987: *Subjektval och diates i svenskan*, Åbo: Åbo Academy Press
- Teleman, U., S. Hellberg, E. Andersson 1999: *Svenska Akademiens grammatik*, bind 3-4, Norstedts Ordbok
- Thorell, O. 1973: *Svensk grammatik*, Stockholm: Esselte Studium
- Togebj, Ole 2003: *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*, København: Gads Forlag

- Torp, A. 1998: *Nordiske språk i nordisk og germansk perspektiv*, Oslo: Novus Forlag
- Tuldava, J. 1991: *Rootsi keele grammatika. Svensk grammatik*, Tartu: Tartu Ülikool
- Venås, K. 1990: *Norsk grammatikk: Nynorsk*, Oslo: Universitetsforlaget
- Vinje, F.-E. 1970: *Kompendium i grammatisk analyse*, Oslo: Universitetsforlaget
- Vinje, F.-E. 1975: *Verbalsyntaks*, Trondheim: Tapir
- Vinje, F.-E. 2002: *Moderne norsk*, Bergen: Fagbokforlaget
- Wellander, E. 1973: *Riktig svenska*, Esselte Studium
- Wessén, E. 1966: *Svensk grammatik för norrmän*, Oslo: Aschehoug
- Wessén, E. 1992: *Svensk språkhistoria*, del 3, Edsbruk: Akademitryck
- Western, A. 1921: *Norsk riksmåls-grammatikk*, Kristiania: Aschehoug & Co
- Wijk-Andersson, E. 1990: *Ny Grammatik: det svenska språkets struktur*, Uppsala: Studieförlag

Resümee

Magistritöö pealkiri: *Passiivi moodustamine ja kasutamine taani, norra ja rootsi keeles*
(originaal: *Dannelse og anvendelse af passiv i dansk, norsk og svensk*)

Autor: Anu Laanemets

Juhendajad: prof. Stig Örjan Ohlsson ja Kirsti Mac Donald

Käesolev magistritöö uurib passiivi kasutamist kolmes skandinaavia keeles. Käsitluse alla võetakse taani, norra ja rootsi kirjakeel. Norra keele puhul tuleb märkida, et käesolev töö hõlmab vaid ühte kahest Norra kirjakeelest, *bokmål*'i (raamatukeel). Teise kirjakeele, *nynorsk*'i (uusnorra keel) väljajätmine on põhjendatud sellega, et vaadeldavat kategooriat ei peeta sellele keelevariandile omaseks ning üldkehtivate reeglite kohaselt selle tarvitamist välditakse. Kuna passiivi kasutamine kõnes ja kirjas erineb olulisel määral, on vajalik rõhutada, et tegemist on ainult kirjakeele uuringuga ning tehtud järeldused passiivi üldise kasutamise kohta puudutavad vaid taani, norra ja rootsi kirjakeelt.

Töö eesmärgiks on võrrelda passiivi moodustamist ja kasutamist nendes kolmes keeles. Küsimus, millele vastust otsitakse, on järgmine: *kas taani, norra ja rootsi keele vahel on erinevusi passiivi moodustamises ja kasutamises?*

Teemavalikul mängisid olulist rolli mitu asjaolu: ühelt poolt taani, norra ja rootsi keele suur sarnasus, ja samas küllaltki erinevad üldised arusaamad passiivi olemusest ja kasutamisest nimetatud keeltes. Nii võib näiteks taani ja norra keeles kohata vägagi negatiivseid hoiakuid passiivi kasutamise suhtes, ning paljud kirjaliku väljendusoskuse ja stilistikaalased raamatud soovivad seda vormi vältida, pidades passiivi manipuleerivaks ja raskesti mõistetavaks keeleliseks väljendiks. Kuna rootsi keeles üldjuhul selliseid hoiakuid ei esine, on huvitav uurida, kas rootsi keeles kasutatakse passiivi üldiselt rohkem kui taani ja norra keeles.

Teisalt ei ole passiivi kasutamist nende kolme keele võrdluses varem eriti põhjalikult uuritud. Antud juhul tasub esile tõsta vaid kahte uurimust, Lage Hulthén'i väitekirja aastast 1944, kus passiivi käsitus on üks osa süntaksi võrdlemisele keskendunud tööst, ning Elisabeth Engdahli uurimust aastast 1999. Engdahli põhieesmärk on vaadelda, millised tegurid mõjutavad erinevate passiivivormide kasutamist ning ühe vormi eelistamist teisele. Samas ei käsitle Engdahl kõiki passiivivorme, mida skandinaavia keeltes on võimalik moodustada, vaid ainult kahte levinumat. Ülejäänud võrdlevad käsitlused, mida ennekõike

võib leida nn. naaberkeeleõpikutest, annavad passiivi moodustamisest ja kasutamisest taani, norra ja rootsi keeles vägagi ebaühtlase pildi, esitades kohati lausa vastakaid väiteid.

Viimaks on oluline mainida, et passiivialased uurimused toetuvad tihtipeale vaid keelekasutajate subjektiivsetele arvamustele. See tähendab, et väiteid ühe või teise vormi kasutamise või mitte kasutamise kohta ei kontrollita empiiriliselt, mistõttu võib esile tulla ekslikke järeldusi üldise passiivikasutuse kohta. Seepärast on käesolevas töös pandud tavalisest suuremat rõhku kvantitatiivsele empiirilisele analüüsile, mille abil on võimalik uurida, kas grammatikate analüüsi põhjal saadud tulemused vastavad ka reaalsele keelekasutusele.

Et vastata eelpool püstitatud küsimusele, kas taani, norra ja rootsi keeles on erinevusi passiivi moodustamises ja kasutamises, on see jagatud kaheks eraldiseisvaks küsimuseks. Esimene neist on teoreetilist laadi ja uurib passiivi käsitlemist vastavate keelte grammatikates. Teine küsimus on empiirilist laadi ja üritab välja selgitada keeltevahelised erinevused aga ka sarnasused praktilises keelekasutuses.

Sissejuhatavale peatükile järgneb peatükk, kus arutletakse passiivi defineerimisega seotud raskuste üle (peatükk 2). Eesmärgiks on leida üks üldine definitsioon, mis annaks edasisele võrdlusele ühise teoreetilise aluse. Antud punkt on oluline, sest vastasel korral võib juhtuda, et erinevused, milleni uurimuse käigus jõutakse, on tingitud erinevast definiitorsest lähtekohast või vastava keele grammatilisest traditsioonist, ja mitte tegelikult keeltevahelisest erinevusest. Peatükk lähtub taani-, norra- ja rootsikeelses grammatilises kirjanduses kasutatud definitsioonidest. Nagu peatükist selgub, on definitsioonide hulk suur, kuid enamik neist on nõ. kasutuskõlbmatud, kuna on passiivi määratlemiseks kas liiga laiahaardelised või liiga kitsad, võrreldes nende lausetega, mida grammatikates väidetakse olevat passiivis. Antud uurimistöös võetakse passiivi määratlemisel aluseks Marketta Sundmani (1987) poolt välja pakutud definitsioon, mis ainukesena vastab kõikidele üldise definitsiooni nõuetele.

Töö kolmas peatükk annab ülevaate passiivi moodustamisest ja kasutamisest vastavalt taani, norra ja rootsi keele teooriatele ja grammatikatele. Esmalt käsitletakse kõiki keeli eraldi. Seejärel võrreldakse ja analüüsitakse saadud tulemusi, et välja selgitada keeltevahelised erinevused ja sarnasused.

Analüüsi tulemusena selgus, et üldisel tasandil keelte vahel erinevusi ei ole ning kõikides keeltes on võimalik moodustada nelja erinevat passiivivormi. Üks vormidest on

morfoloogiline passiiv, mis moodustatakse lõpu –s lisamisel verbile, sellest ka nimi *s-passiiv*. Teised kolm on nn. perifrastilised passiivid, mis moodustatakse abitegusõna ja perfekti partitsiibi abil. Vastavalt abitegusõnadele nimetatakse vorme *blive-* (jääma) (rootsi/norra: *bli-*), *være-* (olema) (rootsi: *vara-*) ja *få-* (saama) passiiviks.

Olgugi et kõik neli vormi on taani, norra ja rootsi keeles teoreetiliselt võimalikud, kehtivad nende moodustamisel teatud piirangud. Nii ei saa taani ja norra keeles moodustada *s-passiivi* ei täis- ega enneminevikus ning ka lihtminevikus on võimalike verbide arv, millega saab *s-passiivi* väljendada, piiratud. Rootsi keeles nimetatud piirangud ei kehti ja *s-passiiviga* saab väljendada kõiki aegu.

Blive-passiivi puhul on kitsendused suuremad rootsi keeles, olles ennekõike süntaktilist ja semantilist laadi. Tuleb siiski täheldada, et nimetatud piirangutele juhitakse tähelepanu vaid paaris uuemas grammatikas, samas kui varasemates töodes väidetakse, et *s-passiivi* ja *blive*-passiivi võib paljudel juhtudel üksteisega asendada ilma et lause tähendus muutuks. Viimane väide, et nimetatud kaks passiivi võivad olla samatähenduslikud, on levinud ka norra ja taani grammatikates.

Være-passiivi kasutamise kohta kehtivad piirangud on üldjoontes kõikides keeltes ühesugused. Sama näib ka kehtivat *få*-passiivi kohta, kuigi antud passiivivormi on põhjalikult käsitletud vaid norra keele grammatikates, taani ja rootsi keeles seevastu üsna sporaadiliselt.

Esimese, teoreetilise osa järelدuseks on seega, et rootsi keel erineb teatud määral taani ja norra keelest, viimased kaks on aga suhteliselt sarnased.

Töö teise osa moodustab kvantitatiivne empiiriline analüüs (peatükk 5) koos sellele eelneva peatükiga (4), kus põhjendatakse uuritava materjali valikut, selle eeliseid, aga ka võimalikke puudusi. Empiiriline materjal koosneb ajalehekroonikatest, mis on juhusliku valiku alusel kogutud kahest taani-, kahest norra- ja kahest rootsikeelsest ajalehest. Materjali kogusuurus on 12072 lauset, millest 1579 on passiivis.

Et välja selgitada, kas passiivi kasutamine erineb taani, norra ja rootsi tegelikus keeletarvitusel, on käesolevas töös kasutatud statistilist analüüsi (χ^2 : hii-ruut-statistik). Antud meetod võimaldab öelda, kas uuritavad tunnused (passiiv ja keel) on omavahel statistilises sõltuvuses või mitte. Samuti on arvatud 95% usaldusintervall erinevate passiivivormide kasutussageduse kohta.

Kui vaadelda passiivi kasutamist üldiselt, ei ole keeltevaheline erinevus statistiliselt oluline. Nii kasutatakse rootsi keeles passiivi keskmiselt 12,5% ja 15,4% vahel (99% usaldusintervall). Taani keeles on vastavad arvud 11,2% ja 13,9%, ning norra keeles 11,4% ja 14,1%. Lisaks sellele esineb iga keele valimis näiteid kõigi nelja teoorias nimetatud passiivivormi kohta, nende kasutussagedus on aga keeleti üsna erinev.

Kõige sagedamini kasutatav passiiv on nii taani, norra kui rootsi keeles s-passiiv. Vaatamata sellele on keelte vahel olulised erinevused. Kui taani ja norra keeles kasutatakse s-passiivi keskmiselt igas teises passiiviluauses (52,62-61,27% kõikidest taani keele passiividest ja 48,31-56,95% kõikidest norra keele passiividest), siis on s-passiivil rootsi keeles täiesti domineeriv koht, hõlmates 88,95-93,61% kõikidest passiivilausetest.

Mis puudutab s-passiivi kasutussageduse mõningast erinevust norra ja taani keele vahel, siis ei ole see statistiliselt oluline. Seega osutub tõseks väide, et s-passiivi kasutatakse rootsi keeles rohkem kui taani ja norra keeles; kuid viimaste vahel statistiline erinevus puudub. Ainuke arvestatav erinevus taani ja norra keele vahel puudutab s-passiivi lihtminevikku, mis taani keeles paistab olevat produktiivne vorm, esinedes taanikeelses valimis 14 korda. Norra keele valimis ei leidunud, vaatamata teoreetilisele võimalusele, ühtegi nimetatud vormi.

Ka perifrastilise passiivi osas sarnaneb taani keel norra keelega. Mõlemas keeles on sageduselt teine passiiv nn. *blive*-passiiv, mida kasutatakse umbes igas kolmandas või neljandas passiiviluauses. *Være*-passiivi kasutusprotsent jääb taani keeles 10,51-16,47% vahele ja norra keeles 12,28-18,52% vahele. Kuna *få*-passiivi kohta on kummaski keeles vaid kaks näidet, ei saa selle vormi üldise kasutuse kohta statistiliselt midagi täpsemat öelda, kui ainult konstateerida, et vorm on olemas, omades siiski vaid marginaalset tähtsust.

Empiirilise analüüsi üheks huvitavamaks ja üllatuslikumaks tulemuseks võib pidada perifrastilise passiivi ülimadalat kasutussagedust rootsi keeles. Vastupidiselt taani ja norra keelele on rootsi keeles kasutussageduselt teisel kohal *vara*-passiiv, moodustades samas vaid 4,99 - 9,24% kõikidest passiivilausetest. *Bli*-passiiv on rootsi keeles pea niisama marginaalne kui *få*-passiiv, kasutussagedused vastavalt 0,33 – 2,16% ja 0 – 0,85%. Kuigi *bli*-passiivi moodustamisel kehtivad rootsi keeles mõningad piirangud, mida taani ja norra keeles ei esine, ei olnud üldiste rootsi keele grammatikate alusel nii suurt keeletvahelist

erinevust ja madalat kasutussagedust võimalik ette näha. See on kindlasti valdkond, mis vajab lähemat uurimist.

Töö teise, empiirilise osa järelduseks on, et passiivi praktiline kasutamine rootsi keeles on statistiliselt oluliselt erinev taani ja norra keelest. Taani ja norra keele vahel ette tulnud erinevused ei ole aga statistiliselt olulised, mis tähendab, et passiivi kasutamine nendes keeltes on ühesugune.

Kokkuvõttes tuleb tõdeda, püstitatud probleemiasetusele on kõige õigem vastata kahest erinevast aspektist. Kui vaadelda passiivi kasutamist üleüldiselt, ei ole taani, norra ja rootsi keele vahel ei teoreetilisi ega reaalseid erinevusi. Kõigis kolmes keeles on võimalik moodustada nelja erinevat passiivivormi, ning kõik neli vormi esinevad ka praktilises keelekasutuses.

Kui aga üksikuid passiivivorme vaadelda lahus, on keeltevahelised erinevused märgatavad. Nii teoreetilise analüüsi kui ka kvantitatiivse empiirilise analüüsi tulemuseks on, et olulisi erinevusi võib leida ühelt poolt rootsi keele ja teiselt poolt taani ja norra keele vahel. Taani ja norra keele vaheline erinevus ei ole statistiliselt oluline.